

Pharaonis domum verus Salomon ædificaret, A habenda. Quia enim existimavit se in rebus transeuntibus stabile invenire posse, ubi delectationem suam tranquilla pace, inconcussa stabilitate defigeret, idcirco quoties in rebus habitis vel id quod concupierat invenit, vel quod amaverat perdidit, ad alia rursum appetenda conversus desiderium suum vel supplere, vel reparare contendit. Nunc autem tandem omnibus experimento probatis mutabilium conditionem agnoscit, et quod nihil ex omnibus, quæ transeunt, perpetuo stare possit, fatetur dicens : *Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa (Eccles. III)*. Omnia tempus habent, ut nihil perpetuum, semperque permanens inveniatur, sed omne quod est aut aliud subsequatur ut non ab initio veniat, aut præcurrat aliud ut usque ad finem se non extendat. Omnia etiam tempus habent, videlicet certum ac definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur. Sive etiam quandiu subsistant, ut prudens animus in his omnibus non putet aliquid esse, quod semper stare possit, ut in eo fiduciam ponat, sed potius veris, et permanentibus bonis se conformans, ita rerum mutabilium vanitatem despiciat, ut licet unaquaque re pro tempore utatur dum præsens est, nunquam tamen in ejus transitu animum a statu suo declinare permittat. Ille enim prudentissimus est, qui sic scit transeuntia in usum vertere, ut tamen non norit in eorum defectu mentem a sua stabilitate declinare. Male ergo fecit cum quædam sibi (quasi potiora) ex omnibus ad jucunditatem elegit, et in eis felicem se esse posse credidit, quia et omnia suo tempore bene utenti bona sunt et tamen omnia, quæ mutabilitati subjacent, licet in miseria qualemcunque consolationem præbeant, felicitatem tamen conferre non possunt. Nihil ergo suo tempore adjiciendum, et nihil non suo tempore eligendum ; sed sic animus ad usum temporis præparetur, ut tamen ad mutabilitatem temporis non mutetur.

ERUDITIONIS DIDASCALICÆ LIBRI SEPTEM.

LIBER PRIMUS, — DE STUDIO LEGENDI,

Cujus hæc sunt capitula :

CAP. I. *Duo esse præcipua, quibus ad scientiam quisque instruitur.* — CAP. II. *De origine artium, et animæ perfectione.* — CAP. III. *Quod studium sapientiæ philosophia sit.* — CAP. IV. *Triplicem esse vim animæ, et solum hominem ratione præditum.* — CAP. V. *Quæ res ad philosophiam pertineant.* — CAP. VI. *De ortu theoricæ, practicæ, mechanicæ.* — CAP. VII. *De tribus rerum differentiis.* — CAP. VIII. *De mundo superlunari et sublunari.* — CAP. IX. *In quo*

mo similis sit Deo. — CAP. X. De triplicibus operibus. — CAP. XI. Quid sit natura. — CAP. I. De ortu logicæ. — CAP. XIII. Epilogus supradictorum.

I. Duo esse præcipua, quibus ad scientiam A
isque instruitur; et quæ sit operis hujus
teria.

æ præcipuæ res sunt, quibus quisque ad
tiam instruitur: videlicet lectio et meditatio,
bus lectio priorem in doctrina obtinet locum:
hac tractat liber iste dando præcepta legen-
ria autem sunt præcepta magis lectioni ne-
ria. Primum ut sciat quisque quid legere de-
Secundum, quo ordine legere debeat, id est,
prius, quid posterius. Tertium: quomodo
e debeat. De his tribus per singula agitur in
ibro. Instruit autem tam sæcularium quam
arum Scripturarum lectorem: unde in duas
s dividitur, quarum unaquæque tres habet
actiones in prima parte docet lectorem artium, B
cunda divinum lectorem. Docet autem hoc
, ostendendo primum, quid legendum sit;
le quo ordine, et quomodo legendum sit: ut
n sciri possit, quid legendum sit, in prima
primum enumerat originem omnium artium;
le descriptionem et partitionem earum, id est,
modo unaquæque contineat aliam, vel conti-
ur ab alia, secans philosophiam a summo us-
ad ultima membra. Deinde enumerat aucto-
rtium; et postea ostendit, quæ ex his vide-
artibus præcipue legendæ sint. Deinde etiam
ordine et quomodo legendæ sint, aperit. Pos-
o legentibus vitæ suæ disciplinam præscri-
et sic finitur prima pars. In secunda parte
minat quæ Scripturæ divinæ appellandæ sint; C
le numerum et ordinem divinatorum librorum
ctores eorum, et interpretationes nominum.
sa agit de quibusdam proprietatibus divinæ
turæ, quæ magis sunt necessariæ. Deinde
, qualiter legere debeat sacram Scripturam
ii in ea correctionem morum suorum, et for-
vivendi quærit. Ad ultimum docet illum,
propter amorem scientiæ eam legit: et sic se-
a quoque pars finem accipit.

II. De origine artium, et animæ perfectione.

imum expetendorum prima est sapientia, in
perfecti boni forma consistit. Sapientia illu-
t hominem, ut seipsum agnoscat, qui cæte-
milis fuit, cum se præ cæteris factum esse
ntellexit. Immortalis quippe animus sapien-
ustratus respicit principium suum, et quam
decorum, agnoscit, ut extra se quidquam
at: cui quod ipse est, satis esse poterat. Scrip-
legetur in tripode Apollinis: Γνωθὶ σεαυτὸν
; « Nosce teipsum »; quia nimirum homo si
originis suæ immemor esset, omne quod
bilitati obnoxium est, quam sit nihil, agnos-
. Probata apud philosophos sententia: « Ani-
ex cunctis naturæ partibus asseri esse com-
um. » Et Timæus Platonius: « Ex dividua, et
idua, mistaque substantia; itemque eadem
versa, et ex utroque commista natura, quo

A universitas resignatur, εἰσαλεξείας formavit. » ip-
sa namque et initia, consequuntur, capit: quia et
invisibiles per intelligentiam rerum causas com-
prehendit, et visibiles actualium formas per sen-
suum passiones colligit; sectate in orbes gemi-
nos motum glomerat, quia sive per sensus
sus ad sensibilia exeat, sive per intelligentiam, ad
invisibilia ascendat, ad seipsam rerum similitu-
dines trahens regyrat: et hoc est, quod eadem
mens, quæ universorum capax est, ex omni subs-
tantia atque natura, quo similitudinis repræsen-
tet figuram coaptatur. Pythagoricum namque
dogma erat, « similia similibus comprehendit »; ut
scilicet anima rationalis nisi ex omnibus compo-
sita foret, nullatenus omnia comprehendere pos-
set, secundum quod dicit quidam:

*Terram terreno comprehendimus, æthera flammis,
Humorem liquido, nostro spirabile flatu.*

Nec tamen existimare debemus viros in omni re-
rum natura peritissimos, hoc de simplici essentia
sensusse, quod ulla se partium quantitate disten-
deret, sed ut apertius mirabilem ejus demonstra-
rent potentiam, dicebant ex omnibus naturis constare:
non secundum compositionem sed secundum
compositionis rationem. Neque enim hæc
rerum omnium similitudo aliunde aut extrinse-
cus animæ advenire credenda est, sed ipsa po-
tius eam in se, et ex se nativa quadam poten-
tia et propria virtute capit. Nam sicut Varro
in Periphysion dicit: « Non omnis varietas extrin-
secus rebus accidit, ut necesse sit quidquid va-
riatur, aut amittere aliquid quod habuit, au
aliquid aliud et diversum extrinsecus quod non ha-
buit assumere. Videmus quod paries extrinsecus,
adveniente forma imaginis cujuslibet similitudi-
nem accipit: cum vero impressor ne allo figuram
imprimit, ipsum quidem non intrinsecus, sed ex
propria virtute et naturali habilitate aliud jam
aliquid representare incipit. Sic nimirum mens re-
rum omnium similitudine insignita, omnia esse
dicitur, atque ex omnibus compositionem susci-
cipere, non integraliter, sed virtualiter atque po-
tentialiter continere. Et hæc est illa naturæ nos-
træ dignitas, quam omnes æque naturaliter ha-
bent, sed non omnes æque noverunt. Animus enim
corporis passionibus consopitus, et per sensibiles
formas extra semetipsum abductus, oblitus est
quid fuerit, et quia nil aliud fuisse se meminit,
nil præter id quod videtur, esse credit. Repara-
tur autem per doctrinam, ut nostram agnosca-
mus naturam, et ut discamus extra non quærere,
quod in nobis possumus invenire. Summum igitur
in vita solamen est studium sapientiæ, quam
qui invenit, felix est, et qui possidet, beatus.

CAP. III. Quod studium sapientiæ philosophia sit.

Primus omnium Pythagoras « studium sapien-
tiæ philosophiam nuncupavit, » maluitque philo-
sophus quam sophos dici. Nam antea σοφία, ἰδ

est sapientes vocabantur. Pulchre equidem inquisitores veritatis non sapientes sed amatores sapientiæ vocat; quia nimirum adeo latet omne verum, ut ejus amore quantumlibet mens ardeat, quantumlibet ad ejus inquisitionem surgat, difficile tamen ipsam, ut est, veritatem comprehendere queat. Philosophiam autem earum rerum, quæ vere essent, sui que immutabilem substantiam sortirentur, disciplinam constituit. « Est » autem « philosophia amor et studium et amicitia quodammodo sapientiæ » sapientiæ vero non hujus, quæ in ferramentis quibusdam, et in aliqua fabrili scientia notitiaque versatur, sed illius sapientiæ, quæ nullius indigens, vivax mens, et sola rerum primæva ratio est. Est autem hic amor sapientiæ, intelligentis animi ab illa pura sapientia illuminatio, et quodammodo ad seipsam retractatio atque advocatio, ut videatur sapientiæ studium divinitatis et puræ mentis illius amicitia. Hæc igitur sapientia cuncto animarum generi meritum suæ divinitatis imponit: et ad propriam naturæ vim puritatemque reducit. Hinc nascitur speculationum cogitationumque veritas, et sancta puraque actuum castimonia. Quoniam vero humanis animis hoc excellentissimum bonum philosophiæ comparatum est, ut viæ filo quodam procedat oratio, ab ipsis animæ efficientiis ordiendum est.

CAP. IV. *Triplicem esse vim animæ, et solum hominem ratione præditum.*

Triples omnino animæ vis in vegetandis corporibus deprehenditur: quarum una quidem vitam solum corporis subministrat, ut nascendo crescat, alendoque subsistat. Alia vero sentiendi judicium præbet. Tertia vi mentis et ratione subnixata est. Quarum quidem primæ id officium est, ut creandis, nutriendis alendisque corporibus præsto sit: nullum vero præstet rationis sensusve judicium. Hæc autem est herbarum atque arborum, et quidquid terræ radicitus affixum tenetur. Secunda vero composita atque conjuncta est, ac primam sibi sumens et in partem constituens, varium, de quibus potest capere, ac multiforme judicium capit. Omne enim animal, quod sensu viget, idem et nascitur, et nutritur, et alitur. Sensus vero diversi sunt, et usque ad quinarium numerum crescunt: ita quidquid tantum alitur, non etiam sentit. Quidquid vero sentire potest, etiam alitur, et ei prima quoque vis animæ, nascendi scilicet atque nutriendi, probatur, esse subjecta. Quibus vero sensus adest, non tantum eas rerum capiunt formas, quibus sensibili corpore feriuntur præsentem; sed abscedente quoque sensu sensibilibusque sepositis, cognitarum sensu formarum imagines tenent, memoriamque conficiunt: et prout quodque animal valet, longius breviusque custodit. Sed eas imaginationes confusas atque inevidentes sumunt, ut nihil ex earum conjunctione ac compositione efficere possint: atque idcirco meminisse quidem nec æque omnia possunt, amissam oblivionem recolligere ac revocare non possunt. Futuri vero iis nulla cognitio est. Sed vis animæ tertia, quæ secum priores alendi ac sen-

tiendi trahit, iisque velut famulis atque obedientibus utitur: eadem tota in ratione constituta, eaque vel in rerum præsentium firmissima conclusione, vel in absentium intelligentia, vel in ignotarum inquisitione versatur. Hæc humano tantum generi præsto est, quæ non solum sensus imaginationesque perfectas, et non inconditas capit, sed etiam pleno actu intelligentiæ quod imaginatio suggestit, explicat atque confirmat. Itaque (ut dictum est) huic divinæ naturæ non ea tantum in cognitione sufficiunt, quæ subjectat sensibus comprehendit, verum etiam ex sensibilibus imaginatione concepta, et absentibus rebus nomina indere potest, et quod intelligentiæ ratione comprehendit, vocabulorum quoque positionibus aperit. Illud quoque ei naturæ proprium est, ut per ea, quæ sibi nota sunt, ignota investiget. Et non solum unumquodque an sit, sed quid sit etiam, et quale sit, nec non et cur sit oportet agnoscere.

Quam triplicem animæ vim sola (ut dictum est) nominum natura sortita est. Cujus animæ vis intelligentiæ motibus non caret, quia in his quatuor proprie vim rationis exercet. Aut enim aliquid an sit, inquit, aut sicut esse constiterit, quid sit, addubitat; quod si etiam utriusque scientiam ratione possidet, quale sit unumquodque, ratione investigat, atque in eo cætera accidentium momenta perquirat. Quibus cognitio, cur ita sit quaerit, et ratione nihilominus investigat. Cum igitur hic actus sit humani animi, ut semper in præsentium comprehensione, aut in absentium intelligentia, aut in ignotorum inquisitione atque inventionem versetur: duo sint in quibus omnem operam vis animæ ratiocinantis: impendit unum quidem ut rerum naturas inquisitionis ratione cognoscat; alterum vero, ut ad scientiam prius veniat, quod post gravitas mortalis exercent.

CAP. V. *Quæ res ad philosophiam pertineant.*

Sed ut video, inextricabilem jam ipso loquendi ordine labyrinthum incidimus, ubi nobis non perplexus sermo, sed res obscura difficultatem pariat. Quia enim de studio sapientiæ loqui suscepimus, idque solis hominibus quodam naturæ privilegio competere attestati sumus: consequenter nunc omnium humanorum actuum moderatricem quamdam sapientiam posuisse videmur. Si enim brutorum animalium natura, quæ nullo regitur rationis judicio, motus suos secundum sola sensuum passiones diffundit, et in appetendo seu fugiendo aliquid, non intelligentiæ utitur discretionem, sed cæco quodam carnis affectu impellitur: restat ut rationalis animæ actus cæca cupiditas non capiat, sed moderatrix semper sapientia præcedat. Quod si verum esse consisterit, jam non solum ea studia, in quibus vel de rerum natura vel disciplina agitur morum, verum etiam omnium humanorum actuum seu studiorum rationes non incongrue ad philosophiam pertinere dicimus. Secundum quam acceptionem sic philosophiam definere possumus. « Philosophia est disciplina omnium rerum humanarum atque divinarum rationes plene investigans. » Nec movere de-

quod supra diximus : Philosophiam esse amorem et studium sapientiae : non hujus, quae insentis explicatur, ut est architectura, agricultura, et caetera hujusmodi sed ejus sapientiae, sola rerum primæva ratio est. Potest namdem actus et ad philosophiam pertinere secundum rationem suam, et ab ea excludi secundum administrationem. Verbi gratia, ut de præloquamur, agriculturæ ratio philosophi est, administratio rustici. Præterea opera artificum, natura non sint, imitantur tamen naturam, in exemplaris formam (quæ natura est, quantum ad naturam, ratione exprimunt. Vides jam, quare cogimur philosophiam in omnes actus hominum diffundere, ut jam necesse sit, tot esse philosophiæ partes, quot sunt rerum diversitates, quas ipsam pertinere constiterit.

CAP. VI. *De ortu theoricæ, practicæ, mechanicæ.*

Primum autem humanarum actionum seu studium, quæ sapientia moderantur, finis et intentio hoc spectare debet : ut vel naturæ nostræ conservetur integritas, vel defectuum, quibus præsubiacet vita, temperetur necessitas. Dicam nunc quod dixi. Duo sunt in homine : bonum et malum, natura et vitium. Bonum quia natura sua corruptum est, quia minus est, exercipiendum est. Malum, quia vitium est, quia defectio est, quia natura non est, excludendum est, quod si funditus exterminari non potest, saltem prohibito remedio temperandum est. Hoc est primum quod agendum est, ut natura reparetur, vitium vitetur, integritas vero vitæ humanæ conservetur : scientia et virtute, quæ cum supernis et divinis substantiis similis est. Nam homo cum simplex natura sit, sed gemina compactus substantia, secundum unam partem sui, quæ potior est, et (ut utrumque id quod oportet, dicam) quæ ipse est, immortalis est : secundum alteram vero partem corrupta est, quæ sola his, qui nisi sensibus præstare nesciunt, cognita est, mortalitati obnoxia est : ubi toties mori necesse est, quoties amittere id quod est. Et hæc est prima pars rerum, quæ principium et finem

CAP. VII. *De tribus rerum differentiis.*

Primum autem in rebus alia, quæ nec principium habent, nec finem, et hæc æterna nominantur : quæ principium quidem habent, sed nullo modo auferuntur : et dicuntur perpetua ; alia quæ principium habent et finem ; et hæc sunt temporalia. Primum ordine id constituimus, cui non est aliud quod est id quod est, id est, cujus causa et effectus non sunt : quod non aliunde, sed a se ipso subsistere habet : ut est solius naturæ principium et artifex.

Primum vero, cui aliud est esse : et id quod est, id quod aliunde ad esse venit, et ex causa præterite in actum profluxit, ut esse inciperet, nascitur, quæ mundum continet omnem. Idque in actum a se secatur. Est quiddam, quod a causis suis primordialibus ut esse incipiat, nullo movente ad

actum prodit ; solo divinæ voluntatis arbitrio : ibique immutabile omnis finis atque vicissitudinis expertus consistit. Ejusmodi sunt rerum substantiæ, quas Græci *εὐρίαι* dicunt : et cuncta superlunaris mundi corpora, quæ etiam ideo quod non mutantur, divina appellata sunt. Tertia rerum est, quæ principium et finem habent, et per se ad esse non veniunt, sed sunt opera naturæ quæ oriuntur super terram, sub lunari globo, movente igne artifice, qui vi quadam descendit in res sensibiles procreandas. De illis ergo dictum est : « Nihil in mundo moritur, eo quod nulla essentia pereat. » Non enim essentia rerum transeunt, sed formæ. Cum vero forma transire dicitur, non sic intelligendum est, ut aliqua res existens perire omnino, et esse suum amittere credatur, sed variari potius ; vel sic fortassis ut quæ juncta fuerant, ab invicem separantur ; vel quæ separata erant, jungantur ; vel quæ hic erant, illuc transeant ; vel quæ nunc erant tunc subsistant, in quibus omnibus esse rerum nihil detrimenti patitur. De his dictum est : « Omnia orta decidunt, et aucta senescunt ; » eo quod cuncta naturæ opera, sicut principium habent, ita etiam a fine aliena non sunt. De illis dictum :

De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.

(PERS. Stat. III, v. 83.)

Et eo quod omnis natura et primordiale habet causam, et subsistentiam perpetuam. De his dictum est :

Et redit in nihilum, quod fuit ante nihil :
eo quod omne opus naturæ sicut temporaliter ex occulta causa in actum profluit : item eodem actu temporaliter destructo eo, unde venerat, reversurum sit.

CAP. VIII. *De mundo superlunari et sublunari.*

Hinc est, quod mathematici mundum in duas partes diviserunt : in eam scilicet partem, quæ est a circulo lunæ sursum, et in eam, quæ deorsum est. Et superlunarem mundum, eo quod ibi omnia a primordiali lege consistent, naturam appellabant sublunarem opus naturæ, videlicet superioris ; quia omnium genera animantium, quæ in eo vitalis spiritus infusione vegetantur, a superioribus per invisibiles meatus infusum nutrimentum accipiunt : non solum, ut nascendo crescant, sed etiam ut alendo subsistant. Eundem etiam superiorem mundum tempus vocabant, propter cursum et motum siderum quæ in eo sunt : inferiorem temporalem, quia secundum motus superiores agitur. Item superlunarem, propter perpetuam lucis et quietis tranquillitatem ælysium. Hunc autem propter inconstantiam et confusio-nem rerum fluctuantium, infernum nuncupabant.

Hæc paulo latius prosecuti sumus, ut ostendamus hominem, qua in parte mutabilitatis participans est, in ea quoque necessitati esse obnoxium : in ea vero, qua immortalis est, divinitati esse cognatum. Ex quo colligit potest id, quod supra dictum est ; quod videlicet omnium humanarum actionum ad hunc finem concurret, intentio, ut

vel divinæ similitudinis imago in nobis restauretur, vel hujus vitæ necessitudini consulatur, quæ quo facilius lædi potes adversis, eo magis foveri et conservari indiget.

CAP. IX. *In quo homo similis sit Deo.*

Duo vero sunt quæ divinam in homine similitudinem reparant, id est, speculatio veritatis et virtutis exercitium; quia in hoc similis Deo est, quod sapiens et justus est, sed iste mutabiliter, ille immutabiliter et sapiens et justus est. Illarum vero actionum, quæ hujus vitæ necessitudini deserviunt, trimodum genus est. Primum, quod naturæ instrumentum administrat; secundum, quod contra molestia, quæ extrinsecus accidere possunt, munit; tertium quod contra jam illata præstat remedium. Cum igitur ad reparandam naturam nostram intendimus, divina actio est: cum vero illi quod infirmum in nobis est, necessaria providemus, humana. Omnis ergo actio vel divina est, vel humana. Possumus autem non incongrue illam (eo quod de superioribus habeatur) intelligentiam appellare: hanc vero (quia de inferioribus habetur, et quasi quodam consilio indiget) scientiam vocare. Si igitur sapientia, ut supra dictum est, cunctas, quæ ratione fiunt, moderatur actiones: consequens est jam ut, sapientiam has duas partes continere, id est, intelligentiam et scientiam dicamus. Rursus intelligentia, quoniam et in investigatione veritatis, et in morum consideratione laborat, eam in duas species dividimus; in theoreticam, id est speculativam; et practicam, id est activam: quæ etiam ethica, id est moralis appellatur. Scientia vero, quia opera humana prosequitur, congrue mechanica, id est adulterina vocatur.

CAP. X. *De triplicibus operibus.*

Sunt etenim triplicia opera, id est, opus Dei, opus naturæ, opus artificis imitantis naturam. Opus Dei est, quod non erat creare: unde illud: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. I). Opus naturæ, quod latuit ad actum producere: unde illud: *Producat terra herbam viventem* (ibid). etc. Opus artificis est disgregata conjungere, vel conjuncta segregare: unde illud: *Consuerint folia ficus, et fecerunt sibi perizomata* (Gen. III). Neque enim potuit vel terra cælum creare, vel homo herbam producere; quia nec palmum ad staturam suam adjicere potest. In his tribus operibus convenienter opus humanum, quod natura non est, sed imitatur naturam, mechanicum, id est, adulterinum nominatur: quemadmodum et clavis subintroduta mechanica dicitur. Qualiter autem opus artificis imitetur naturam, longum esset enerosum prosequi per singula. Possumus tamen exempli causa in paucis id demonstrare. Qui statuam fudit, hominem intuitus est. Qui domum fecit, montem respexit. Quia enim, ut ait Propheta: *Qui emittis fontes in convallibus, intra medium mantium pertransibunt aquæ* (Psal. CIII): eminentia montium aquas non retinet: ita domus in altum quoddam cacumen levanda fuit, ut irruentium tempesta-

tum molestias tuto excipere posset. Qui usum vestimentorum primus adinvenit, consideravit, quod singula quæque nascentium propria quædam habeant munimenta, quibus naturam suam ab incommodis defendunt. Cortex ambit arborem, penna tegit volucrum, piscem squama operit, lana ovem induit, pilus jumenta et feras vestit, concha testam excipit: ebur elephantem jacula time re facit. Nec tamen sine causa factum est, quod cum singula animantium naturæ suæ arma secum nata habeant, solus homo inermis nascitur et nudus. Oportuit enim, ut illis, quæ sibi providere nesciunt, natura consuleret: homini autem ex hoc etiam major reperiendi occasio præstaretur, cum illa, quæ cæteris naturaliter data sunt, propria ratione sibi inveniret. Multa enim nunc magis enitet ratio hominis hæc eadem inveniundo, quam habendo claruisset. Nec sine causa proverbium sonat, quod

Ingeniosa fames omnes excuderit artes.

Hac equidem ratione illa, quæ nunc excellentissima in studiis hominum vides, reperta sunt. Hac Eadem pingendi, texendi, sculpendi, fundendi, infinita genera exorta sunt, ut jam cum natura ipsum miremur artificem.

CAP. XI. *Quid sit natura.*

Quia vero jam toties naturam nominavimus: licet, ut ait Tullius, « naturam diffinire difficile sit, » non tamen hujus vocabuli significatio omnino silentio prætereunda videtur. Neque, quia non omnia quæ volumus dicere, possumus, id quod possumus, tacere debemus. Plura veteres de natura dixisse inveniuntur, sed nihil ita, ut non aliquid restare videatur. Quantum tamen ego ex eorum dictis conjicere possum, tribus maxime modis hujus vocabuli significatione uti solebant, singulis suam diffinitionem assignando.

Primo modo per hoc nomen significare voluerunt illud archetypum exemplar rerum omnium, quod in mente divina est: cujus ratione omnia formata sunt: et dicebant naturam esse unius cujusque rei primordiale causam suam: a qua non solum esse, sed etiam tale esse habeat. Huic significationi talis diffinitio assignatur: « Natura est, quæ unicuique rei suum esse tribuit. » Secundo modo naturam esse dicebant, proprium esse uniuscujusque rei cui significationi diffinitio assignatur: « Natura unamquamque rem informans, propria differentia dicitur; » Secundum quam significationem dicere solemus: Natura est omnia ponderosa ad terram vergere, levia alta petere, ignem urere, aquam humectare. Tertia diffinitio talis est: « Natura est ignis artifex, ex quadam ut prodens in res sensibiles procreandas. » Physici namque dicunt, omnia ex calore et humore procreari. Unde Virgilius Oceanum patrem appellat: et Valerius Soranus in quodam versu de Jove, in significatione ignis ætherei dicit:

*Jupiter omnipotens rerum regumque repletor,
Progenitor genitrixque Deum verum unus et idem.*

CAP. XII. *De ortu logicæ.*

quam igitur theoricæ, et practicæ, et me-
æ ortum demonstravimus : superest logicæ
e originem investigare : quam idcirco ulti-
annumero, quia postremo inventa est.
æ prius repertæ fuerant ; sed necesse fuit
m quoque inveniri ; quoniam nemo de rebus
cienter disserere potest, nisi prius recte
idi rationem agnoverit. Nam sicut dicit
is : Cum primitus antiqui circa naturas re-
t morum qualitates investigandas operum
derent necesse fuit, sæpe falli eos ; quia
i et intellectuum discretionem non habe-
ut in multis evenit Epicuro, qui atomis
um consistere putat, et honestum voluptate
ir.

autem idcirco huic atque aliis accidisse
estum est, quoniam disputandi quidquid
inatione comprehenderant, hæc in res ipsas
e venire arbitrabantur. Hic vero magnus
or : neque enim sese res ut in numeris, ita
in ratiocinationibus habent. In numeris
quidquid in digitis recte computantis eve-
id sine dubio in res quoque ipsas evenire
e est, ut si ex calculo centum contigerit,
n quoque res illi numero subjectas esse
e est. Hoc vero non æque in disputatione
ur. Neque enim quidquid sermonum decur-
venerit, id in natura fixum tenetur. Quare
e est falli, qui abjecta scientia disputandi,
um natura perquirent. Nisi enim prius ad
iam venerit, quæ ratiocinatio veram teneat
um disputandi, quæ verisimilem agnoverit,
e fida, et quæ possit esse suspecta, rerum
upta veritas ex ratiocinatione non potest
ri. Cum igitur veteres sæpe multis lapsi
bus falsa quædam et sibi contraria in dis-
one colligerent, atque id fieri impossibile
tur, ut de eadem re contraria conclusione
utraque essent vera, quæ sibi discutiens
inatio conclusisset, cuive ratiocinationi credi
ret, esset ambiguum, visum est prius dis-
one ipsius veram atque integram considerare
um : qua cognita, cum illud quoque, quod
sputationem inveniretur, an vere compre-
m esset posset intelligi. Hinc igitur profecta
peritia disciplinæ, quæ disputandi modos,
ipsas ratiocinationes internoscendi vias pa-
t quæ ratiocinatio nunc quidem vera, nunc
falsa : quæ vero semper falsa, quæ nunquam
ossit agnosci. Hæc tempore quidem postrema
d ordine prima : hæc enim inchoantibus
ophiam prima legenda est, propterea que in eo
ur vocum et intellectuum natura, sine qui-
allus philosophiæ tractatus rationabiliter
ari potest.

ica dicitur a Græco vocabulo λογος, quod
a geminam habet interpretationem. Dicitur
λογος sermo sive ratio : et inde logica ser-
nalis sive rationalis scientia dici potest. Lo-
rationalis, quæ discretiva dicitur, continet

A dialecticam et rhetoricam. Logica sermotionalis
genus est ad grammaticam, dialecticam atque
rheticam : et continet sub se disertivam. Et hæc
est logica sermotionalis, quam quartam post
theoricam, practicam et mechanicam annuramus.
Nec putandum est ideo, logicam, id est, sermo-
tionalem dici, quod ante ejus inventionem nulli
fuerint sermones : et quasi homines mutuas lo-
cutiones prius non habuerint. Erant prius et ser-
mones communes et litteræ ; sed nondum ratio
sermonum et litterarum in usum redacta fuerat,
nulla adhuc recte loquendi vel disputandi præcepta
data erant. Omnes enim scientiæ prius erant in
usu quam in arte. Sed considerantes deinde ho-
mines usum in artem posse converti, et quod va-
gum fuerat et licentiosum prius, certis regulis et
præceptis posse restringi, cœperunt, ut dictum
est, consuetudinem, quæ partim casu, partim
natura exorta fuerat, ad artem reducere : id quod
pravum usus habebat emendantes, quod minus
habebat suppletes, quod superfluum habebat
resecantes : et de cætero singulis certas regulas et
præcepta præscribentes.

Hujusmodi fuit origo omnium artium : hoc per
singula currentes, verum invenimus. Priusquam
esset grammatica, et scribebant et loquebantur
homines ; priusquam esset dialectica, ratiocinando
verum a falso discernebant ; priusquam esset
rhetorica, jura civilia tractabant ; priusquam
esset arithmetica, usum numerandi habebant ;
priusquam esset musica, canebant ; priusquam
esset geometria, agros mensurabant ; priusquam
esset astronomia, per cursus stellarum discretiones
temporum capiebant. Sed venerunt artes, quæ licet
ab usu principium sumpserunt, usu tamen melio-
res sunt. Hic locus esset exponendi, qui fuerint
singularum artium inventores, quando exstiterint,
aut ubi, aut quomodo per eos disciplinæ exordium
sumpserint ; sed volo quadam prius philosophiæ
divisione singulas a se invicem discernere.

CAP. XIII. *Epilogus supradictorum.*

Oportet ergo breviter recapitulare, quæ supra-
dicta sunt, ut facilius fiat transitus ad sequentia.
Quatuor tantum diximus esse scientias, quæ reli-
quas omnes continent, id est theoricam, quæ in
speculatione veritatis laborat ; practicam, quæ
morum disciplinam considerat ; mechanicam, quæ
hujus vitæ actiones dispensat ; logicam quoque,
quæ recte loquendi et acute disputandi scientiam
præstat. Hic itaque non absurde ille quaternarius
animæ intelligi potest, quem ob reverentiam sui
antiqui in jusjurandum asciverant. Unde et illud
dictum est :

Per, qui nostræ animæ numerum dedit illi qua-
[ternum.

Hæ qualiter sub philosophia contineantur, et
rursum quas sub se contineant, repetita breviter
diffinitione philosophiæ, ostendamus.

LIBER SECUNDUS,

Cujus hæc sunt capitula :

CAP. I. *De discretione artium.* — CAP. II. *In quas partes dividatur philosophia.* — CAP. III. *De theologia.* — CAP. IV. *De Mathematica.* — CAP. V. *De quaternario animæ.* — CAP. VI. *De quaternario corporis.* — CAP. VII. *De quadrivio.* — CAP. VIII. *De arithmetica.* — CAP. IX. *De musica.* — CAP. X. *De geometria.* — CAP. XI. *De astronomia.* — CAP. XII. *De arithmetica.* — CAP. XIII. *De musica triplici.* — CAP. XIV. *De geometria.* — CAP. XV. *De astronomia.* — CAP. XVI. *Definitio quadrivii.* — CAP. XVII. *De physica.* — CAP. XVIII. *Quid sit proprium uniuscujusque artis.* — CAP. XIX. — *Collatio supradictorum et divisio theoricæ.* — CAP. XX. *Divisio practicæ.* — CAP. XXI. *Divisio mechanicæ in septem species.* — CAP. XXII. *Prima est lanificium.* — CAP. XXIII. *Secunda armatura.* — XXIV. *Tertia navigatio.* — CAP. XXV. *Quarta agricultura.* — CAP. XXVI. *Quinta venatio.* — CAP. XXVII. *Sexta medicina.* — CAP. XXVIII. *Septima theatra.* — CAP. XXIX. *De logica et grammatica.* — CAP. XXX. *De grammaticæ divisione.* — CAP. XXXI. *De ratione disserendi.*

CAP. I. *De discretione artium.*

« Philosophia est amor sapientiæ, quæ nullius indigens, vivax mens, et sola rerum primæva ratio est. » Hæc definitio magis ad etymologiam nominis spectat. φιλοσφία enim Græce, amor dicitur Latine, σοφία, sapientia ; et inde philosophia dicta est, id est, amor sapientiæ. Quod autem additur, « quæ nullius indigens, vivax mens, et sola rerum primæva ratio est, » divina sapientia significatur, quæ propterea nullius indigere dicitur : quia nihil minus continet, sed semel et simul omnia intuetur præterita, præsentia et futura. Vivax mens idcirco appellatur : quia quod semel in divina fit ratione, nulla unquam oblivione aboletur. Primæva rerum ratio est, quia ad ejus similitudinem cuncta formata sunt. Dicunt quidam, quod illud unde agunt artes, semper maneat. Hoc ergo omnes artes agunt, hoc intendunt, ut divina similitudo in nobis reparetur, quæ nobis forma est, Deo natura : cui quanto magis conformamur, tanto magis sapimus. Tunc enim in nobis incipit relucere, quod in ejus ratione semper fuit : quod quia in nobis transit, apud illum incommutabile consistit. Aliter : « Philosophia est ars artium, et disciplina disciplinarum, » id est ad quam omnes artes et disciplinæ spectant. Ars dici potest scientia, quæ artis præceptis regulisque consistit, ut est in Scriptura : Disciplina, quæ dicitur plena, ut est in doctrina. Vel ars dici potest, quando aliquid verisimile atque opinabile tractatur. Disciplina, quando de iis, quæ aliter se habere non possunt, veris disputationibus aliquid disseritur. Quam differentiam Plato et Aristoteles esse voluerunt inter artem et disciplinam. Vel ars dici potest, quæ fit in subjecta materia et explicatur per operationem, ut architectura. Disciplina vero, quæ in speculatione consistit et per solam explicatur

A ratiocinationem, ut logica. Aliter : « Philosophia est meditatio mortis : » quod magis convenit Christianis, qui sæculi ambitione calcata conversatione disciplinali, similitudine futuræ patriæ vivunt. Aliter : « Philosophia est disciplina omnium rerum divinarum atque humanarum rationes probabiliter investigans. » Sic omnium studiorum ratio ad philosophiam spectat. Administratio non omnis philosophia est : et ideo philosophia aliquo modo ad omnes res pertinere videtur.

CAP. II. *In quas partes dividatur philosophia.*

Philosophia dividitur in theoricam, practicam, mechanicam, et logicam. Hæc quatuor omnem continent scientiam. Theorica interpretatur *speculativa* ; practica *activa*, quam alio nomine ethicam, id est moralem dicunt, eo quod mores in bona actione consistant ; mechanica *adulterina*, quia circa humana opera versatur ; logica *sermotinialis*, quia de vocibus tractat. Theorica dividitur in theologiam, mathematicam et physicam. Hanc divisionem Boetius facit aliis verbis : Theoricen secans in intellectibilem, et in intelligibilem, et naturalem : per intellectibilem significans theologiam ; per intelligibilem mathematicam ; per naturalem physicam. Denique intellectibile sic diffinit.

CAP. III. *De theologia.*

« Intellectibile est, quod unum atque idem per se in propria semper divinitate consistens, nullis unquam sensibus, sed sola tantum mente intellectuque capitur. » Quæ res ad speculationem Dei atque ad animi incorporeitatem considerationemque veræ philosophiæ indagatione componitur, quam, inquit, Græci theologiam nominant. Dicta autem « Theologia » quasi sermo habitus de divinis, Θεός enim Deus, λόγος, sermo vel ratio interpretatur. Theologia igitur est, quando aut

ilem naturam Dei aut speciales creaturas A
qua parte profundissima qualitate disse-

CAP. IV. *De mathematica.*

mathematica autem doctrinalis scientia dicitur.
s enim quando *t* habet sine aspiratione,
etatur *vanitas*, et significat superstitionem
i, qui fata hominum in constellationibus
: unde et hujusmodi mathematici appellati
nando autem *t* habet aspiratum, doctrinam
Hæc autem est, quæ abstractam considerat
tatem. « Abstracta » enim « quantitas di-
gnam intellectu a materia separantes, vel
s accidentibus, ut est, par, impar, et hu-
li, in sola ratiocinatione tractamus, quod
ia facit, non natura. » Hanc Boetius intel- B
m appellat, quæ primam partem intellecti-
cogitatione atque intelligentia comprehen-
sæ sunt omnium cœlestium operum supernæ
tatis, et quidquid sub lunari globo beatiore
atque puriore substantia valet; et postremo
narum animarum, quæ omnia cum prioris
ntellectibilis substantiæ fuissent, corporum
ab intellectibilibus ad intelligibilia degene-
:, ut magis ipsa intelligantur, quam intelli-
et intelligentiæ puritate tunc beatiora sint,
s sese intellectibilibus applicarint. Spiri-
namque et animarum natura, quia incor-
et simplex est, intellectibilis substantiæ
eps est. Sed quia per instrumenta sensuum
uniformiter ad sensibilia comprehendenda C
ditur, eorumque similitudinem per imagi-
nem ad se trahit: in eo quodammodo suam
citatem deserit, quo compositionis rationem
t. Neque enim omnimodo simplex dici po-
quod composito simile est. Eadem igitur res
is respectibus intellectibilis simul et intel-
is est. Intellectibilis eo quod incorporea sit
a, et nullo sensu comprehendi possit. Intel-
is vero ideo, quod similitudo quidem est
illium, nec tamen sensibilis. Intellectibile
im, quod nec sensibile est, nec similitudo
illis. Intelligibile autem quod ipsum quidem
ercipitur intellectu, sed non solo intellectu,
it, quia imaginationem vel sensum habet,
a, quæ sensibus subjacent, comprehendit. D
endo ergo corpora degenerat; quia dum vi-
s corporum formas per sensuum passiones
rrit, easque attractas per imaginationem in-
hit, toties a sua simplicitate scinditur, quo-
diquibus contrariæ passionis qualitatibus
natur. Cum vero ab hac distractione ad
n intelligentiam conscendens in unum se
it, fit beatior intellectibilis substantiæ par-
titione.

CAP. V. *De quaternario animæ.*

ius quoque progressionis regressionisque
nem ipse etiam numerus docet. Dic ter unum
III: dic ter tria fiunt IX: dic ter novem fiunt
I: dic ter XXVII: fiunt LXXXI. Ecce in quarto
a tibi unitas prima occurrit, idemque evenire
is, si usque ad infinitum duxeris multipli-

cationem ut semper in quarto gradu unitas emi-
neat. Rectissime autem simplex animæ essentia
unitate exprimitur, quæ ipsa quoque incorporea
est. Ternarius quoque propter indissolubile mediæ
unitatis vinculum congrue ad animam refertur,
sicut quaternarius, quia duo media habet, ideoque
dissolubilis est, et proprie ad corpus pertinet.
Prima igitur progressio animæ est, qua de sim-
plici essentia sua, quæ monade figuratur in vir-
tualem ternarium se extendit, ubi jam per concu-
piscientiam aliud appetat: aliud per iram con-
temnat, per rationem inter utrumque discernat.
Et recte a monade in triadem profluere dicitur,
quia omnis essentia naturaliter prior est potentia
sua. Rursum quod eadem unitas in ternario mul-
tiplicante ter invenitur, hoc significat, quod anima
non per partes, sed tota in singulis suis potentiis
consistat. Neque enim vel rationem solam, vel
iram solam, vel concupiscientiam solam tertiam
partem animæ dicere possumus; cum nec aliud,
nec minus sit in substantia ratio quam anima,
nec aliud, nec minus ira quam anima, nec aliud,
nec minus concupiscientia quam anima, sed una
eamdemque substantia, secundum diversas poten-
tias suas diversa sortitur vocabula. Deinde a vir-
tuali ternario secunda progressionem ad regendam
humani corporis musicam descendit quæ nove-
nario componitur: quibus quia novem sunt fora-
mina in humano corpore; secundum temperan-
tiam naturalem; influit et effluit omne quo idem
corpus vegetatur et regitur. Hic quoque ordo est,
quia prius naturaliter anima potentias suas habet
quam corpori commisceatur. Postea autem in
tertia progressionem per sensus jam extra se pro-
fusa: ad visibilia hæc quæ per XXVII, qui solidus
numerus est, et trina dimensione ad similitudinem
corporis extenditur, figurantur dispensanda: per
infinitas actiones. In quarta autem progressionem,
soluta a corpore ad puritatem simplicitatis suæ
revertitur: ideoque in quarta multiplicationem ubi
ter XXVII, in LXXXI, excrevit, monas in summo
apparet, ut evidenter clareat quod anima post
hujus vitæ terminum qui per LXXX, designatur:
ad unitatem suæ simplicitatis redeat, a qua prius
discesserat, cum ad humanum corpus regendum
descendebat. Quod autem in octoginta meta hu-
manæ vitæ naturaliter consistat, propheta decla-
rat: *Si, inquit, in valetudine [potentatibus]*
LXXX anni: et amplius eorum labor et dolor
(Psal. LXXXIX). Hanc quadruplam progressionem
illum quaternarium animæ, de quo supra locuti
sumus quidam intelligendum putant: eumque
ad differentiam quaternarii corporis, quaternarium
animæ appellatum.

CAP. VI. *De quaternario corporis.*

Nam corpori quoque suum assignant quater-
narium. Sicut monas animæ, ita dias corpori
congruit. Dic bis duo fiunt IV, dic bis IV, fiunt
VIII; dic bis VIII, fiunt XVI: dic bis XVI fiunt
XXXII. Hic in quarto loco; similiter idem nume-
rus, id est binarius, a quo multiplicatio initium
sumpsit, tibi occurrit: idemque si in infinitum

processeris, indubitanter continget ut quarto A fuit et extensa. semper gradu binarius emineat. Et hic est quaternarius corporis, in quo intelligi datur omne quod a dissolubilibus compositionem accipit, ipsum quoque esse dissolubile. Vides nunc satis aperte ? ut puto, quomodo animæ de intellectibilibus ad intelligibilia degenerant : quando a puritate simplicis intelligentiæ quæ nulla corporum fuscatur imagine, ad visibilibus imaginationem descendunt : rursusque beatiores fiunt, quando se ab hac distractione ad simplicem naturæ suæ fontem colligentes, quasi quodam optimæ figuræ signo impressæ componuntur. Est igitur, ut apertius dicam, intellectibile in nobis id quod est intelligentia : intelligibile vero id quod est imaginatio. Intelligentia vero est de solis rerum B principiis, id est Deo, ideis, et hyle : et de incorporeis substantiis pura certa que cognitio. Imaginatio est memoria sensuum ex corporum reliquiis in hærentibus animo, principium cognitionis per se certum nihil habens. Sensus est passio animæ in corpore, ex qualitatibus extra accidentibus.

CAP. VII. *De quadrivio.*

Cum igitur, ut supradictum est, ad mathematicam proprie pertineat abstractam attendere quantitatem : in partibus quantitatis species ejus quærere oportet. • Quantitas abstracta nihil aliud est nisi forma visibilis secundum lineamentarem dimensionem animo impressa, quæ in imaginatione consistit, • cujus geminæ sunt partes ; una continua, ut arbor, lapis, quæ magnitudo C dicitur ; alia discreta, ut grex, populus, quæ multitudo appellatur. Rursus multitudinis, alia sunt per se, ut tres, quatuor, vel quilibet alius numerus : alia ad aliquid ut duplum dimidium, sesquialterum, sesquitercium, vel quodlibet tale. Magnitudinis vero alia sunt mobilia, ut sphaera mundi, alia immobilia ut terra. Magnitudinem ergo quæ per se est, arithmetica speculatur ; illam autem quæ ad aliquid est : musica. Immobilis magnitudinis geometria pollicetur notitiam. Mobilis vero scientiam astronomicæ disciplinæ peritia sibi vindicat. Mathematica igitur dividitur in arithmetica, musicam, geometriam, astronomiam.

CAP. VIII. *De arithmetica.*

'Αριθμητική Græce, virtus interpretatur Latine: arithmus numerus ; inde arithmetica virtus numeri dicitur. Virtus autem numeri est, quod ad ejus similitudinem cuncta formata sunt.

CAP. IX. *De musica.*

Musica a *moy*, id est, *ab aqua* vocabulum sumpsit, eo quod nulla euphonia : id est, *bona sonoritas* : sine humore fieri potest.

CAP. X. *De Geometria.*

Geometria *mensura terræ* interpretatur, eo quod hæc disciplina primum ad Ægyptiis reperta sit, quorum terminos cum Nilus inundatione sua limo obduceret, et confunderet limites, perticis et funibus terram mensurare cœperunt, deinde a sapientibus etiam ad spatia maris, et cœli, et aeris, et quorumlibet corporum mensuranda deducta

CAP. XI. *De astronomia.*

Astronomia et astrologia in hoc differre videntur, quod astronomia de lege astrorum nomen sumpsit, astrologia autem dicta est quasi sermo de astris disserens. Νόμος enim *lex* et λόγος *sermo* interpretatur. Ita astronomia videtur esse quæ de lege astrorum et conversione cœli disserit, regiones, circulos, cursus, ortus et occasus siderum, et cur unumquodque ita vocetur, investigans. Astrologia autem quæ astra considerat secundum nativitatis et mortis et quorumlibet aliorum eventuum observationem quæ partim naturalis est, partim superstitiosa. Naturalis in complexibus corporum, quæ secundum superiorum contemperantiam variantur, ut sanitas, ægrotudo, tempestas, serenitas, fertilitas et sterilitas. Superstitiosa in contingentibus et in iis, quæ libero arbitrio subjacent ; quam partem mathematici tractant.

CAP. XII. *De arithmetica.*

Arithmetica materiam habet parem et imparem numerum. Par numerus, alius est pariter par ; alius pariter impar, alius impariter par. Impar quoque numerus tres habet species. Prima est primus et incompositus, secunda secundus et compositus, tertia per se secundus et compositus et ad alios comparatus : primus et compositus.

CAP. XIII. *De musica triplici.*

Tres sunt musicæ : mundana, humana, instrumentalis. Mundana, alia in elementis, alia in planetis, alia in temporibus. Quæ in elementis : alia in numero, alia in pondere, alia in mensura. Quæ in planetis : alia in situ, alia in motu, alia in natura. Quæ in temporibus ; alia in diebus, vicissitudine lucis et noctis, alia in mensibus, crementis, decrementisque lunaribus ; alia in annis, mutatione veris, æstatis, autumnus, hiemis. Humana musica : alia in corpore, alia in anima, alia in connexu utriusque. Quæ in corpore : alia est in vegetatione, secundum quam crescit quæ omnibus nascentibus convenit. Alia est in humoribus : ex quorum complexione humanum corpus subsistit. Quæ sensibilibus communis est, alia in operationibus : quæ specialiter rationalibus congruit, quibus mechanica præest ; quæ si modum non excesserint bonæ sunt, ut inde non nutriatur cupiditas : unde infirmitas foveri debet, sicut Lucanus in laude Catonis refert.

*Huic epulæ vicisse famem, magnique penates
Submovisse hiemem tecto : pretiosaque vestis
Hirtam membra super, Romani more Quiritis,
Induxisse togam, etc,*

LUCAN. lib. II, v. 383 et seqq.

Musica in anima, alia est in virtutibus, ut est justitia, pietas et temperantia ; alia in potentiis, ut est ratio, ira et concupiscentia. Musica inter corpus et animam : est illa naturalis amicitia qua anima corpori non corporeis vinculis, sed affectibus quibusdam colligatur ad movendum et significandum ipsum corpus, secundum quam amicitiam nemo carnem suam odio habuit. Musica hæc

t ametur caro: sed plus, ut foveatur, corpus, A
verimatur virtus.

sica instrumentalis: alia in pulsu, ut fit in
anis et chordis; alia in flatu, ut in tibiis et
uis; alia in voce, ut in carminibus et cantile-
ria quoque sunt genera musicorum: unum
carmen fingit, aliud quod instrumentis agit,
m quod instrumentum opus carmenque
icat.

CAP. XIV. *De geometria.*

metria tres habet species: planimetriam,
etriam, cosmimetriam. Planimetria, planum
ur, id est, longum et latum, et extenditur
et retro, dextrorsum et sinistrorsum. Altime-
ltum metitur, et extenditur sursum et deor-
Nam et mare altum dicitur, id est, profun- B
et arbor alta, id est sublimis. *Κόσμος mundus*
pretatur, et inde dicta est cosmimetria, id
ensura mundi: hæc metitur sphærica, id
lobosa, rotunda, sicut est pila et ovum, unde
a sphæra mundi propter excellentiam dicta
smimetria, non quia tantum de mundi men-
agat, sed quia mundi sphæra inter omnia
rica dignissima sit.

CAP. XV. *De astronomia.*

contrarium est, quod superius immobilem
itudinem geometriæ attribuimus, et mobi-
astronomiæ quia hoc secundum primam in-
onem dictum est; secundum quam etiam
etria mensura terræ dicitur. Vel possumus
e quod id quod geometria in sphæra mundi C
derat, id est dimensio regionum et circulo-
cœlestium, immobile sit, secundum hoc quod
ometricam considerationem pertinet. Geo-
a enim non considerat motum, sed spatium.
autem astronomia speculatur mobile sit, id
cursus astrorum et intervalla temporum.
e universaliter dicemus immobilem magni-
em geometriæ esse subjectam: mobilem
nomiæ; quia, licet ambæ de eadem re agant,
amen contemplatur id quod permanet, altera
od transit speculatur.

CAP. XVI. *Diffinitio quadrivii.*

thmetica est igitur numerorum scientia;
sa est divisio sonorum et vocum varietas.
; musica sive harmonia est plurium dissi- D
m in unum redactorum concordia. Geometria
scipectina magnitudinis immobilis formarum-
lescriptio contemplativa, per quam unius-
que termini declarari solent. Aliter, geo-
a est fons sensuum et origo dictionum.
nomia est disciplina investigans spatia, motus
litus cœlestium corporum certis temporibus.

CAP. XVII. *De physica.*

ysica causas rerum in effectibus suis et effec-
a causis suis investigando considerat:

tremor terris; qua vi maria alta tume-
nt.

VIRGIL. *Georg.* lib. II, v. 479.

arum vires, animis irasque ferarum:

genus fruticum, lapidum quoque repti-
que.

φύσιν natura interpretatur, unde etiam supe-
riori divisione theoricæ, physicam naturalem
Boetius nominavit. Hæc etiam physiologia dicitur,
id est, sermo de naturis differens quod ad eandem
causam spectat. Physica aliquando large accipitur
æquipollens theoricæ: secundum quam acceptio-
nem, philosophiam quidam in tres partes divi-
dunt, id est physicam, ethicam, logicam: in qua
divisione mechanica non continetur; sed restri-
gitur philosophia circa physicam, ethicam et lo-
gicam.

CAP. XVIII. *Quid sit proprium uniuscujusque-
artis.*

Cum vero omnes artes ad unum philosophiæ
tendant terminum, non una tamen via omnes
currunt, sed singulæ suas proprias quasdam con-
siderationes habent, quibus ab invicem differunt.
Logica consideratio est in rebus, attendens intel-
lectus rerum, sive per intelligentiam: ut neque
sint hæc, neque horum similitudines, sive per ra-
tionem, ut neque sint hæc; sed horum tamen
similitudines. Considerat ergo logica species et
genera rerum. Mathematicæ autem proprium est,
actus confusos inconfuse per rationem attendere:
verbi gratia, in actu rerum non invenitur linea
sine superficie et soliditate (nullum enim corpus
sic solummodo longum est, ut latitudine vel alti-
tudine careat; sed in omni corpore hæc tria simul
sunt): ratio tamen attendit sine superficie et
crassitudine lineam pure per se: quod est mathe-
maticum, non quia in re ita vel sit, vel esse pos-
sit; sed quia ratio sæpe actus rerum considerat,
non ut sunt, sed sicut esse possunt; non in se, sed
quantum ad ipsam rationem, id est, ut ratio pa-
teretur esse. Secundum quam considerationem
dictum est continuam quantitatem in infinita
decrecere, et discretam crescere in infinitum.
Talis est enim vivacitas rationis ut omne longum
in longa dividat, latum in lata, et cætera: utque
ipsi rationi nihil carens intervallo intervallum
generet. Physicæ autem est proprium, actus rerum
per mistos, impermiste attendere. Actus enim
corporum mundi, non sunt puri; sed compositi
ab actibus purorum, quos physica cum per se non
inveniantur pure tamen et per se considerat:
puri scilicet actus ignis: sive terræ, sive aeris,
sive aquæ, et ex natura uniuscujusque per se
considerata, de concretione et efficientia totius
judicat. Hoc etiam non prætereundum est, quod
sola physica proprie de rebus agit, cæteræ omnes
de intellectibus rerum. Logica tractat de ipsis
intellectibus, secundum prædicamentalem consti-
tutionem. Mathematica vero secundum integram
compositionem, et ideo logica quandoque utitur
pura intelligentia, mathematica autem nunquam
sine imaginatione est: ideoque nihil vere simplex
est. Quia enim logica et mathematica priores sunt
ordine discendi quam physica, et ad eam quodam-
modo instrumenti vice funguntur, quibus unum-
quemque primum informari oportet antequam
physicæ speculationi operam det: necesse fuit, ut
non in actibus rerum ubi fallax experimentum

est; sed in sola ratione, ubi inconcussa veritas manet suam considerationem ponerent, deinde ipsa ratione prævia, ad experientiam rerum descenderent. Postquam igitur demonstravimus quomodo divisio theoricæ quam ponit Boetius superiori conveniat, breviter nunc utrasque repetemus, ut singula utriusque verba divisionis invicem conferamus.

CAP. XIX. *Collatio supradictorum, et divisio theoricæ.*

Theorica dividitur in theologiam, mathematicam et physicam, vel ita : Theorica dividitur in intellectibilem, et intelligibilem, et naturalem; vel aliter : Theorica dividitur in divinalem; et doctrinalem, et philologiam. Eadem est igitur hæc theologia, intellectibilis et divinalis. Eadem mathematica, intelligibilis et doctrinalis. Eademque physica, philologia, et naturalis. Sunt qui has tres theoricæ partes mystice quodam Palladis nomine, quæ dea sapientiæ fingitur esse, significari putant. Dicitur enim tritonia, quasi τριτη γινῶσις id est *tertia cognitio*, videlicet Dei, quam intellectibilem nominavimus, et animarum : quam intelligibilem diximus, et corporum quam naturalem appellamus. Et ab his tribus tamen sapientia vocabulum sumit : quia licet tres reliquas, id est ethicam, mechanicam, logicam congrue ad sapientiam referre possimus, expressius tamen logicam propter vocis eloquentiam : mechanicam, et ethicam propter circumspectionem morum, et operum prudentiam sive scientiam appellamus : solam autem theoricam propter speculationem veritatis rerum sapientiam nominamus.

CAP. XX. *Divisio practicæ.*

Practica dividitur in solitariam privatam, et publicam. Vel aliter : In ethicam, œconomicam, et politicam, vel aliter : moralem et dispensativam, et civilem. Una est solitaria, ethica, et moralis. Una rursus, privata, œconomica et dispensativa. Eademque publica, politica, atque civilis. Œconomus interpretatur *dispensator*. Inde œconomica dicta est dispensativa. Πόλις Græce, Latine civitas dicitur, inde politica dicta est, id est civilis. Quando ethicam partem constituimus practicæ, stricte accipienda est ethica in moribus uniuscujusque personæ, et est eadem quæ solitaria. Solitaria igitur est quæ sui eam gerens cunctis sese erigit, exornat augetque virtutibus, nihil in vita admittens, quo non gaudeat, nihilque faciens pœnitendum. Privata est, quæ rei familiaris officium mediocri componens dispositione distribuit. Publica est, quæ reipublicæ curam suscipiens cunctorum saluti suæ providentiæ solertia, et justitiæ libra, et fortitudinis stabilitate, et temperantiæ patientia medetur. Solitaria igitur convenit singularibus, privata patribus familias, politica rectoribus urbium. Practica actualis dicitur, eo quod res propositas operationibus suis explicet. Moralis dicitur, per quam mos vivendi honestus expetitur vel acquiritur, et instituta ad virtutem tendentia præparantur. Dispensativa dicitur, cum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur.

A Civilis dicitur; per quam totius civitatis utilitas administratur.

CAP. XXI. *Divisio mechanicæ in septem scientias.*

Mechanica septem scientias continet : lanificium, armaturam, navigationem, agriculturam, venationem, medicinam, theatricam. Ex quibus tres ad extrinsecum vestimentum naturæ pertinent, quo seipsa natura ab incommodis protegit, quatuor ad intrinsecum, quo se alendo et fovendo nutrit, ad similitudinem quidem trivii et quadrivii; quia trivium de vocibus quæ extrinsecus sunt, et quadrivium de intellectibus qui intrinsecus concepti sunt pertractat. Hæ sunt septem ancillæ quas Mercurius a philologia in dotem accepit; quia nimirum eloquentiæ cui juncta fuerit sapientia, omnis humana actio servit, sicut Tullius in libro Rhetoricorum de studio eloquentiæ dicit : hæc tuta, hæc honesta, hæc illustris, hæc eadem vita jucunda fit. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium præsto est sapientia. Hinc ad eos qui ipsam adepti sunt, laus, honos, dignitas, confluit. Hinc amicis quoque eorum certissimum, tutissimumque præsidium est. Hæ mechanicæ appellantur, id est adulteriæ : quia de opere artificis agunt quod a natura formam mutuatur. Sicut aliæ septem liberales appellatæ sunt; vel quia liberas, id est, expeditos et exercitatos animos requirunt, quia subtiliter de causis rerum disputant; vel quia liberi tantum antiquitus, id est, nobiles in eis studere consueverant : plebei vero et ignobilium filii in mechanicis propter peritiam operandi. In quo priscorum apparet diligentia, qui nihil intentatum linquere voluerunt; sed omnia sub certis regulis et præceptis stringere. Mechanica est scientia ad quam fabricæ omnium rerum concurrere debent.

CAP. XXII. *De lanificio.*

Lanificium continet omnia texendi, consuendi, retorquendi genera, quæ fiunt manu, acu, fuso, subula, girgillo, pectine, alibro, calamistro, cilindro, sive aliis quibuslibet instrumentis : ex quacunque lini vel lanæ materia, et omni genere pellium erasarum vel pilos habentium, canabis quoque vel suberis juncorum, pilorum, floccorum, aut alia qualibet re hujusmodi, quæ in usum vestimentorum, operimentorum, linteorum, sagorum, saginarum, substratoriorum, cortinarum, matularum, filtrorum, telarum, cassium, funium, redigi potest. Stramina quoque ex quibus galeros et sportellas texere solent homines : hæc omnia studia ad lanificium pertinent.

CAP. XXIII. *De armatura et fabrilis.*

Secunda est armatura. Arma aliquando quælibet instrumenta dicuntur; sicut dicimus, arma belli, arma navis, id est instrumenta belli et navis. Cæterum proprie arma sunt quibus tegimur, ut secutum, thorax, galea, vel quibus percutimus, ut gladius bipennis, sarissa. Tela autem sunt quibus jaculari possumus, ut hasta, sagitta. Dicta autem arma ab armo, id est brachio, quia bra.

lebrior locus fuerat cæteris. Fiebant autem ludi A alii in theatris, alii in atriis, alii in gymnasiis, alii in amphicircis, alii in arenis, alii in conviviis, alii in fanis. In theatro gesta recitabantur, vel carminibus, vel larvis, vel personis, vel oscillis. In atriis choreas ducebant et saltabant. In gymnasiis luctabantur. In amphicircis cursu certabant vel pedum, vel equorum, vel curruum. In arenis pugiles exercebantur. In conviviis, rhythmis et musicis instrumentis, et odis psallebant, et alea ludebant. In fanis tempore solemni deorum laudes canebant. Ludos vero idcirco inter legitimas actiones connumerabant, quod temperato motu naturalis calor nutritur in corpore; et lætitia ejus reparatur. Vel quod magis videtur, quia necesse fuit populum aliquando ad ludum convenire, voluerunt determinata esse loca ludendi, ne in diversoriis conventicula facientes, probrosa aliqua aut facinorosa perpetrarent.

CAP. XXIX. *De logica quæ est quarta pars philosophiæ; et de grammatica.*

Logica dividitur in grammaticam, et in rationem disserendi. *Γράμμα* Græce, *littera* interpretatur Latine, inde dicta est grammatica, id est litteralis scientia. Littera proprie est figura quæ scribitur; elementum sonus qui pronuntiatur. Cæterum hic large accipienda est littera, ut et vocem et scripturam intelligamus utrumque enim ad grammaticam pertinet. Quidam dicunt grammaticam non esse partem philosophiæ, sed quasi quoddam appendicium et instrumentum ad philosophiam. De ratione autem disserendi Boetius dicit: « Quod pars esse possit et instrumentum ad philosophiam, sicut pes, manus, lingua, oculi, etc. partes sunt corporis et instrumenta. » Grammatica simpliciter agit de vocibus, id est secundum se inventionem et formationem, compositionem, inflectionem, prolationem, et cætera ad pronuntiationem tantum pertinentia pertractans. Ratio disserendi agit de vocibus secundum intellectus.

CAP. XXX. *De grammaticæ divisione.*

Grammatica dividitur in litteram, syllabam, dictionem et orationem; vel aliter grammatica dividitur in litteras, id est in id quod scribitur; et vocales, id est in id quod pronuntiatur; vel aliter: Grammatica dividitur in nomen, verbum, participium, pronomen, adverbium, præpositionem, conjunctionem et interjectionem; in vocem articulatam, litteram, syllabam, pedes, accentus, posituras, notas, orthographiam, analogiam, etymologiam, glossas, differentias, barbarismum, solæcismum, vitia, metaplasmas, schemata, tropos, prosas, metra, fabulas, historias. Quorum idcirco expositionem transeo, quia prolixior esset quam hujus schedulæ brevitatis expetat, et quia etiam in hoc opusculo, divisiones tantum rerum et nomina investigare proposui, ut tantummodo quoddam principium doctrinæ lectori conderetur. Qui autem scire desiderat, legat Donatum, Servium, Priscianum de accentibus et de duodecim versibus Virgilii, et Barbarismum, et Isidorum in libris etymologiarum.

CAP. XXXI. *De ratione disserendi.*

Ratio disserendi integrales partes habet, inventionem et iudicium; divisivas vero demonstrationem, probabilem, sophisticam. Demonstratio est in necessariis argumentis, et pertinet ad philosophos. Probabilis pertinet ad dilecticos et ad rhetores. Sophistica ad sophistas et cavillatores. Probabilis dividitur in dialecticam et rhetoricam, quarum utraque integrales partes habet partes inventionem et iudicium. Quia enim ipsum genus, id est artem dissertivam, integraliter constituunt, necesse est ut in compositione omnium specierum ejus simul inveniatur. Inventio est quæ docet invenire argumenta et constituere argumentationes. Scientia iudicandi, quæ de utroque iudicare docet. B Quæri potest, utrum inventio et iudicium sub philosophia contineantur. Videtur enim neque sub theoria, neque sub practica, neque sub mechanica, neque sub logica (de qua magis videretur) contineri. Sub logica non continetur, quia neque per grammaticam, neque per dissertivam. Per dissertivam non continentur, cum integraliter eam constituent; nulla autem res esse possit simul integralis et divisiva pars ejusdem generis. Sicque philosophia non omnem scientiam continere videtur. Sed sciendum quod scientia duobus modis accipi solet, id est pro aliqua disciplinarum, sicut, cum dico dialecticam esse scientiam, id est artem vel disciplinam; et pro qualibet cognitione, sicut cum dico scientiam habere eum qui scit aliquid. C Verbi gratia: Si scio dialecticam, scientiam habeo, et si scio notare, scientiam habeo; et si scio Socratem esse Sophronici filium, scientiam habeo. Et universaliter omnis qui aliquid scit, potest dici scientiam habere. Sed tamen aliud est, cum dico: dialectica scientia, id est ars vel disciplina; atque aliud cum dico: scire quod Socrates est Sophronici filius est scientia, id est cognitio. De omni scientia quæ est ars vel disciplina, verum est dicere quod sit pars philosophiæ divisiva; non autem universaliter dici potest, quod omnis scientia, quæ est cognitio, pars sit philosophiæ divisiva. Est tamen prorsus omnis scientia, sive disciplina, sive quælibet cognitio pars philosophiæ, vel divisiva, vel integralis; disciplina autem est scientia, quæ absolutum finem habet, in quo propositum artis perfecte explicatur, quod scientiæ inveniendi vel iudicandi non convenit; quia neutra per se soluta est, et ideo disciplina dici non possunt, sed partes disciplinæ, id est dissertivæ. Rursum quæritur utrum inventio et iudicium eadem partes sint dialecticæ et rhetoricæ; quod inconueniens videtur, ut duo opposita genera eisdem prorsus constituentur partibus. D Dicitur ergo potest has duas voces æquivocas esse ad partes dialecticæ et rhetoricæ, vel (quod fortassis melius est) dicamus inventionem et iudicium proprie partes esse dissertivæ et sub his vocibus univocari. In inferioribus tamen hujus generis quibusdam proprietatibus se differre, quæ tamen differenti per has voces non discernuntur; quia per eas non secundum hoc quod species componunt, sed secundum hoc

quod partes sunt generis, significantur. Gram- A Rhetorica est disciplina, ad persuadendum quæ-
matica est scientia loquendi sine vitio. Dialectica que idonea.
disputatio acuta, verum a falso distinguens.

LIBER TERTIUS,

Cujus hæc sunt capitula :

CAP. I. De disciplina et ejus divisione. — CAP. II. De auctoribus artium. — CAP. III. Quæ artes præcipue legendæ sint. — CAP. IV. De duobus generibus scripturarum. — CAP. V. De artium cohærentia. CAP. VI. Unicuique arti quod suum est, tribuendum esse. — CAP. VII. Quid sit necessarium studentibus. — CAP. VIII. De ingenio et memoria quæ duo pertinent ad naturam. — CAP. IX. De ordine legendi. — CAP. X. De modo legendi. — CAP. XI. De meditatione. — CAP. XII. De memoria. — CAP. XIII. De disciplina. — CAP. XIV. De humilitate. — CAP. XV. — De studio quærendi. — CAP. XVI. De quatuor reliquis præceptis. — CAP. XVII. De quiete. — CAP. XVIII. De scrutinio. — CAP. XIX. De parcitate. — CAP. XX. De exsilio.

CAP. I. De disciplina et ejus divisione.

Philosophia dividitur in theoreticam, practicam, mechanicam, logicam. Theorica dividitur in theologiam, physicam, mathematicam. Mathematica in arithmeticam, musicam, geometriam. Practica in solitariam, privatam, publicam. Mechanica dividitur in lanificium, armaturam, navigationem, agriculturam, venationem, medicinam, theatricam. Logica dividitur in grammaticam et disertivam. Dissertiva dividitur in demonstrationem probabilem et sophisticam. Probabilis dividitur in dialecticam et rhetoricam. In hac divisione solummodo divisio philosophiæ partem continentur; sunt aliæ adhuc subdivisiones istarum partium, sed istæ nunc sufficere possunt. In his igitur si solum numerum respicis, XXI; si gradus computare volueris, triginta octo reperies. Auctores harum scientiarum diversi leguntur. Alii incipiendo, alii augendo, alii perficiendo artes invenerunt, sicque ejusdem artis plures sæpe referuntur auctores. Ex his paucorum nomina subter annumerabo.

CAP. II. De auctoribus artium.

Theologus apud Græcos Linus fuit, apud Latinos Varro; et nostri temporis Joannes Scotus; de decem categoriis in Deum physicam naturalem, apud Græcos Tales Milesius unus de Septem sapientibus reperit, apud Latinos Plinius describit. Arithmeticam Samius Pythagoras invenit; Nicomachus scripsit. Apud Latinos primum Apuleius, deinde Boetius transtulit. Hic etiam Pythagoras Machematetrados fecit, id est librum De doctrina quadrivii, et V. ad similitudinem vitæ humanæ invenit. Musicæ repertorem Moyses dicit fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Chain; Græci Pythagoram, alii Mercurium, qui primus tetra-chordum instituit; alii Linum, vel Zetum, vel Amphionem. Geometriam apud Ægyptum primum dicunt esse repertam, cujus auctor apud Græcos optimus Euclides fuit. Hujus artem transtulit Boetius; Heratostenes quoque sagacissimus in geometria, qui ambitum orbis reperit. Dicunt quod Cham filius Noe astronomiam primum inve-

nerit. Chaldæi primum astrologiam docuerunt, secundum nativitatis observationem. Josephus autem asseverat Abraham primum docuisse apud Ægyptios astrologiam. Astronomiam Ptolomæus rex Ægypti reparavit. Hic etiam canones instituit quibus cursus astrorum invenitur. Aiunt quidam Nembroth gigantem summum fuisse astrologum, sub cujus nomine etiam astronomia invenitur. Græci dicunt hanc artem ab Athlante primum excogitatam, propter quod etiam cælum sustinuisse fertur. Etichæ inventor Socrates fuit, de qua xxiv libros secundum positivam justitiam tradidit. Deinde Plato discipulus ejus libros multos De republica secundum utramque justitiam, naturalem scilicet et positivam, conscripsit. Deinde Tullius in latino sermone libros De republica ordinavit. Fronto quoque philosophus scripsit librum Stratagematon id est militaris subtilitatis. Mechanica diversos habuit auctores. Hesiodus Ascræus primus apud Græcos in describendis rebus rusticis studuit. Deinde Democritus; Mago quoque Carthaginensis xxvii, voluminibus studium agriculturæ conscripsit; apud Latinos primum Cato opus De agritura instituit, quod deinde Marcus Terentius Varro expolivit. Virgilius quoque Georgica fecit. Deinde Cornelius et Julius Atticus Æmilianus, sive Columella insignis orator, qui totum corpus disciplinæ hujus complexus est. Palladius quoque De agricultura scripsit; Vitruvius autem De architectura. Lanificii usum apud Græcos primam Minervam monstrasse ferunt. Hanc etiam primam telam ordinasse, lanasque colorasse, olivæ quoque et fabricæ inventricem fuisse credunt. Ab ipsa Dædalus didicit; et ipse post eam fabricam fecisse creditur. Apud Ægyptum autem Isis filia Inachi usum serendi lini reperit, et qualiter inde vestimenta fierent monstravit. Similiter lanæ usum ibidem ipsa reperit. In Lybia primum usus lanæ exortus est a templo Ammonis. Ninus rex Assyriorum primus bella movit. Vulcanum primum fabrum fuisse credunt. Divina autem historia asserit Tubal. Primum Pro-

metheus ferreo circulo lapidem imprimens, usum annuli invenit. Navigii usum Pelagi primi inveniunt. Ceres prima in Græcia apud Eleusim usum frumenti invenit; Isis in Ægypto. Pylum in Italia usum frumenti et farris, et ritum molendi et pinsendi. Tagus in Hispania ritum serendi. Osiris apud Ægyptum cultum vinearum reperit, Liber apud Indos. Dædalus primus mensam fecit et sellam. Apitius quidam Romanus primus composuit apparatus coquinæ, qui tandem in ea re consumptis bonis morte voluntaria periit. Medicinæ auctor apud Græcos Apollo fuit. Hanc filius ejus Esculapius laude et opere ampliavit qui postquam fulmine periit, diu medendi cura intermissa est, latuitque per annos pene quingentos, usque ad tempus Artaxerxis regis. Tunc eam revocavit in lucem Hippocrates, Asclepio patre genitus in insula Co. Ludi a Lydis initium sumpsisse creduntur, qui ex Asia venientes, in Etruria consederunt sub Tyrreno duce; ibique inter cæteros, superstitionum suarum ritus, spectacula instituerunt; quem morem Romani imitati sunt, accersitis inde artificibus, indeque *ludi* a Lydis vocati sunt. Litteræ Hebræorum a Moyse per legem initium sumpsisse creduntur; Chaldæorum et Syrorum per Abraham; Ægyptiorum litteras Isis invenit; Græcorum phœnices, quas Cadmus a Phœnice in Græciam attulit. Carmentis mater Evadri, quæ proprio nomine Nicostrata vocabatur, Latinas litteras reperit. Divinam historiam primus Moyses scripsit. Apud gentiles primus Darhes Phrygius Trojanam historiam edidit, quam in foliis palmarum ab eo scriptam esse ferunt. Post Darhetem in Græcia Herodotus historicus primus habitus est. Post quem Pherecides iisdem temporibus claruit; quibus Esdras legem scripsit. Fabulas primum invenisse creditur Alcino [al. Alcman. Crotoniensis. Ægyptus mater est artium, inde in Græciam; deinde in Italiam venerunt. In ea primum grammatica reperta est tempore Osiris mariti Isis. In ea quoque dialectica primum inventa est a Parmenide, qui civitates et cætus hominum fugiens in rupe consedit non modico tempore, sicque dialecticam excogitavit, unde et rupes Parmenidis appellata est.

Plato autem post mortem Socratis magistri sui, amore sapientiæ in Ægyptum migravit, ibique perceptis liberalibus disciplinis. Athenas rediit; et apud Academiam villam suam coadunatis discipulis philosophiæ studiis operam dedit. Hic primus logicam rationalem apud Græcos instituit, quam postea Aristoteles discipulus ejus ampliavit, perfecit et in artem redegit. Marcus Terentius Varro primus dialecticam de Græco in Latinum transtulit. Postea Cicero adjecit. Demosthenes fabri filius, apud Græcos rhetorice princeps creditur. Tisias apud Latinos. Corax apud Syracusas. Hæc ab Aristotele et Gorgia et Hermagora in Græco scripta est, translata in Latinum a Tullio, Quintiliano et Titiano.

A CAP. III. Quæ artes præcipue legendæ sint.

Ex his autem omnibus scientiis supra enumeratis septem specialiter decreverant antiqui in studiis suis ad opus erudiendorum, in quibus tantam utilitatem esse præ cæteris omnibus perspexerunt, ut quisquis harum disciplinam firmiter percepisset, ad aliarum notitiam postea inquirendo magis et exercendo, quam audiendo perveniret. Sunt enim quasi optima quædam instrumenta et rudimenta quibus via paratur animo ad plenam philosophicæ veritatis notitiam. Hinc trivium et quadrivium nomen accepit, eo quod ii quasi quibusdam viis vivax animus ad secreta sophiæ introeat. Nemo tunc temporis nomine magistri dignus videbatur; qui non harum vii scientiam profiteri posset. Pythagoras hanc in studiis suis consuetudinem servasse legitur, ut usque ad septenium secundum numerum videlicet septem artium liberalium nullus discipulorum suorum de iis quæ ab ipso dicebantur rationem poscere auderet; sed fidem daret verbis magistri quousque omnia audivisset, sicque jam per semetipsum rationem eorum posset invenire. Has septem quidam tanto studio didicisse leguntur, ut plane ita omnes in memoria tenerent, ut quascunque scripturas deinde ad manum sumpsissent, quascunque quæstiones solvendas aut comprobandas proposuissent, ex his regulas et rationes ad definiendum, id de quo ambigeretur, folium librorum non quærerent, sed statim singula corde parata haberent. Hinc profecto incidit eo tempore tot fuisse sapientes ut plura ipsi scriberent quam nos legere possimus. Scolastici autem nostri aut nolunt aut nesciunt modum congruum in discendo servare, et idcirco multos studentes, paucos sapientes invenimus. Mibi vero videtur non minori cura providendum esse lectori ne in studiis inutilibus operam suam expendat, quam ne in bono et utili proposito tepidus remaneat. Malum est bonum negligenter agere, pejus est in vanum labores multos expendere. Sed quia non omnes hanc discretionem habere possunt, ut intelligant quod sibi expediat, idcirco quæ scripturæ mihi utiliores videantur, lectori breviter demonstrabo, ac deinde de modo quoque disserendi pauca adnectam.

D CAP. IV. De duobus generibus scripturarum.

Duo sint genera scripturarum. Primum genus est earum quæ propriæ artes appellantur. Secundum est earum quæ sunt appendentia artium. Artes sunt quæ philosophiæ supponuntur, id est quæ aliquam certam et determinatam philosophiæ materiam habent ut est grammatica, dialectica, et cæteræ hujusmodi. Appendentia artium sunt, quæ tantum ad philosophiam spectant, id est quæ in aliqua extra philosophiam materia versantur; aliquando tamen quædam ab artibus discerpta sparsim et confuse attingunt, vel si simplex narratio est, viam ad philosophiam præparant. Hujusmodi sunt omnia poetarum carmina, ut sunt tragœdiæ, comœdiæ, satiræ, heroica quoque et lyrica, et iambica, et didascalica quæ

dam ; fabulæ quoque et historiæ ; illorum etiam A scripta quos nunc philosophos appellare solemus, qui et brevem materiam longis verborum ambagibus extendere consueverunt, et facilem sensum perplexis sermonibus obscurare, vel etiam diversa simul compilantes, quasi de multis coloribus et formis, unam picturam facere. Nota quæ tibi distinxisti. Duo sunt artes et appenditia artium. Sed inter hæc tanta mihi distantia esse videtur, ut ille ait :

Lenta salix quantum pallenti cedit olive,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis.

(VIRG. in Bucol.)

Ita ut quicumque ad scientiam pertingere cupit, si relictæ veritate artium reliquis se implicare voluerit, materiam laboris nedum plurimam sed B et infinitam sustinebit, et fructum exiguum. Denique partes sine appendiciis suis perfectum lectorem facere possunt ; illa sine artibus nihil perfectionis conferre valent. Maxime autem cum nihil in se expectandum habeant unde lectorem invitent, nisi traductum ab artibus et accommodatum ; neque quisquam in eis quærant nisi quod artium est. Quapropter mihi videtur primum opera danda esse artibus ubi fundamenta sunt omnium ; et pura simplexque veritas aperitur ; maxime his VII quas prædixi, quæ totius philosophiæ instrumenta sunt. Deinde cætera quæque si vacat, legantur, quia aliquando plus delectare solent seriis admista ludicra, ei raritas pretiosum facit bonum. Sic in medio fabulæ cursu inventam C sententiam avidius aliquando retinemus. Verum tamen in septem liberalibus artibus fundamentum est omnis doctrinæ, quæ præ cæteris omnibus ad manum habendæ sunt, utpote sine quibus nihil solet aut potest philosophica disciplina explicare aut definire.

CAP V. *De artium cohærentia.*

Hæc quidem ita sibi cohærent, et alternis vicissim rationibus indigent, ut si una defuerit, cæteræ philosophum facere non possint. Unde mihi errare videntur qui non attendentes talem in artibus cohærentiam, quasdam sibi ex ipsis eligunt, et cæteris, intactis, his se posse fieri perfectos putant.

CAP. VI. *Unicuique arti quod est tribuendum esse.*

Est rursum alius error non multo minor isto, quem summopere vitare oportet. Sunt enim quidem, quæ licet ex iis quæ legenda sunt nihil prætermittant, nulli tamen arti quod suum est tribuere norunt, sed in singulis legunt omnes. In grammatica de syllogismorum ratione disputant, in dialectica inflexiones casuales inquirunt, et quod magis irrisione dignum est, in titulo totum pene legunt librum, et incipit tertia vix lectione expediunt. Non alios docent huiusmodi, sed suam ostentant scientiam. Sed utinam quales mihi, tales omnibus apparerent ! Attende quam perversa sit hæc consuetudo ; cum profecto quanto magis superflua aggregaveris, tanto minus ea quæ utilia

(7*) Capituli huius partem priorem, quæ in editis desiderabatur, evulgavit D. Mabillonius Vete-

sunt capere possis vel retinere. In qualibet igitur arte duo nobis maxime discernenda sunt et distinguenda : primum, qualiter oporteat in ipsa arte agere ; secundum, qualiter oporteat ipsius artis rationes quibuslibet aliis rebus accommodare. Duo sunt agere de arte, et agere per artem. Verbi gratia, agere de arte, ut est agere grammaticæ. De grammatica agit, qui regulas de vocibus datas, et præcepta ad hanc vocem pertinentia tractat ; grammaticæ agit omnis qui regulariter loquitur vel scribit. Agere igitur de grammatica, quibusdam tantummodo ut Prisciano, Donato, Servio, et similibus, convenit. Agere vero grammaticæ, omnibus. Cum igitur de qualibet arte agimus, maxime in docendo ubi omnia ad compendium restringenda sunt, et ad facilem intelligentiam revocanda, sufficere debet id de quo agitur, quanto brevius et aptius potest explanare, ne si alienas nimium rationes multiplicaverimus, magis turbemus quam ædificemus lectorem. Non omnia dicenda sunt quæ dicere possumus, ne minus utiliter dicantur ea quæ dicere debemus ; id tandem in unaquaque arte quæras quod ad eam specialiter pertinere constiterit. Deinde cum legeris artes, et quod uniuscujusque sit proprium agnoveris disputando et conferendo, tunc demum rationes singularum invicem conferre licebit ; et ex alterna consideratione vicissim quæ minus prius intellexeras investigare. Noli multiplicare diverticula quoadusque semitas didiceris : securus discures cum errare non timueris.

CAP. VII. *Quid sit necessarium studentibus.*

Tria sunt necessaria studentibus. Natura, exercitium, disciplina. In natura consideratur ut facile audita percipiat, et percepta firmiter teneat. In exercitio, ut labore et sedulitate naturalem sensum excolat. In disciplina, ut laudabiliter vivens, mores cum scientia componat. De his tribus per singula modo introductionis pauca perstrin- gemus.

CAP VIII. *De ingenio et memoria, quæ duo pertinent ad naturam.*

(7*) Multi sunt, quos ipsa adeo natura ingenio destitutos reliquit, ut ea etiam quæ facilia sunt, intellectu vix capere possint, et horum duo genera esse videntur. Nam sunt quidam, qui licet suam hebetudinem non ignorent, eo tamen quo valent conamine ad scientiam anhelant ; et indesinenter studio insudantes, quod minus habent effectu operis, obtinere videntur affectu veluntatis. Ast alii quoniam summa se comprehendere nequaquam posse sentiunt, minima etiam negligunt ; et quasi in suo torpore securi quiescentes eo amplius in maximis lumen veritatis perdunt, quo minima quæ intelligere possent, discere fugiunt. Unde Psalmista : *Noluerunt, inquit, intelligere ut bene agerent (Psal. xxxv)*. Longe enim aliud est nescire atque aliud nolle scire. Nescire siquidem infirmitatis est ; scientiam vero detestari, pravæ voluntatis. Est aliud genus hominum *Analectorum* editionis novæ, pag. 132, ex ms. codice monasterii S. Taurini apud Ebroicæ.

num, quos admodum natura ingenio ditavit A et facilem ad veritatem veniendi aditum præstitit; quibus, etsi par sit valetudo ingenii, non eadem tamen omnibus virtus aut voluntas est per exercitia et doctrinam naturalem sensum excolendi. Nam sunt plerique qui negotiis hujus sæculi et curis supra quam necesse sit impliciti aut vitiis et voluptatibus corporis dediti, talentum Dei terra obruunt, et ex eo nec fructum sapientiæ, nec usuram boni operis quærunt, quæ profecto valde detestabiles sunt. Rursus aliis rei familiaris inopia et tenuis census discendi facultatem minuit. Quos tamen plene per hoc excusari minime posse credimus, cum plerosque fame, siti, nuditate laborantes, ad scientiæ fructum pertingere videamus. Et tamen aliud est cum non possis, B aut ut verius dicam, non facile possis discere, atque aliud posse et nolle scire. Sicut enim gloriosius est, cum nullæ suppetant facultates, sola virtutes sapientiam apprehendere, sic profecto turpius est vigere ingenio, divitiis affluere, et torpere otio.

Qui doctrinæ operam dant, ingenio simul et memoria pollere debent, quæ duo in omni studio et disciplina ita sibi cohærent, ut si desit alterum, neminem alterum ad perfectum ducere possit, sicut nulla prodesse possunt lucra, ubi deest custodia; et incassum receptacula munit, qui quod recondat non habuerit. Ingenium invenit et memoria custodit sapientiam. Ingenium est vis quædam naturaliter animo insita per se valens. Ingenium a natura proficiscitur, usu juvatur, immoderato labore retunditur, et temperato acuitur exercitio. Unde satis eleganter a quodam dictum est: « Volo tandem tibi parcas; labor est in chartis, curre per aera. » Duo sunt quæ ingenium exercent: lectio et meditatio. Lectio est, cum ex his quæ scripta sunt, regulis et præceptis informamur. Trimodum est lectionis genus docentis, discentis, vel per se inspicientis. Dicimus enim lego librum illi, et lego librum ab illo, et lego librum. In lectione maxime consideranda sunt ordo et modus.

CAP. IX. De ordine legendi.

Ordo consideratur alius in disciplinis, ut si dixerim grammaticam dialectica antiquiorem, vel D arithmetam priorem musica. Alius in libris, ut si dixeró Catilinarium Jugurthino priorem. Alius in narratione, quæ est in continua serie. Alius in dispositione. Ordo in disciplinis attenditur secundum naturam; in libris secundum personam auctoris, vel subjectam materiam. In narratione secundum dispositionem, quæ duplex est: naturalis, scilicet quando res eo refertur ordine quæ gesta est; et artificialis, id est, quando id quod postea gestum est prius narratur: et quod prius, postmodum dicitur. In expositione consideratur ordo secundum inquisitionem. Expositio tria continet: litteram, sensum, sententiam. Littera et congrua ordinatio dictionum, quam etiam constructionem vocamus. Sensus est facilis quædam et aperta significatio, quam littera prima fronte

præfert. Sententia est profundior intelligentia, quæ nisi expositione vel interpretatione non invenitur. In his ordo est, ut primum littera, deinde sensus, deinde sententia inquiratur: quo facto, perfecta est expositio.

CAP. X. De modo legendi.

Modus legendi in dividendo constat. Omnis divisio incipit a finitis, et ad infinita usque progreditur. Omne autem finitum magis notum est, et scientia comprehensibile. Doctrina autem ab his quæ magis nota sunt incipit; et per eorum notitiam ad scientiam eorum quæ latent pertingit. Præterea ratione investigamus; ad quam proprie pertinet dividere, quando ab universalibus ad particularia descendimus dividendo, et singulorum naturas investigando. Omne namque universale magis est determinatum suis particularibus. Quando ergo discimus, ab iis incipere debemus quæ magis sunt nota et determinata et complectentia; sicque paulatim descendendo, et per divisionem singula distinguendo, eorum quæ continentur naturam investigare.

CAP. XI. De meditatione.

Meditatio est cogitatio frequens cum consilio, quæ causam et originem, modum et utilitatem uniuscujusque rei prudenter investigat. Meditatio principium sumit a lectione; nullis tamen regulis stringitur aut præceptis lectionis. Delectatur enim quodam apto decurrere spatio, ubi liberam contemplandæ veritati aciem affligat; et nunc has, nunc illas rerum causas perstringere, nunc autem profunda quæque penetrare: nihilque anceps, nihilque obscurum relinquere. Principium ergo doctrinæ est in lectione, consummatio in meditatione. Quam si quis familiariter amare didicerit, eique sæpius vacare voluerit, jucundam valde reddit vitam, et maximam in tribulatione præstat consolationem. Ea enim maxima est, quæ animam a terrenorum actuum strepitu segregat, et in hac vita etiam æternæ quietis dulcedinem quodammodo prægustare facit. Cumque jam per ea quæ facta sunt, eum qui fecit omnia quærere didicerit, et intelligere: tunc animam pariter et scientia erudit et lætitia perfundit, unde fit, ut maximum sit in meditatione oblectamentum. Tria sunt genera meditationis. Unum constat in circumspectione morum, aliud in scrutatione mandatorum, tertium in investigatione divinorum operum. Mores sunt in vitiis et virtutibus. Mandatum divinum, aliud præcipiens, aliud promittens, aliud terrens. Opus Dei est, et quod creat potentia, et quod moderatur sapientia, et quod cooperatur gratia. Quæ omnia quanta sine admiratione digna, tanto magis quisque novit, quanto attentius Dei mirabilia meditari consuevit.

CAP. XII. De memoria.

De memoria hoc maxime in præsentibus prætermittendum non esse existimo, quod sicut ingenium dividendo investigat et invenit, ita memoria colligendo custodit. Oportet ergo ut quæ discendo divisimus, commendando memoriæ ea colligamus. Colligere est ea de quibus prolixius vel scriptum

vel disputatum est ad brevem quamdam et compendiosam summam redigere, quæ a majoribus epilogus, id est, brevis recapitulatio supradictorum appellata est. Habet namque omnis tractatio aliquod principium cui tota rei veritas et vis sententiæ innititur, et ad ipsum cuncta alia referuntur: hoc quærere et considerare colligere est. Unus fons est, et multi rivuli, qui anfractus fluminum sequeris, tene fontem et totum habes. Hoc idcirco dico, quoniam memoria hominis hebes est, et brevitate gaudet, et si in multa dividitur, fit minor in singulis. Debemus ergo in omni doctrina breve aliquid et certum colligere, quod in arcana memoriæ recondatur, unde postmodum cum res exigit aliqua deriventur. Hoc etiam sæpe replicare, et de ventre memoriæ ad palatum revocare necesse est, ne longa intermissione obsolescat. Unde rogo te, o lector, ne vinum læteris, si multa legeris, sed si multa intellexeris nec tantum intellexeris sed etiam retinere potueris. Alio qui ne legere multum prodest, nec intelligere. Quare superius me dixisse recolo, eos qui doctrinæ operam dant, ingenio et memoria indigere.

CAP. XIII. De disciplina.

Sapiens, quidam cum de modo et forma discendi interrogaretur: « Mens, respondit, humilis, studium quærendi, vita quieta, scrutinium tacitum, paupertas, terra aliena: hæc reserare solent nonnulla obscura legenti. » Audierat puto quod dictum est: « Mores ornant scientiam. » et ideo præceptis legendi, præcepta quoque vivendi adjungit, ut et modum vitæ suæ et studii rationem lector agnoscat. Illaudabilis est scientia, quam vita maculat impudica. Et idcirco summiopere cavendum est ei qui quærit scientiam, ut non negligat disciplinam.

CAP. XIV. De humilitate.

Principium autem disciplinæ humilitas est, cuius cum multa sint documenta, hæc tria præcipue ad lectorem pertinent. Primum ut nullam scientiam, nullam scripturam vilem teneat; secundum, ut a nemine discere erubescat; tertium, ut cum scientiam adeptus fuerit, cæteros non contemnat. Multos hoc decepit, quod ante tempus sapientes videri volunt. Hinc namque in quemdam elationis tumorem prorumpunt; ut jam et simulare incipiant quod non sunt et quod sunt erubescere; eoque longius a sapientia recedunt quod non esse sapientes, sed putari volunt. Cujusmodi multos novi, qui cum primis adhuc elementis indigeant, non nisi summis interesse dignantur, et ex hoc solummodo se magnos fieri putant, si magnorum et sapientium, vel scripta legerint, vel audierint verba. Nos, inquit, vidimus illos; nos ab illis legimus. Sæpe nobis loqui solebant. Illi summi, illi famosi, cognoverunt nos. Sed utinam me nemo cognoscat, et ego cuncta noverim! Platonem vidisse, non intellexisse gloriamini; puto indignum vobis est deinceps ut me audiatis. Non ego sum Plato, nec Platonem videre merui; sufficit vobis ipsum, philosophiæ fontem potastis, sed utinam adhuc siti-retis! Rex post aurea pocula, de vase bibit testeo.

A Quid erubescitis? Platonem audistis, audietis et Chrysippum. In proverbio dicitur: « Quod tu non nosti, fortassis novit asellus. » Nemo est cui omnia scire datum sit, nec quisquam rursus cui aliquid spirituale a natura accepisse non contigerit. Prudens igitur lector omnes libenter audit, omnia legit, non scripturam, non personam, non doctrinam spernit. Indifferenter ab omnibus quod sibi deesse videt, quærit; nec quantum sciat, sed quantum ignoret considerat. Hinc illud Platonicum aiunt: « Malo aliena verecunde discere, quam mea impudenter ingerere. » Cur discere erubescis, et nescire non verecundaris; pudor iste, major est illo. Aut quid summa affectas, cum tu jaceas in imo; considera potius quid vires tuæ ferre valeant. Aptissime incedit, qui incedit ordinate. Quidam dum magnum saltum facere volunt, præcipitium incidunt. Noli ergo nimis festinare, hoc modo citius ad sapientiam pertinges. Ab omnibus libenter disce quod tu nescis; quia humilitas commune tibi facere potest, quod natura cuique proprium fecit; sapientior omnibus eris, si ab omnibus discere volueris. Qui ab omnibus accipiunt, omnibus ditiores sunt. Nullam denique scientiam vilem teneas, quia omnis scientia bona est. Nullam si vacat scripturam vel saltem legem contemnas, quia si nihil lucraris, nec perdes aliquid, maxime cum nulla scriptura sit secundum meam existimationem, quæ aliquid expectandum non proponat, si convenienti loco et ordine tractetur; quæ non aliquid etiam speciale habeat quod diligens verbi scrutator alibi non inventum, quanto rarius, tanto gratius carpat. Nihil tamen bonum est quod melius tollit. Si omnia legere non potes, ea quæ sunt utiliora lege etiam si omnia legere potueris, non omnibus tamen idem labor impendendus est; sed quædam ita legenda sunt ne sint incognita, quædam vero ne sint inaudita, quia aliquando pluris esse credimus quod non audivimus, et facilius existimatur res cujus fructus agnoscitur. Videre nunc potes quam necessaria tibi sit hæc humilitas, ut nullam scientiam vilipendas et ab omnibus libenter discas. Similiter tibi quoque expedit, ut cum tu aliquid sapere cœperis, cæteros non contemnas. Hoc autem tumoris vitium hinc quibusdam accidit, quod suam scientiam nimis diligenter inspiciunt, et cum sibi aliquid esse visi fuerint, alios quos non noverunt, tales nec esse nec potuisse fieri putant. Hinc etiam ebullit quod nugigeruli nunc quidam nescio unde glorientes, priores patres simplicitatis arguunt, et secum natam, secum morituram credunt sapientiam. In divinis eloquiis ita simplicem modum loquendi esse aiunt, ut in eis magistros audire non oporteat; posse satis quemque proprio ingenio veritatis arcana penetrare. Corrugant nasum, et valgium torquent in lectores divinitatis, et non intelligunt quod Deo injuriam faciunt, cujus verba pulchro quidem vocabulo simplicia, sed sensu pravo insipida prædicant. Non est mei consilii hujusmodi mitari. Bonus enim lector humilis debet

esse et mansuetus, a curis inanibus et voluptatum illecebris prorsus alienus, diligens et sedulus, ut ob omnibus libenter discat, nunquam de scientia sua præsumat, perversi dogmatis auctores quasi venena fugiat, diu rem pertrectare antequam judicet discat, non videri doctus, sed esse discat vel quærat, dicta sapientium intellecta diligit, et ea semper coram oculis quasi speculum vultus sui tenere studeat. Et si qua forte obscuriora intellectum ejus non admiserint, non statim in vituperium prorumpat, ut nihil bonum esse credat nisi quod ipse intelligere potuit. Hæc est humilitas disciplinæ legentium.

CAP. XV. *De studio quærendi.*

Studium quærendi ad exercitium pertinet, in quo exhortatione magis quam doctrina lector indiget. Qui enim diligenter inspicere voluerit, quid antiqui propter amorem sapientiæ pertulerint, quam memoranda posteris virtutis suæ monumenta reliquerint, quamlibet suam diligentiam inferiorem esse videbit. Alii calcaverunt honores, alii projecerunt divitias, alii acceptis injuriis gaudebant, alii pœnas spreverunt, alii contubernia hominum deserentes et intimos recessus et secreta eremi penetrantes, soli se philosophiæ dedicaverunt, ut eo contemplationi vacarent liberius, quod nullis quæ virtutis iter impedire solent cupiditatibus, animum subjecissent. Parmenides philosophus quindecim annis in rupe Ægyptia consedissee legitur. Et Prometheus ob immodicam meditandi curam in monte Caucasu vulturi expositus memoratur. Quia enim sciebant verum bonum non in æstimatione hominum sed in pura conscientia esse absconditum; et eos jam non homines esse, qui rebus perituris inhærentes bonum suum non agnoscerent, ideo quantum mente et intelligentia a cæteris differrent, ipsa locorum distantia demonstrabant, ne una teneret habitatio, quos non eadem sociabat intentio. Quidam philosopho cuidam referebat dicens: « Nunquid non vides quod te derident homines. » Et ille: « Ipsi me, » inquit, « derident, et eos asini. » Cogita si potes quanti æstimaverit laudari ab eis a quibus nec vituperari timuit. De alio rursum legitur, quod post omnia disciplinarum studia et artium acumina ad opus figuli descenderit et alterius cujusdam discipuli cum laudibus magistrum suum efferrent, inter cætera, nec sutoriæ peritia eum carere gloriati sunt. Hanc igitur diligentiam in nostris lectoribus esse vellem, ut nunquam in eis senesceret sapientia. Sola Abisag Sunamitis senem David calefecit (*III Reg. I*), quia amor sapientiæ etiam marcescente corpore dilectorem sui non deserit. Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus, et crescente sola sapientia decrescunt cætera. Senectus enim illorum qui adolescentiam suam honestis artibus [*al. actibus*] instruxerint, ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit. Unde et sapiens ille vir Græciæ Themistocles cum repletis centem septem annis se

mori cerneret, dixisse fertur: « sese dolere quod egrederetur de vita quando sapere cœpisset. » Plato octoginta unius annorum scribens mortuus est. Socrates nonaginta novem annos in docendi scribendique doloreque labore complevit. Taceo cæteros philosophos, Pythagoram, Democritum, Xenocratem, Zenonem, et Eleatem, qui jam ætate longæva in sapientiæ studiis floruerunt.

Ad poetas venio Homerum, Hesiodum, Simonidem, Tersilochum, qui grandes natu cyncæum nescio quid et solito dulcius vicina morte cecinerunt. Sophocles cum post nimiam senectutem, et rei familiaris negligentiam a suis accusaretur amentię; Oedippi fabulam quam nuper scripserat, recitavit judici, et tantum sapientiæ in ætate jam fracta specimen dedit, ut severitatem tribunalium in favorem theatri converteret. Nec mirum cum etiam Cato censorius et Romani generis disertissimus jam senex græcas litteras discere, nec erubuerit, nec desperaverit. Certe Homerus refert quod de lingua Nestoris jam vetuli et pene decrepiti dulcior oratio fluxerit. Animadvertite igitur quantum amaverint sapientiam, quos nec decrepita ætas ab ejus inquisitione revocare. Iste igitur tantus amor sapientiæ, tanta in senibus abundantia congrue etiam ex ipsius supradicti nominis interpretatione colligitur. Interpretatur enim Abisag *pater meus superfluum* vel *patris mei rugitus*, ex quo ostenditur abundantissimum, et ultra humanam vocem in sensibus divini sermonis tonitruum commorari. Verbum namque superfluum in hoc loco plenitudinem non redundantiam significat. Porro Sunamitis in lingua nostra coccinea dicitur, quod satis convenienter fervorem sapientiæ significare potest.

CAP. XVI. *De quatuor reliquis præceptis.*

Quatuor quæ sequuntur sic alternatim disposita sunt, ut alterum semper ad disciplinam, alterum ad exercitium spectet.

CAP. XVII. *De quiete.*

Vitæ quies, sive interior, ut mens per illicita desideria non discurrat; sive exterior, ut otium et opportunitas honestis et utilibus studiis suppetat; utraque ad disciplinam pertinet.

CAP. XVIII. *De scrutinio.*

Scrutinium autem, id est meditatio; ad exercitium, spectat. Videtur autem scrutinium sub studio quærendi contineri. Quod si verum est superfluo repetitur, cum in superiori parte annumeratum sit. Sed sciendum est hanc inter hæc duo esse differentiam, quod studium quærendi instantiam significat operis, scrutinium vero diligentiam meditationis. Opus peragunt labor et amor, consilium pariunt cura et vigilia. In labore est ut agas; in amore ut perficias; in cura est, ut provideas; in vigilia, ut attendas. Isti sunt quatuor pedisequi qui portant lecticam philologiæ, quia mentem exercent, cui sapientia præsidet. Cathedra quippe philologiæ sedes est sapientiæ, quæ his suppositis gestari dicitur, quoniam in his se exercendo promovetur. Unde pulchre

juvenes propter robur a fronte lecticam tenere A id quod sunt divites videri laborant. Nec jam dicuntur; videlicet, φίλος καὶ κόπος, id est *amor et labor*, quia foris opus peragunt, a posteriori puellæ, videlicet ἐπιμέλεια καὶ ἀγρυπία, quæ interpretantur *cura* seu *diligentia* et *vigilia*, quia intus in secreto consilium pariunt. Sunt quidam qui putant per cathedram philologiæ humanum corpus significari, cui anima rationalis præsidet, quod ministri quatuor portant, id est, quatuor elementa componunt. De quibus duo superiora, id est ignis et aer, actu et nomine masculina sunt. Duo vero inferiora, id est terra et aqua femina.

CAP. XIX. *De parcitate.*

Parcitatem quoque lectoribus suadere volunt, id est superflua non sectari, quod maxime ad B disciplinam spectat.

Pinguis enim venter, ut dicitur, sensum non [gignit acutum.

Sed quid ad hoc scholastici nostri temporis respondere poterunt, qui non solum in studiis suis frugalitatem sequi contemnunt, sed etiam supra

id quod sunt divites videri laborant. Nec jam quid didicerit quisque jactitat, sed quid expendit. Sed fortassis suos magistros imitari volunt, de quibus quid digne dicam non invenio.

CAP. XX. *De exsilio.*

Postremo terra aliena posita est, quæ et ipsa quoque hominem exercet. Omnis mundus philosophantibus exsiliū est. Quia tamen, ut ait quidam :

*Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et immemores non sinit esse sui.*

Magnum virtutis principium est, ut discat paulatim exercitatus animus visibilia hæc et transitoria primum commutare, ut postmodum possit etiam derelinquere. Delicatus ille est adhuc cui patria dulcis est. Fortis autem jam qui omne solum patria est, perfectus vero eui mundus totus exsiliū est. Ille mundo amorem fixit, iste sparsit, hic exstinxit. Ego a puero exsulavi, et scio quo mœrore animus arctum aliquando pauperis tugurii fundum deserat, qua libertate postea marmoreos lares et tecta laqueata despiciat.

LIBER QUARTUS,

Cujus hæc sunt capitula :

CAP. I. *De studio divinarum Scripturarum.* — CAP. II. *De ordine et numero librorum.* — CAP. III. *De auctoribus divinatorum librorum.* — CAP. IV. *De bibliotheca.* — CAP. V. *De interpretibus.* — CAP. VI. *De auctoribus Novi Testamenti.* — CAP. VII. *Quid sit apocryphum.* — CAP. VIII. *Ratio divinatorum librorum.* — CAP. IX. *De novo Testamento.* — CAP. X. *De canonibus Evangeliorum.* — CAP. XI. *De canonibus conciliorum.* — CAP. XII. *Quatuor esse principales synodos.* — CAP. XIII. *Qui bibliothecas fecerunt.* — CAP. XIV. *Quæ scripturæ sint authenticæ.* — CAP. XV. *Quæ sint apocryphæ scripturæ.* — CAP. XVI. *Etymologiæ quorundam ad lectionem pertinentium.*

CAP. I. *De studio divinarum Scripturarum.*

Scripturæ quæ velde Deo velde bonis invisibilibus loquuntur, nec omnes, nec solæ divinæ appellandæ sunt. In libris siquidem gentilium multa de æternitate Dei, animarum immortalitate et de virtutum præmiis sempiternis, pœnisque malorum, satis probabili ratione scripta invenimus, quos tali vocabulo indignos esse nemo dubitat. Rursus Veteris et Novi Testamenti seriem percurrentes, rotam pene de præsentis vitæ statu et rebus in tempore gestis contextam cernimus, raro aliqua de dulcedine æternorum bonorum et cœlestis vitæ gaudiis manifeste deprimi. Tamen has scripturas divinas appellare fides catholica solet. Philosophorum scripturæ, quasi luteus paries dealbatus, nitore eloquii foris pollent. Quæ si D quando veritatis prætendunt speciem, falsa admiscendo, quasi quodam colore superducto lutum erroris operiunt. Contra, divina eloquia aptissime favo comparantur, quæ et propter simplicitatem sermonis arida apparent, et intus dulcedine plena sunt; unde constat quod merito tale vocabulum sortita sunt, quæ sola sic a falsitatis contagione

C aliena inveniunt, ut nihil veritati contrarium continere probentur. Scripturæ divinæ sunt, quas a catholicæ fidei cultoribus editas, auctoritas universalis Ecclesiæ ad ejusdem fidei corroborationem in numero divinatorum computandas recepit, et legendas retinuit. Sunt præterea alia quam plurima opuscula a religionis viris et sapientibus diversis temporibus conscripta, quæ licet auctoritate universalis Ecclesiæ probata non sint, tamen quia a fide catholica non discrepant, et nonnulla etiam utilia docent, inter divina computantur eloquia, qua fortasse enumerando melius quam definiendo ostenderimus.

CAP. II. *De ordine et numero librorum.*

Omnis divina Scriptura in duobus Testamentis continetur, in Veteri videlicet et Novo. Utrumque Testamentum tribus ordinibus distinguitur. Vetus Testamentum continet legem, prophetas, agiographos. Novum autem Evangelium, apostolos, Patres.

Primus ordo Veteris Testamenti, id est lex quam Hebræi תּוֹרָה, *thorath* nominant, Pentateuchum habet, id est quinque libros Moysi. וְ

hoc ordine primus est **תראשיר**, bresith, qui est Genesis; secundus **ואלה שמורת** *Hellesmoth*, qui est Exodus; tertius **ויקרא** *vajetra*, qui est Leviticus; quartus **וידבר** *Vajedaber*, qui est Numeri; quintus **אלה הדברים** *Abadarim*, qui est Deuteronomius.

Secundus ordo est prophetarum, hic continet octo volumina. Primum **יהושע בן נון** *Josue ben-num*, id est filium Nun, qui et Josue et Jesus, et Jesu Nave nuncupatur; secundum **שפטים** *Sophitim*, qui est liber Judicum; tertium Samuel, qui est primus et secundus Regum; quartum **מאתחמ**, qui est tertius et quartus Regum; quintum Isaiam; sextum Jeremiam; septimum Ezechielem; octavum **תרי עשר** *Thareasra*, qui est duodecim prophetarum.

Deinde tertius ordo, octo libros habet. Primus est Job; secundus David; tertius **משלי** *Masloth*, quod Græce *parabolæ*, Latine *proverbia* sonat, videlicet Salomonis; quartus **קהלת** *Coelech*, qui est Ecclesiastes; quintus, **שיר השירים** *Sira Sirim*, id est Cantica canticorum; sextus Daniel; septimus **דברי הימים**, *dabra iamin*, qui est Paralipomenon; octavus Esdras; nonus Esther. Omnes ergo numero sunt viginti duo. Sunt præterea alii quidam libri, ut Sapientia Salomonis, liber Jesu filii Sirach, et liber Judith, et Tobias et libri Machabæorum, qui leguntur quidem, sed non scribuntur in canone.

Primus ordo Novi Testamenti, quatuor habet Evangeliorum volumina, Matthæi, Marci, Lucæ et Joannis. Secundus similiter quatuor: Epistolas Pauli numero quatuordecim sub uno volumine contextas et canonicas Epistolas, Apocalypsim et Actus apostolorum. In tertio ordine primum habent locum Decretalia, quos canones, id est regulas appellamus; deinde sanctorum Patrum, et doctorum scripta; Hieronymi, Augustini, Gregorii, Ambrosii, Isidori, Origenis, Bedæ, et aliorum multorum orthodoxorum, quæ tam infinita sunt, ut numerari non possint. Ex quo profecto apparet quantum in fidem Christianam fervorem habuerunt, pro cujus assertionem tot et tanta opera memoranda posteris reliquerunt. Unde nostra quoque pigritia arguitur, qui legere non sufficimus quæ dictare illi potuerunt. In his autem ordinibus maxime utriusque apparet convenientia, quod sicut post legem prophetæ et post prophetas agiographi, ita post Evangelium apostoli, et post apostolos doctores ordine successerunt. Et mira quadam divinæ dispensationis ratione actum est, ut cum in singulis plena et perfecta veritas consistat, nulla tamen superflua sit. Hæc breviter de ordine et numero divinorum librorum perstrinximus, ut quæ sibi sit præscripta materia lector agnoscat.

CAP. III. De auctoribus divinorum librorum.

Quinque libros legis Moyses scripsit, Libri Josue, id est Josue cujus nomine inscribitur, auctor fuisse creditur. Librum Judicum a Samuele editum dicunt. Primam partem libri Samuelis ipse Samuel scripsit; sequentia vero usque ad calcem,

A David. Malachim Jeremias primum in unum volumen collegit, nam antea sparsus erat per singulorum regum historias. Isaias, Jeremias, Ezechiel, singuli suos libros fecerunt, qui inscripti sunt nominibus eorum. Liber etiam duodecim prophetarum, auctorum suorum nominibus prænotatur, quorum nomina sunt Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias et Malachias. Qui propterea minores dicuntur, quia sermones eorum breves sunt, unde et uno volumine comprehenduntur. Isaias autem et Jeremias, et Ezechiel, et Daniel, hi quatuor majores, sunt singulis suis voluminibus distincti. Librum Job, alii Moysen, alii unum ex prophetis, nonnulli ipsum Job scripsisse credunt. Librum Psalmorum David edidit; Esdras autem postea ita ut nunc sunt ordinavit, et titulos addidit. Parabolas autem et Ecclesiastem et Cantica canticorum Salomon composuit. Daniel sui libri auctor fuit. Liber Esdræ auctoris sui titulo prænotatur, in cujus textu ejusdem Esdræ Nee-miæque sermones pariter continentur. Librum Esther Esdras conscripsit. Liber Sapientiæ apud Hebræos nusquam est, et ipse stylus Græcam magis eloquentiam redolet. Hunc quidam Judæi Philonis esse affirmant. Librum ecclesiasticum certissime Jesus filius Sirac Jerosolymita, nepos Jesu sacerdotis magni (cujus meminit Zacharias) composuit. Hic apud Hebræos reperitur, sed inter apocryphos habetur. Judith vero et Tobias, et libri Machabæorum quorum, ut testatur Hieronymus, secundus magis Græcus esse probatur, quibus auctoribus scripti sint minime constat.

CAP. IV. De bibliotheca.

Bibliotheca de Græco nomen accepit, eo quod ibi libri recondantur. Nam **βιβλιου** *librorum*, **θησαυρον** *repositorium* interpretatur. Bibliothecam Veteris Testamenti Esdras scriba post incensam legem a Chaldæis, dum Judæi regressi sunt in Jerusalem, divino afflatus spiritu reparavit, cunctaque legis ac prophetarum volumina quæ fuerant a gentibus corrupta, correxit, totumque Vetus Testamentum viginti duos libros constituit, ut tot libri essent in lege, quot habeantur et litteræ. Porro quinque litteræ duplices apud Hebræos sunt, **כ** *caph*, **מ** *mem*, **נ** *nun*, **פ** *phe*, **צ** *salde*. Aliter enim per has scribunt principia medietatesque verborum, aliter fines. Unde et quinque libri a plerisque duplices existimantur. Samuel, **מלכים** *Malachim*, **דברי הימים** *dabre iamin*, Esdras, Jeremias cum **קיוורת** *cy-noth*, id est, *lamentationibus ejus*.

CAP. V. De Interpretibus.

Interpretes Veteris Testamenti, primum Septuaginta quos Ptolemæus cognomento Philadelphus rex Ægypti omnis litteraturæ sagacissimus, cum Pisistratum Atheniensium tyrannum, qui primus apud Græcos bibliothecam instituit, et Seleucum, Nicanorem, et Alexandrum, et cæteros priores qui sapientiæ operam dederant, in studio bibliothecarum æmularetur, non solum gentilium scripturas, sed etiam divinas litteras in suam bibliothecam conferens, ita ut septuaginta millia librorum

in tempore ejus Alexandriae invenirentur, ab Eleazaro pontifice petens Scripturas Veteris Testamenti in Græcam vocem ex Hebræa lingua interpretari fecit. Sed singuli in singulis cellis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretati sunt, ut nihil in alicujus eorum codice inventum esset, quod in cæteris vel in verborum ordine discreparet; propter quod una est eorum interpretatio, sed Hieronymus dicit huic rei non esse adhibendam fidem. Secundam et tertiam et quartam faciunt Aquila, Symmachus et Theodocion, quorum primus id est Aquila, Judæus fuit. Symmachus vero et Theodocion Ebionitæ hæretici. Obtinuit tamen usus ut post Septuaginta interpretates Ecclesiæ Græcorum eorum reciperent exemplaria, et legerent. Quinta est vulgaris, cujus auctor ignoratur, unde specialiter sibi vindicavit ut quinta appellaretur. Sexta et septima est Origenis, cujus codices Eusebius et Pamphilus vulgaverunt. Octava est Hieronymi, quæ merito cæteris antefertur, nam et verborum tenacior est, et perspicuitate sententiæ clarior.

CAP. VI. De auctoribus Novi Testamenti.

Plures Evangelia scripserunt, sed quidam sine Spiritu sancto magis conati sunt ordinare narrationem, quam historiæ texere veritatem. Unde sancti Patres per Spiritum sanctum docti, quatuor tantum in auctoritatem receperunt cæteris reprobatis, id est Matthæi, Marci, Lucæ et Joannis ad similitudinem quatuor fluminum paradisi, et quatuor vectium arcæ, et quatuor animalium in Ezechiele. Primus Matthæus Evangelium suum scripsit Hebraice; secundus Marcus Græce; tertius Lucas inter omnes evangelistas Græci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus, in Græcia Evangelium scripsit Theophilo episcopo, ad quem etiam Actus apostolorum idem scripsit; quartus et ultimus Joannes Evangelium scripsit. Paulus quatuordecim scripsit Epistolas, decem ad Ecclesias, quatuor ad personas. Ultimam autem ad Hebræos plerique dicunt non esse Pauli; eandemque alii Barnabam scripsisse; alii Clementem suspicantur. Canonice epistolæ septem sunt: una Jacobi, duæ Petri, tres Joannis, una Judæ. Apocalypsim scripsit Joannes apostolus in Pathmos insulam exilio relegatus.

CAP. VII. Cætera esse apocrypha et quid sit apocryphum.

Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritum sanctum loquentes ad eruditionem nostri præcepta vivendi regulamque conscripserunt. Præter hæc alia volumina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est secreta, quia in dubium veniunt. « Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus, a quibus usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum certissima et notissima successione pervenit. » In his apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas, quæ recte judicantur non esse eorum credenda, quibus ascribuntur. Nam multa et sub nominibus prophetarum et recentiora sub nominibus apostolo-

rum ab hæreticis proferuntur, quæ omnia nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

CAP. VIII. Ratio divinorum librorum.

Pentateuchum, a quinque voluminibus dicitur. Πεντε enim Græce quinque, τῆχος volumen vocatur. Genesis eo dicitur quod generatio sæculi in eo continetur. Exodus ab exitu filiorum Israel de Ægypto. Leviticus eo quod levitarum ministeria et diversitatem victimarum exsequitur. Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egressæ de Ægypto tribus enumerantur, et quadraginta duæ per eremum mansiones. Δεύτερος, verbum Græcum est trissyllabum, et interpretatur secundus, νόμος interpretatur lex. Inde dictus est Deuteronomius, quasi secunda lex, quia in eo replicantur ea quæ in præcedentibus tribus diffusius dicta sunt. In libro Josue quem Hebræi יְהוֹשֻׁעַ Josue, בְּנֵי בְנֵי bennum, dicunt, terra promissionis populo dividitur. Liber Judicum dictus est a principibus qui judicabant populum Israel, antequam reges essent in eodem populo. Huic quidam compingunt historiam Ruth sub uno volumine. Liber Samuel dictus est, quia nativitatem ejus et sacerdotium et gesta describit. Qui licet etiam historiam Saul et David contineat, utrique tamen ad Samuelem referuntur, quia unxit utrumque. מלכ malach Hebraice, latine regum interpretatur, unde dictus est מלכים malachim, pro eo quod reges Judæ et Israeliticæ gentis, gesta que eorum per ordinem digerat Isaias evangelista potius quam propheta edidit librum suum, cujus omne contextum eloquentiæ prosa incedit. Canticum vero hexametro et pentametro versu discurret. Jeremias similiter librum suum cum Threnis quos lamenta vocamus, eo quod in tristioribus rebus funebribusque adhibeantur, in quibus quadruplex diverso metro composuit alphabetum, quorum duo prima quasi sapphico metro scripta sunt, quia tres versiculos qui sibi nexi sunt, et ab una tantum littera incipiunt, heroicum comma concludit. Tertium alphabetum trimetro scriptum est, et a ternis litteris, iidem terni versus incipiunt. Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur. Ezechiel principium et finem, obscuriora habet. Unum est volumen duodecim Prophetarum. Principia et fines libri Job apud Hebræos prosa oratione contexta sunt. Media autem ipsius ab eo loco quo ait: *Pereat dies in qua natus sum* (Job. III) usque ad eum locum ubi ait: *Idcirco ipse me reprehendo et ago pœnitentiam* (Job. XLII), omnia heroico metro discurrunt. Psalmorum liber Græce psalterium, Hebraice נְבִילָה nabilia, Latine organum dicitur. Ideo autem vocatur psalterium quod uno propheta canente ad psalterium chorus consonando responderit. Hunc librum quinque incisionibus et uno psalmorum volumine comprehendunt. Psalmos David composuit, sed Esdras postea ordinavit. Omnes autem psalmi et lamentationes Jeremiæ et omnia ferme Scripturarum cantica, apud Hebræos metricè composita sunt, ut testantur Hieronymus, Origenes, Iose-

phus, Eusebius Cæsariensis. Nam in mortem A
 Quinti Flacci Latini, et Pindari Græci, nunc alii
 iambo currunt, nunc sapphico nitent, trimetro
 vel tetrametro incendentes. Tribus nominibus
 vocatum esse Salomonem Scriptura manifestis-
 sime docet: *ידידה*, *Idida*, id est *dilectum Domini*
 quia eum dilexit Dominus; *קוהלת*, *Coeleth*, id est
ecclesiasten; Ecclesiastes autem Græco sermone
 appellatur, qui cœtum, id est Ecclesiam congregat,
 quem nos nuncupare possumus concionatorem,
 qui loquitur non ad unum specialiter, sed ad
 totam concionem populi. Porro *pacificus* vocatus
 est, eo quod in regno ejus pax fuerit. Is itaque
 juxta numerum vocabulorum tria edidit volumina,
 primum quod Hebraice *משל*, *Massoth*, Græce
parabolæ, Latine *proverbia* inscribitur, eo quod B
 in ipso sub comparativa similitudine figuras ver-
 borum, et imagines veritatis ostenderit. Quæ vide-
 licet parabolæ in fine ab eo loco in quo ait:
Mulierem fortem quis inveniet (Prov. xxxi),
 alphabeto texuntur; sicut Lamentationes Jere-
 miæ, et cætera quædam Scripturæ cantica.
 Secundum quod Hebraice *מיהלת*, *Coeleth*, Græce
Ecclesiastes, Latine *concionator* dicitur eo quod
 sermo ejus non specialiter ad unum, sicut in Pro-
 verbiis, sed ad universos, generaliter, quasi ad
 totam concionem et Ecclesiam dirigatur. Tertium
שיר השירים *Sira Sirim*, id est *Cantica canti-*
corum, quod est quasi epithalamium, id est
 carmen nuptiale Christi et Ecclesiæ. In Proverbiis
 parvulum docet, et quasi in officiis per sententias C
 erudit, unde et ad filium ei crebro sermo repetitur.
 In Ecclesiaste vero maturæ virum ætatis instituit,
 ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum,
 sed caduca et brevia universa quæ cernimus. Ad
 extremum jam consummatum virum, et calcato
 sæculo præparatum in Cantico canticorum Sponsi
 jungit amplexibus. Hand procul dubio ab hoc
 ordine doctrinarum, et philosophi suos sectatores
 erudiunt, ut primum ethicam doceant, deinde
 physicam interpretentur, et quem in his profe-
 cisse perspexerint, ad theologiam usque perducant.
 Daniel apud Hebræos non inter prophetas, sed
 inter agiographos habetur. Hunc secundum LXX
 interpretes catholica Ecclesia non legit, eo quod
 multum a veritate discordet. Daniel maxime et D
 Abdias propheta, et una pars Jeremiæ. Hebraicis
 quidem litteris, sed Chaldaico sermone conscripti
 sunt. Job quoque cum Arabica lingua plurimam
 habet societatem. Daniel apud Hebræos nec Su-
 sannæ habet historiam, nec hymnum trium
 puerorum, nec Beli, draconisque fabulas. Paralipomenon
 Græce dicitur, quod nos prætermisorum,
 vel reliquorum dicere possumus; quia ea quæ
 in lege, vel regum libris, vel omissa, vel non plene
 relata sunt, in isto summam ac breviter repli-
 cantur. Hic Hebraice dicitur *דברי הימים*, *Dabria-*
min, quod interpretatur *Verba dierum*; quod
 significantius Chronicon totius divinæ historiæ
 possumus appellare. Liber Esdræ quartus est, in
 quo ejusdem Esdræ Neemiæque sermones sub uno
 volumine continentur. Secundus, tertius et quar-

tus apocryphi sunt. Liber qui Sapiencia Salomonis
 inscribitur, ideo sapientia vocatur, quia in eo
 Christi adventus (qui est sapientia Patris) et
 passio evidenter exprimitur. Liber Jesu filii
 Sirac ideo Ecclesiasticus dicitur, quod de totius
 Ecclesiæ disciplina religiosæ conversationis,
 magna cura et ratione sit deditus. De his duobus
 Hieronymus sic dicit. Fertur parantos Jesu filii
 Sirac liber, et alius pseudographus, qui Sapiencia
 Salomonis inscribitur, quorum priorem Hebraicum
 reperi, non Ecclesiasticum apud nos, sed parabolas
 prænotatum. Cui juncti erant Ecclesiastes et
 Cantica canticorum, ut similitudinem Salomonis,
 non solum librorum numero, sed etiam materia-
 rum genere coæquarent. Secundus apud Hebræos
 nusquam est, quia et ipse stylus Græcam elo-
 quentiam redolet. Et nonnulli scriptorum vete-
 rum esse hunc Judæi Philonis affirmant. Sicut
 ergo Judith et Tobiae, et Machabæorum libros
 legit quidem Ecclesia; sed inter canonicas eos
 Scripturas non recipit; sic et hæc duo volumina
 legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem
 ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Quo-
 modo ergo viginti duo elementa sunt, per quæ
 Hebraice scribimus omne quod loquimur, et
 eorum initiis vox humana comprehenditur; ita
 viginti duo volumina supputantur, quibus quasi
 litteris et exordiis in Dei doctrina tenera adhuc et
 lactens viri justi eruditur infantia. Quidam histo-
 riam Ruth et lamentationes Jeremiæ seorsum
 per se inter agiographa computantes, et hos duos
 præcedentibus viginti duobus addentes, viginti
 quatuor Veteris Legis libros numerant; figura et
 numero viginti quatuor seniorum, qui in Apoca-
 lypsi Agnum adorant.

CAP. IX. De Novo Testamento.

Sicut omnis scriptura Veteris Testamenti lex
 appellari potest, specialiter tamen libri Moysi
 quinque lex dicuntur; ita generaliter totum No-
 vum Testamentum Evangelium dici potest, sed
 tamen specialiter ista quatuor volumina, Matthæi
 scilicet Marci, Lucæ atque Joannis, in quibus
 facta et dicta Salvatoris plane explicantur, nun-
 cupari meruerunt. Evangelium interpretatur
bonum nuntium, quia æterna bona promittit;
 non terrenam felicitatem, ut Vetus Testamentum
 secundum litteræ intellectum.

CAP. X. De canonibus Evangeliorum.

Canones Evangeliorum Ammonius Alexandria
 primus excogitavit, postea Eusebius Cæsariensis
 secutus plenius composuit; qui ideo facti sunt, ut
 per eos invenire et scire possimus, qui reliquorum
 evangelistarum similia aut propria dixerunt. Sunt
 autem numero decem, quorum primus continet
 numeros, in quibus quatuor eadem dixerunt:
 Matthæus, Marcus, Lucas, Joannes. Secundus in
 quibus tres: Matthæus, Marcus, Lucas. Tertius,
 in quibus tres: Matthæus, Lucas, Joannes.
 Quartus, in quibus tres: Matthæus, Marcus,
 Joannes. Quintus, in quibus duo: Marcus, Lucas.
 Sextus, in quibus duo: Matthæus, Marcus. Septi-
 mus, in quibus duo: Matthæus, Joannes, Octavus,

in quibus duo : Lucas, Marcus. Nonus in quibus duo : Joannes. Decimus, in quibus singuli eorum propria quædam dixerunt. Quorum expositio hæc est. Per singulos enim evangelistas numerus quidem capitulis affixus adjacet, quibus numeris subdita est area quædam in imo notata, quæ indicat in quo canone positus sit numerus, cui subjecta est area. Verbi gratia : Si est area prima in primo canone, Si secunda in secundo, si tertia in tertio, et sic per ordinem usque ad decimum pervenies. Si igitur aperto quolibet Evangelio placuerit scire, qui reliquorum evangelistarum similia dixerint, assumes adjacentem numerum capituli, et requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, et ibi invenies, qui et quid dixerint ; et ita demum in corpore inquisita loca, quæ ex ipsis numeris indicantur per singula Evangelia de eisdem dixisse invenies.

CAP. XI. *De canonibus conciliorum.*

Canon autem Græce, Latine *regula* interpretatur. Regula autem dicta, quod recte ducit, nec aliquando aliorum trahit. Alii dixerunt regulam dictam, vel quod regat, vel quod normam recte vivendi præbeat, vel quod distortum pravumque corrigat. Canones autem generalium conciliorum, a temporibus Constantini cœperunt. In præcedentibus namque annis persecutione fervente docendarum plebium minime dabatur facultas ; inde Christianitas in diversas scissa hæreses est, quia non erat comatus [*al.* licentia] episcopis in unum conveniendi, nisi temporibus supradicti imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregandi. Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum convenientes juxta fidem evangelicam et apostolicam, secundam, post apostolos, Symbolum tradiderunt.

CAP. XII. *Quatuor esse principales synodos.*

Inter cætera autem concilia quatuor sunt venerabiles synodi, quæ totam principaliter fidem complectuntur quasi Evangelia, vel totidem paradisi flumina. Harum prima Nicæna synodus trecentorum xviii episcoporum Constantino Augusto imperante, peracta est, in qua Arianæ perfidiæ condemnata blasphemia, quam de inæqualitate sanctæ Trinitatis, idem Arius asserebat, consubstantialem Deo Patri Deum Filium, eadem sancta synodus per Symbolum definivit. Secunda synodus, cl Patrum sub Theodosio seniore Constantinopolim congregata est, quæ Macedonium, Spiritum sanctum negantem Deum esse condemnans, consubstantialem Patri et Filio Spiritum sanctum demonstravit dans symboli formam, quam tota Græcorum et Latinorum confessio in ecclesiis prædicat. Tertia synodus Ephesina prima cc episcoporum sub juniore Theodosio Augusto edita est, quæ Nestorium, duas personas in Christo asserentem justo anathemate condemnavit, ostendens in duabus naturis unam Domini nostri Jesu Christi personam. Quarta synodus Chalcedonensis dcxxx, sacerdotum sub Marciano principe habita est, in qua Eutichem

Constantinopolitanum abbatem, Verbi Dei et carnis unam naturam pronuntiantem, et ejus defensorem Dioscorum quemdam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursus Nestorium cum reliquis hæreticis, una Patrum sententia prædamnavit, prædicans eadem synodus Christum Deum sic natum de Virgine, ut in eo substantiam et divinæ et humanæ confiteantur naturæ. Hæ sunt quatuor principales synodi, fidei doctrinam plenissime prædicantes. Sed et si quæ sunt concilia, quæ sancti Patres Spiritu Dei pleni sanxerunt ; post istarum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum gesta in hoc opere continentur condita. Synodum autem ex Græco interpretari *comitatum* vel *cœtum*. Concilii vero nomen tractum ex more Romano. Tempore enim quo causæ agebantur, conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde et concilium a communi intentione dictum, quasi consilium. Nam cilia oculorum sunt integumenta. Unde et considium consilium, *d* in *l* littera transeute. Cœtus vero conventus est, vel congregatio a coeundo, id est conveniendo in unum. Unde et conventus est nuncupatus, sicut conventus cœtus concilium, a societate multorum in unum. Epistola Græce *missa* interpretatur Latine. Epistolæ canonicæ, id est regulares, quæ etiam dicuntur catholicæ, id est universales ; quia non uni tantum populo vel civitati, sed universis gentibus generaliter scriptæ sunt. Actus apostolorum primordia fidei Christianæ in gentibus, et nascentis Ecclesiæ historiam digerunt, et apostolorum vocantur : Apocalypsis ex Græco in Latinum *revelatio* interpretatur, juxta quod Joannes dicit : *Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illis Deus palam facere servo suo Joanni* (*Apoc.* 1).

CAP. XIII. *Qui bibliothecas fecerunt.*

Apud nos Pamphilus martyr, cujus vitam Eusebius Cæsariensis conscripsit, Pisistratum in sacre bibliothecæ studio adæquare contendit. Hic enim in Bibliotheca sua prope treginta milia voluminum habuit. Hieronymus quoque atque Genadius ecclesiasticos scriptores toto orbe quærentes, ordine persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

CAP. XIV. *Quæ scripturæ sunt authenticæ.*

De nostris apud Græcos, Origenes in scripturarum labore tam Græcos quam Latinos operum suorum numero superavit. Denique Hieronymus sex millia librorum ejus se legisse fatetur. Horum tamen omnium studia Augustinus ingenio vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, ut diebus ac noctibus non solum scribere libros ejus quisquam, sed ne legere quidem accurate valeat. Scripserunt et alii catholici viri multa, et insignia opera ; Athanasius Alexandrinus episcopus, Hilarius Pictaviensis episcopus, Basilius Capadocenus episcopus, Gregorius Theologus, et Gregorius Nazianzenus episcopus, Ambrosius Mediolanensis episcopus, Theophilus Alexandinus episcopus, Joannes Constantinopolitanus episcopus, Cyrillus

Alexandrinus episcopus, Leo papa, Proculus, Isidorus Hispalensis, Beda, Cyprianus martyr et Carthaginensis episcopus, Hieronymus presbyter, Origenes, cujus scripta nec omnino refutat, nec per omnia recipit Ecclesia, Orosius, Sedulius, Prudentius, Juvenius, Arator et Ruphinus, qui multos libros edidit, et interpretatus est quasdam scripturas. Sed quoniam beatus Hieronymus in aliquibus eum de arbitrii libertate notavit, illa sentire debemus, quæ et Hieronymus. Gelasius etiam fecit quinque libros adversus Nestorium et Eutichem, et tractatus in modum Ambrosii. Item libros duos adversus Arium, fecit etiam sacramentorum præfata, et orationes et epistolas fidei. Dionysius Areopagita, episcopus ordinatus Corinthiorum, multa ingenii sui volumina reliquit. Item Chronica Eusebii Cæsariensis, atque ejusdem historiæ ecclesiasticæ libri, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis schismatici unum conscripserit librum, propter rerum tamen singularum notitiam, quæ ad instructionem pertinet, non usquequaque Ecclesia refutat. Cassiodorus quoque, qui in explanatione Psalmorum satis utile opus scripsit. Sunt adhuc et alii multi, quorum nomina hic taceo.

CAP. XV. *Quæ sint apocryphæ scripturæ.*

Itinerarium nomine Petri apostoli, quod appellatur sancti Clementis, lib. VIII apocryphi. Actus Andreæ apostoli apocryphus. Actus nomine Thomæ apocryph. Evangelia nomine Barnabæ apostoli apocr. Evangelia nomine Thomæ apostoli apocryph. Evangelia nomine Andreæ apostoli apoc. Evangelia quæ falsavit Lucianus apocr. Evangelia quæ falsavit Titius apocr. Liber De infantia Salvatoris apocr. Liber De natiuitate Salvatoris et de sancta Maria, vel de obstetrice ejus apocr. Liber qui appellatur pastoris apoc. Libri omnes quos fecit Leutius discipulus diaboli apocr. Liber qui appellatur Fundamentum apocr. Liber qui appellatur Thesaurus apocr. Liber qui est De filiabus Adæ vel Genesis apoc. Centimetrum de Christo Virgilianis compaginatum versibus apocr. Liber qui appellatur Actus Teclæ et Pauli apoc. Liber qui appellatur Nepotis apocr. Liber Proverbiorum ab hæreticis conscriptus, et sancti Sixti nomine signatus apocr. Revelatio quæ appellatur Pauli apocr. Revelatio quæ appellatur Thomæ apostoli apocr. Revelatio quæ appellatur Stephani apoc. Liber qui appellatur Transitus sanctæ Mariæ apoc. Liber qui appellatur Pœnitentia Adam apoc. Liber Diogiæ nomine gigantis, qui post diluuium cum dracone ab hæreticis pugnasse perhibetur apocr. Liber qui appellatur Testamentum Job apocr. Liber qui appellatur pœnitentia Origenis apoc. Liber qui appellatur pœnitentia Cypriani apocr. Libri qui appellantur Jamne et Mambre, apocr. Liber qui appellatur Sors apostolorum apocr. Liber Lusan apocr. Liber canonum apostolorum apocr. Liber physiologus ab hæreticis conscriptus, et beati Ambrosii nomine præsignatus apocr. Historia Eu-

A sepii Pamphyli apocr. Opuscula Tertulliani sive Africani apoc. Opuscula Posthumiani et Galli apocr. Opuscula Montani et Priscillæ, et Maximillæ apoc. Omnia opuscula Fausti Manichæi apocr. Opuscula alterius Clementis Alexandrini apocr. Opuscula Cassiani presbyteri Galliarum apocr. Opuscula Victorini Pictaviensis apocr. Opuscula Fausti Reginensis apoc. Opuscula Frumentii apocr. Epistola Jesu ad Abgarum apocr. Passio Cyrici et Julitæ apocr. Passio Georgii apoc. Scripta quæ appellantur Salomonis Contradictio apocr. Philacteria omnia quæ non ab angelo, ut illi confingunt, sed magis a dæmone conscripta sunt apocr. Hæc et his similia quæ Simon Magus, Nicolaus, Cherinthus, Marcion, Basilides, Chion, Paulus etiam Samosatenus, Photinus et Bonosus, qui simili errore defecerunt. Montanus quoque cum suis obscœnissimis sequacibus. Apoltinarius, Valentinus, Manichæus, Faustus, Sabellius, Arius, Macedonius, Eunomius, Novatus, Fabatius, Calixtus, Donatus, et Eustachius, Nibianus, Pelagius, Julianus et Laciensis, Cœlestinus, Maximianus, Priscillianus ab Hispania, Lampedius, Dioscorus, Euticius, Petrus et alter Petrus, e quibus unus Alexandriam, alter Antiochiam maculavit, Achatius Constantinopolitanus cum consortibus suis, necnon et omnes hæreses, quas ipsi eorumque discipuli, siue schismatici docuerunt vel scripserunt: quorum nomina minime retinemus, non solum repudiata, verum etiam ab omni catholica et Romana Ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus, auctorumque sequacibus sub anathematis indissolubili vinculo in æternum confitemur esse damnata.

CAP. XVI. *Quædam etymologiæ dictionum ad lectionem pertinentium.*

Codex multorum librorum est: liber unius voluminis, et dictus codex per translationem a codicibus arborum seu vitium, quasi caudex, quod in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat. Volumen dicitur a volvendo. Liber est interior cortex arboris, in quo antiqui ante usum chartæ vel membranarum scribere solebant. Unde et scriptores librarios vocabant, unde dictus est liber volumen. Scheda cujus diminutivum est schedula, Græcum nomen est. Et dicitur scheda proprie quod adhuc emendatur, et necdum in libros redactum est. Chartarum usus primum apud Memphim civitatem Ægypti inventus est. Dicta autem charta, quod carptim papiri tegmen decerptum glutinatur, et sic charta conficitur, cujus genera plura sunt. Pergamenum dicitur a Pergamio, ubi inventum est. Dicuntur etiam membranæ, quia ex membris pecudum detrahuntur. Fiebant autem membranæ primum lutei coloris, postea Romæ candidæ membranæ repertæ sunt. Homilia dicitur quasi sermo popularis; sicut ubi verbum fit ad populum. Tractatus est unius rei multiplex expositio. Dialogus est collatio duorum vel plurium; Latini sermonem dicunt. Sermo autem dictus, quia seritur inter

utrumque. Commentaria dicta quasi cum mente, A vel a cominiscor. Sunt enim interpretationes vel commentaria juris vel Evangelii. Dicunt quidam commenta appellanda gentilium librorum, expositiones autem divinorum. Glossa Græcum est, et interpretatur *lingua*, quia quodammodo loqui-

tur significationem subjectæ dictionis. Hanc philosophi adverbium [*al. adverbium*] dicunt, quia vocem illam de cujus requæritur, uno et singulari verbo designat; verbi gratiæ, ut conticescere est tacere.

LIBER QUINTUS.

Cujus hæc sunt capitula :

CAP. I. *De quibusdam sacræ Scripturæ proprietatibus præmonitio.* — CAP. II. *De triplici intelligentia.* — CAP. III. *Quod res etiam significant in divina Scriptura.* — CAP. IV. *De septem regulis.* — CAP. V. *Quid studium impediatur.* — CAP. VI. *Quis sit fructus divinæ lectionis.* — CAP. VII. *Quomodo legenda sit scriptura divina ad correctionem morum.* — CAP. VIII. *Lectionem esse incipientium, opus perfectorum, et quid monacho competat.* — CAP. IX. *De quinque gradibus, quibus exercetur vita justorum.* — CAP. X. *De tribus generibus legentium seu lectorum.*

CAP. I. *De quibusdam sacræ Scripturæ pro-* B
prietatibus præmonitio.

Non debet onerosum esse studioso lectori, quod tam varie, multipliciterque numerum et ordinem, et vocabula divinorum librorum tractamus, quia sæpe accidit, ut hæc minima ignorata, magnarum rerum et utilium notitiam obscurant. Quapropter semel se expediatur lector, ut his quasi quibusdam clausulis, prima fronte reseratis, libero gressu possit deinde propositum iter currere, ne in singulis libris nova rudimenta quærere oporteat. His ergo expeditis, deinceps cætera quæ ad propositum opus valere videbuntur, tractabimus.

CAP. II. *De triplici intelligentia.*

Primo omnium intelligendum est, quod divina C Scriptura triplicem habet modum intelligendi, id est historiam, allegoriam, tropologiam. Sane non omnia quæ in divino reperiuntur eloquio, ad hanc triplicem intorquenda sunt interpretationem, ut singula historiam, allegoriam, et tropologiam simul continere credantur. Quod etsi in multis congrue assignari possit, ubique tamen observare aut difficile est, aut impossibile. Sicut enim in citharis et hujusmodi organis musicis non quidem omnia quæ tanguntur canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ; cætera tamen in toto citharæ corpore ideo facta sunt, ut essent ubi connecterentur, et quo tenderentur illa quæ ad cantilenæ suavitatem modulaturus est artifex, ita in divinis eloquiis quædam posita sunt, quæ tantum spiritualiter intelligi volunt; quædam vero morum gravitati deserviunt; quædam etiam secundum simplicem sensum historiæ dicta sunt, nonnulla autem quæ et historice, et allegorice, et tropologice convenienter exponi possunt. Unde modo mirabili omnis divina Scriptura ita per Dei sapientiam convenienter suis partibus aptata atque disposita est, ut quidquid in ea continetur, aut vice chordarum spiritualis intelligentiæ suavitatem personet, aut per historiæ seriem, et litteræ soliditatem mysteriorum dicta sparsim posi-

ta continens, et quasi in unum connectens, ad modum ligni concavi super extensas chordas simul copulet, earumque sonum recipiens in se, dulciorem auribus referat, quem non solum chorda edidit, sed et lignum modulo corporis sui formavit. Sic et mel in favo gratius. Et quidquid majori exercitio quæritur majori etiam desiderio invenitur. Oportet ergo tractare sic divinam Scripturam, ut nec ubique historiam, nec ubique allegoriam, nec ubique quæramus tropologiam; sed singula in suis locis, prout ratio postulat, competenter assignare. Sæpe tamen in una eademque littera omnia reperiri possunt; sicut historiæ veritas et mysticum aliquid per allegoriam insinuet, et quid agendum sit, pariter per tropologiam demonstret.

CAP. III. *Quod res etiam significant in divina Scriptura.*

Sciendum est etiam, quod in divino eloquio non tantum verba, sed etiam res significare habent, qui modus non adeo in aliis scripturis inveniri solet. Philosophus solam vocum novit significationem, sed excellentior valde est rerum significatio, quam vocum; quia hanc usus instituit, illam natura dictavit. Hæc hominum vox est, illa vox Dei ad homines. Hæc prolata perit, illa creata subsistit: « Vox tenuis est nota sensuum; res divinæ rationis est simulacrum. » Quod ergo sonus oris, qui simul subsistere incipit et desinit, ad rationem mentis est; hoc omne spatium temporis ad æternitatem. Ratio mentis intrinsecum verbum est, quod sono vocis, id est verbo extrinseco manifestatur, et divina sapientia, quam de corde suo pater eructavit, in se invisibilis per creaturas, et in creaturis, agnoscitur. Ex quo nimirum colligitur, quam profunda in sacris litteris requirenda sit intelligentia, ubi per vocem ad intellectum, per intellectum ad rem, per rem ad rationem, per rationem pervenitur ad veritatem. Quod dum quidam minus docti non considerant, nullam in eis esse subtilitatem existimant, ubi exerceri possint ingenia, et ob hoc ad apostolo-

rum scripturas se transferunt, quia profecto nil aliud ibi concipiunt, nisi solam litteræ superficiem, virtutem veritatis ignorantes. Quod autem rerum significatione sacra utantur eloquia, brevi quodam et aperto exemplo demonstrabimus. Dicit Scriptura: *Vigilate, quia adversarius vestri diabolus tanquam leo rugiens circuit (I Pet. v)*. Hic si dixerimus leonem significare diabolum, non vocem, sed rem intelligere debemus. Si enim duæ hæ voces, id est diabolus et leo, unam et eandem rem significant, incompetens est similitudo ejusdem rei ad seipsam. Restat ergo, ut hæc vox leo animal ipsum significet, animal vero diabolum designet; et cætera omnia ad hunc modum accipienda sunt, ut cum dicimus vermem, vitulum, lapidem, serpentem, et alia hujusmodi, Christum significare.

CAP. IV. *De septem regulis.*

Illud quoque diligenter attendendum est quod septem esse inter cæteras regulas locutionum sanctarum Scripturarum, quidam sapientes dixerunt. Prima regula est de Domino et ejus corpore, quæ de uno ad unum loquitur, atque in una persona modo caput, modo corpus ostendit, sicut Isaias ait: *Induit me Dominus vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatum monilibus suis (Isai. LXI)*. In una enim persona duplici vocabulo nominata; et caput, id est sponsum; et Ecclesiam, id est sponsam manifestavit. Proinde notandum est in Scripturis, quando specialiter caput scribitur, quando et caput et corpus, aut quando ex utroque transeat ad utrumque, aut ab altero ad alterum, sicque quid capiti, quid corpori conveniat, prudens lector intelligat. Secunda regula est de Domini corpore uno ac simplice et permisto. Nam videntur quædam uni convenire personæ, quæ tamen non sunt unius, ut est illud: *Puer [servus] meus es tu Israel, ecce delevi ut nubes iniquitates tuas, et sicut nebulam peccata tua. Convertere [revertere] ad me, et redimam te (Isa. XLIV)*. Hoc ad unum non congruit. Nam altera pars est cui peccata delevit, et cui dicit meus es tu; et altera cui dicit, convertere ad me, et redimam te; qui si convertantur, peccata eorum delentur. Per hanc enim regulam sic ad omnes loquitur Scriptura, ut et boni redarguantur cum malis, et mali laudentur propter bonos; sed quid ad quem pertineat qui prudenter legerit discet. Tertia regula est de littera et spiritu, id est de lege et gratia; lege per quam præcepta facienda admoventur; gratia per quam ut operemur adjuvamus. Vel quod lex non tantum historice, sed etiam spiritualiter sentienda sit. Namque et historice oportet fidem tenere, et spiritualiter legem intelligere. Quarta regula est de specie et genere, per quam pars pro toto, et totum pro parte accipitur, veluti si uni populo vel civitati loquatur Deus, et tamen intelligatur omnem contingere mundum. Nam licet adversus unam civitatem Babyloniam per Isaiam prophetam Dominus comminetur; ta-

men dum contra eam loquitur, transit ad genus de specie, et convertit contra totum mundum sermonem. Certe si non diceret adversus universum orbem, non adderet infra generaliter, *ut disperdat omnem, terram et visitabo super orbis mala (Isa. XIII)*, et cætera quæ sequuntur ad intentionem mundi pertinentia, unde et adjecit: *Hoc est consilium quod cogitavi super omnem terram, et hæc manus extensa super omnes gentes (Isa. XIV)*, Item postquam sub persona Babylonis arguit universum mundum, rursus ad eandem quasi de genere ad speciem revertitur, dicens quæ eidem civitati specialiter contigerunt. *Ecce ego suscitabo super eos Medos (Isa. XIII)*. Nam regnante Balthassar, a Medis obtenta est Babylonia. Sic ex persona unius Ægypti totum vult intelligere mundum dicendo: *Et concurre faciam Ægyptios adversus Ægyptios, regnum adversus regnum (Isa. XIX)*. Cum Ægyptus non multa regna, sed unum habuisse describatur regnum.

Quinta regula est de temporibus, per quam aut pars maxima temporis per partem minorem inducitur, aut pars minima temporis per partem majorem intelligitur. Sic est de triduo Dominicæ sepulturæ, dum nec tribus plenis diebus ac noctibus jacuerit in sepulcro, sed tamen a parte totum triduum accipitur. Vel sicut illud quod quadringentis annis prædixerat Deus filios Israel servituros in Ægypto, et sic inde egressuros. Qui tamen dominante Joseph Ægypto, damnati sunt; nec statim post quadringentos annos egressi sunt, ut fuerat repromissum, sed annis quadringentis triginta peractis, ab Ægypto recesserunt. Est et alia de temporibus figura, per quam quædam quæ futura sunt, quasi jam gesta narrantur ut est illud: *Foderunt manus meas et pedes meos; et: Diviserunt sibi vestimenta mea (Psal. XXI)*; et his similia, in quibus futura, ac si jam facta sint, ita dicuntur. Sed cur quæ adhuc facienda erant, jam facta narrantur? Quia ea quæ nobis futura sunt, apud Dei æternitatem jam facta sunt. Quapropter quando aliquid faciendum esse pronuntiatur, secundum nos dicitur; quando vero quæ futura sunt, jam facta dicuntur, secundum Dei æternitatem accipienda sunt, apud quem jam omnia facta sunt, quæ futura sunt. Sexta regula est de recapitulatione. Recapitulatio est enim, dum Scriptura tendit ad illud, cujus narratio jam transierat, sicut cum filios filiorum Noe Scriptura commemorasset (*Gen. x*), dicit illos fuisse in linguis et gentibus suis, et tamen postea quasi hoc etiam in hoc ordine temporum requiritur: *Erat, inquit, omnis terra labium unum [labii unius, etc.], et vox una omnibus erat (Gen. XI)*. Quomodo ergo secundum suas gentes, et secundum suas linguas erant, si una lingua erat omnibus, nisi quia ad illud quod jam transierat recapitulando est reversa narratio? Septima regula est de diabolo et ejus corpore, quod sæpe dicuntur ipsius capitis, quæ suo magis conveniunt corpori. Sæpe vero

videntur esse dicta membrorum, et non nisi capi-
 A. tando ruminamus? Qui ergo in tanta multitu-
 dini librorum legendi modum et ordinem non
 custodit, quasi in condensitate saltus oberrans
 tramitem recti itineris perdidit; et est inter eos
 unde dicitur, semper discentes, et nunquam ad
 scientiam pervenientes. Tantum enim valet dis-
 cretio, ut sine ipsa et omne otium turpe sit, et
 labor inutilis. Ut autem universaliter complectamur.
 Tria sunt quæ præcipue studiis legentium
 obesse solent; negligentia, imprudentia, fortuna.
 Negligentia est, quando ea quæ discenda sunt,
 vel prorsus prætermittimus vel minus studiose
 discimus. Imprudentia est, quando congruum or-
 dinem et modum in his quæ discimus, non ser-
 vamus. Fortuna est in eventu, casu, sive natu-
 B. raliter contingente, quando vel paupertate, vel
 infirmitate, vel naturali tarditate, sive etiam doc-
 torum raritate; quia aut non inveniuntur qui do-
 ceant, aut qui bene doceant, a proposito nostro
 retrahimur. In his autem rebus de primo quidem,
 id est negligentia lector admonendus est; de se-
 cundo vero, id est imprudentia instruendus; de
 tertio autem, id est fortuna adjuvandus.

videntur esse dicta membrorum, et non nisi capi-
 A. tando ruminamus? Qui ergo in tanta multitu-
 dini librorum legendi modum et ordinem non
 custodit, quasi in condensitate saltus oberrans
 tramitem recti itineris perdidit; et est inter eos
 unde dicitur, semper discentes, et nunquam ad
 scientiam pervenientes. Tantum enim valet dis-
 cretio, ut sine ipsa et omne otium turpe sit, et
 labor inutilis. Ut autem universaliter complectamur.
 Tria sunt quæ præcipue studiis legentium
 obesse solent; negligentia, imprudentia, fortuna.
 Negligentia est, quando ea quæ discenda sunt,
 vel prorsus prætermittimus vel minus studiose
 discimus. Imprudentia est, quando congruum or-
 dinem et modum in his quæ discimus, non ser-
 vamus. Fortuna est in eventu, casu, sive natu-
 B. raliter contingente, quando vel paupertate, vel
 infirmitate, vel naturali tarditate, sive etiam doc-
 torum raritate; quia aut non inveniuntur qui do-
 ceant, aut qui bene doceant, a proposito nostro
 retrahimur. In his autem rebus de primo quidem,
 id est negligentia lector admonendus est; de se-
 cundo vero, id est imprudentia instruendus; de
 tertio autem, id est fortuna adjuvandus.

CAP. V. *Quid studium impediatur.*

Postquam certam materiam præscripsimus lec-
 tori, et eas scripturas, quæ ad divinam præcipue
 pertinent lectionem, suis nominibus assignando
 determinavimus, consequens videtur, ut etiam de
 modo et ordine legendi aliquid dicamus, quate-
 nus ex his quæ dicta sunt, agnoscat, cui rei stu-
 dium impendere debeat; ex his vero quæ sunt di-
 cenda, ejusdem studii sui modum et rationem
 accipiat. Quia vero facilius quid agendum sit in-
 telligimus, si prius quid non sit faciendum agno-
 verimus; instruendus est primum quid cavere
 debeat, ac deinde informandus qualiter ea quæ
 sunt agenda, perficiat. Dicendumque est quid
 sit, quod ex tanta turba discentium, quorum
 multi et ingenio pollent, et vigent exercitio, tam
 pauci et tam numerabiles inveniantur, quibus ad
 scientiam pervenire contingat. Et ut de illis ta-
 ceam, qui naturaliter sunt hebetes et tardi ad in-
 telligendum, hoc maxime me movet, et dignum
 quæstione videtur, unde hoc accidit, quod duo
 pari ingenio, et æquali studio uni lectioni inten-
 dunt, nec tamen simili effectu ejus intelligentiam
 consequuntur. Alter cito quod quærit apprehen-
 dit, alter diu laborat, et parum proficit. Sed sci-
 endum est quod in quolibet negotio duo sunt ne-
 cessaria: opus videlicet, et ratio operis, quæ ita
 sibi connexa sunt, ut alterum sine altero, aut
 inutile sit aut minus efficax. Verumtamen « me-
 lior, ut dicitur, prudentia est fortitudine; » quia
 et pondera aliquando quæ viribus movere non
 possumus, arte levamus. Sic nimirum est in om-
 ni studio, qui sine discretione operatur, laborat
 quidem, sed non proficit, et quasi aerem verbe-
 rans, vires in ventum fundit. Aspice duos pari-
 ter silvam transeuntes, et hunc quidem per de-
 via laborantem, illum vero recti itineris compen-
 dia legentem, pari motu cursum tendunt, sed non
 æque cito perveniunt. Quid autem Scripturam
 dixerim nisi silvam, cujus sententias quasi fruc-
 tus quosdam dulcissimos legendo carpimus, trac-

videntur esse dicta membrorum, et non nisi capi-
 A. tando ruminamus? Qui ergo in tanta multitu-
 dini librorum legendi modum et ordinem non
 custodit, quasi in condensitate saltus oberrans
 tramitem recti itineris perdidit; et est inter eos
 unde dicitur, semper discentes, et nunquam ad
 scientiam pervenientes. Tantum enim valet dis-
 cretio, ut sine ipsa et omne otium turpe sit, et
 labor inutilis. Ut autem universaliter complectamur.
 Tria sunt quæ præcipue studiis legentium
 obesse solent; negligentia, imprudentia, fortuna.
 Negligentia est, quando ea quæ discenda sunt,
 vel prorsus prætermittimus vel minus studiose
 discimus. Imprudentia est, quando congruum or-
 dinem et modum in his quæ discimus, non ser-
 vamus. Fortuna est in eventu, casu, sive natu-
 B. raliter contingente, quando vel paupertate, vel
 infirmitate, vel naturali tarditate, sive etiam doc-
 torum raritate; quia aut non inveniuntur qui do-
 ceant, aut qui bene doceant, a proposito nostro
 retrahimur. In his autem rebus de primo quidem,
 id est negligentia lector admonendus est; de se-
 cundo vero, id est imprudentia instruendus; de
 tertio autem, id est fortuna adjuvandus.

CAP. VI. *Qui sit fructus divinæ lectionis.*

Quisquis ad divinam lectionem erudiendus ac-
 cesserit, primum qualis sit fructus ejus agnos-
 cat. Nil enim sine causa appeti debet, nec desi-
 deria trahit, quod utilitatem non promittit. Ge-
 minus est divinæ lectionis fructus, quia mentem
 vel scientia erudit vel moribus ornat. Docet quod
 scire delectet, et quod juvari expediat. Quorum
 alterum, id est scientia magis ad historiam et al-
 legoriam; alterum, id est institutio morum ad
 tropologiam magis respicit. Omnis divina Scrip-
 tura refertur ad hunc finem. Sane quemvis expe-
 diat magis justum esse, quam sapientem, scio
 tamen plures in studio sacri eloquii scientiam
 quærere quam virtutem. Ego autem quoniam
 neutrum improbatum, sed utrumque necessa-
 rium et laudabile esse censeo: quid cujusque in-
 tentioni competat paucis absolvam. Et primum
 quidem de eo qui moralitatis gratiam amplecti-
 tur, expediam.

CAP. VII. *Quomodo legenda sit Scriptura divi-
 na ad correctionem morum.*

Qui virtutum notitiam et formam vivendi in
 sacro quærit eloquio, hos libros magis legere de-
 bet, qui hujus mundi contemptum suadent, et
 animam ad amorem conditoris sui accendunt,
 rectumque vivendi tramitem docent, qualiterque
 virtutes acquiri, et vitia declinari possint, osten-
 dunt. *Primum* enim, inquit, *quærite re-*
gnum Dei et justitiam ejus (Matth. vi); ac
 si aperte dicat: Et cœlestis patriæ gaudia deside-
 rate, et quibus justitiæ meritis ad ea perveniatur,
 solerter inquirete. Utrumque bonum, utrum-
 que necessarium amate et quærite. Si amor est,
 otiosus esse non potest. Pervenire desideratis;
 discite quomodo perveniatur quo tenditis. Hæc
 vero scientia duobus modis comparatur, videli-
 cet exemplo, et doctrina; exemplo, quando sanc-
 torum facta legimus, doctrina quando eorum

dicta ad disciplinam nostram pertinentia discimus. Inter quæ beatissimi Gregorii singulariter scripta amplexanda existimo, quæ quia mihi præ cæteris dulcia, et æternæ vitæ amore plena visa sunt, nolo silentio præterire.

Oportet autem ut qui hanc ingressus fuerat viam in libris quos legerit, discat non solum colore dictaminis, sed virtutum æmulatione provocari, ut eum non tam verborum pompositas aut concinnatio, quam veritatis pulchritudo delectet. Sciat etiam ad propositum suum non conducere, ut inani raptus desiderio scientiæ, obscuras, et profundæ intelligentiæ Scripturas exquirat, in quibus magis occupetur quam ædificetur animus, ne sic eum sola lectio teneat, ut a bono opere vacare compellat. Christiano philosopho lectio exhortatio debet esse non occupatio; et bona desideria pascere, non necare. Relatum mihi aliquando memini de quodam satis probabilis vitæ viro, qui tanto sanctarum Scripturarum amore flagrabat, ut eis continuum impenderet studium. Cumque in dies crescente scientia cresceret et desiderium ejus; cœpit tandem sapientiam zelatus imprudenter (spretis simplicioribus Scripturis) profunda quæque et obscura rimari atque ænigmatibus prophetarum enodandis, et mysticis sacramentorum intellectibus vehementer insistere. Sed mens humana tantum non sustinens pondus, cœpit mox et rei magnitudine, et intentionis jugitate deficere, tantaque hujus importunæ occupationis cura confundi, ut non solum jam ab utilibus, sed etiam a necessariis actibus cessaret. Verso siquidem eventu in contrarium, qui legere Scripturas ad ædificationem vitæ suæ cœperat; quia discretionis moderamine uti non novit, eadem nunc occasionem erroris habebat. Sed miseratione divina tandem per revelationem admonitus est, ne amplius harum litterarum studio incumberet, sed sanctorum Patrum vitam et martyrum triumphos, aliasque tales simplici stylo dictatas, frequentare consuesceret; sicque in brevi ad statum pristinum reductus, tantam internæ quietis gratiam accipere meruit, ut vere in eo illam Domini vocem impletam diceret, qua ipse nostrum laborem et dolorem considerans, pie nos consolari voluit dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos et deinceps invenietis, inquit, requiem animabus vestris (Matth. xi)*. Hoc exemplum ideo apposui, ut ostenderem eis qui in disciplina non litteraturæ, sed virtutum positi sunt, non oportere lectionem esse fastidio, sed oblectamento. Nam et Propheta: *Non cognovi, inquit, litteraturam, sive negotiationem, introibo in potentias Domini; Domine, memorabor justitiæ tuæ solius. Deus, docuisti me a juventute mea, etc. (Psal. LXX)*. Qui enim ad occupationem Scripturas, et (ut ita dicam) ad afflictionem spiritus legit, non philosophatur, sed negotiatur; vixque tam vehemens et indiscreta intentio superbiæ carere valet. Quid autem de lectione simplicis Pauli dicam, qui ante implere

A legem voluit quam discere? Quæ nobis profecto satis exemplo esse potest, non auditores, neque lectores, sed factores potius justos esse ante Deum. Considerandum præterea est, quod lectio duobus modis animo fastidium ingerere solet, et affligere spiritum, qualitate videlicet si obscurior fuerit, et quantitatesi prolixior extiterit, in quo utroque magno uti moderamine oportet, ne quod ad refectionem quæsitum est, sumatur ad suffocationem. Sunt qui omnia legere volunt; tu noli contendere, sufficiat tibi, nihil tua interest, an non omnes legeris libros. Infinitus est librorum numerus; tu nolis sequi infinita. Ubi finis non est requies esse non potest; ubi requies non est, pax nulla est; ubi pax non est, Deus habitare non potest. *In pace, inquit Propheta, factus est locus ejus, et in Sion habitatio ejus (Psal. LXXV)*. In Sion, sed in pace, esse Sion oportet, sed pacem non amittere. Contemplare, et occupari noli. Noli avarus esse, ne forte semper egeas. Audi Salomonem, audi Sapientem, et discite prudentiam. *Fili mi, inquit, amplius his ne requiras; faciendi plures libros, nullus est finis, frequensque meditatio carnis afflictio est (Eccle. XII)*. Ubi ergo est finis? *Finem loquendi omnes pariter audiamus Deum time, et mandata ejus observa: hoc est omnis homo (ibid.)*

CAP. VIII. *Lectionem esse incipientium, opus perfectorum, et quid monacho competat.*

C Nemo me pro his quæ superius commemoravi existimet lectorum diligentiam reprehendere, cum ego potius diligentes lectores ad propositum hortari intendam; et eos qui libenter discunt laude dignos ostendere, sed ibi locutus sum eruditis, nunc autem erudiendis, et doctrinam quæ principium est disciplinæ inchoantibus. Illis studium virtutum, istis vero interim exercitium lectionis propositum est sic tamen ut nec hi virtute careant, nec illi prorsus lectionem omittant. Nam sæpe minus providum est opus quod non præcedit lectio; et doctrina minus utilis, quam non sequitur bona operatio. Oportet autem summopere et illos cavere, ne forte ad ea quæ retro sunt aspiciant; et istos consolari, si ubi illi sunt, quandoque pervenire desiderant. Utrosque ergo exerceri, et utrosque promoveri convenit. Nemo retro abeat, ascendere licet, sed non descendere. Si vero necdum ascendere potes, sta in loco tuo. Liber a culpa non est, qui alienum usurpat officium. Si monachus es, quid facis in turba? Si amas silentium cur declamantibus assidue interesse delectaris? Tu semper jejuniis et fletibus insistere debes, et tu philosophari quæris? Simplicitas monachi philosophia ejus est. Sed docere, inquis, alios volo. Non est tuum docere, sed plangere. Si tamen doctor esse desideras, audi quid facias. Utilitas habitus tui, et simplicitas vultus, innocentia vitæ, et sanctitas conversationis tuæ docere debent homines. Melius fugiendo mundum doces quam sequendo. Sed adhuc forte prosequeris, ecquid inquis, nonne saltem si volo disce-

re mihi licet? Supra dixi tibi, lege, et occupari noli. Exercitium tibi esse potest lectio, sed non propositum. Doctrina bona est, sed incipientium est. Tu vero te perfectum fore promiseras, et ideo tibi non sufficit, si incipientibus coæquaris. Plus aliquid te facere oportet. Considera ergo ubi sis, et quid agere debeas facile agnosces.

CAP. IX. *De quinque gradibus, quibus exercetur vita justorum.*

Quatuor sunt in quibus nunc exercetur vita justorum, et quasi per quosdam gradus ad futuram perfectionem sublevatur, videlicet lectio sive doctrina, meditatio, oratio, operatio. Quinta deinde sequitur contemplatio, in qua quasi quodam præcedentium fructu in hac vita etiam quæ sit boni operis merces futura prægustatur. Unde Psalmista cum de judiciis Dei loqueretur commendans ea statim subjunxit: *In custodiendis retributio multa est (Psal. xviii)*. De his quinque gradibus primus gradus, id est lectio incipientium est; supremus, id est contemplatio perfectorum. Et de mediis quidem quanto plures quis ascenderit, tanto perfectior erit; verbi gratia: Prima lectio intelligentiam dat, secunda meditatio consilium præstat, tertia oratio petit, quarta operatio quærit, quinta contemplatio invenit. Si ergo legis et intelligentiam habes et nosti jam quid faciendum sit, initium boni est, sed adhuc tibi non sufficit; nondum perfectus es. Scande itaque in arcem consilii, et meditare qualiter implere valeas, quod faciendum esse didicisti. Multi enim scientiam habent, sed pauci sunt qui noverint qualiter scire oporteat. Rursus quoniam consilium hominis sine divino auxilio infirmum est et inefficax, ad orationem erigere; et ejus adjutorium, pete, sine quo nullum potest facere bonum, ut videlicet ipsius gratia, quæ præveniendo te illuminavit, subsequendo etiam pedes tuos dirigat in viam pacis; et quod in sola adhuc voluntate est, ad effectum perducatur bonæ operationis. Deinde restat tibi, ut ad bonum opus accingaris, ut quod orando petis, operando accipere merearis, tecum operari vult Deus; non cogaris, sed juvaris. Si solus tu operaris, nil perficis; si solus Deus operatur, nil mereris. Operetur ergo Deus ut possis, opereris et tu aliquot merearis. Via est operatio bona, qua itur ad vitam. Qui viam hanc currit, vitam quærit. Confortare et viriliter age. Habet hæc via præmium suum, quoties ejus laboribus fatigati superne respectus gratia illustramur, gustantes et videntes quoniam *suavis est Dominus (Psal. xxxiii)*. Sicque fit quod supradictum eum, quod oratio quærit, contemplatio invenit. Vides igitur quomodo per hos gradus ascendentibus perfectio occurrit, ut qui infra remanserit, perfectus esse non possit. Propositum ergo nobis debet esse semper ascendere; sed quo-

niam tanta est mutabilitas vitæ nostræ, ut in eodem stare non possimus, cogimur sæpe ad transacta respicere; et ne amittamus illud in quo sumus, repetimus quandoque quod transivimus; verbi gratia: Qui in opere strenuus est, orat ne deficiat. Qui precibus insistit, ne orando offendat meditatur quid orandum sit; et qui aliquando in proprio consilio minus confidit, lectionem consulit, et sic evenit, ut cum ascendendi nobis semper sit voluntas, descendere tamen aliquando cogat necessitas; ita tamen ut in voluntate non necessitate propositum nostrum consistat. Quod ascendimus propositum est, quod descendimus præter propositum. Non hoc ergo, sed illud principale esse debet.

B CAP. X. *De tribus generibus legentium seu lectorum.*

Satis, ut puto, aperte demonstratum est provec-tis, et aliquid amplius de se promittentibus non idem esse propositum cum incipientibus; sed sicut illis aliquid conceditur, quod isti sine culpa minime agere possunt, ita etiam ab istis aliquid requiritur, quo illi nondum obligati sunt. Nunc igitur ad promissa solvenda redeo, ut videlicet ostendam qualiter eis divina Scriptura legenda sit, qui adhuc in ea solum quærunt scientiam. Sunt nonnulli qui divinæ Scripturæ scientiam appetunt ut vel divitias congregent, vel honores obtineant vel famam acquirant, quorum intentio quantum perversa, tantum est miseranda. Sunt rursus alii, quos audire verba Dei et opera ejus discere delectat, non quia salutifera, sed quia mirabilia sunt. Scrutari arcana et inaudita cognoscere volunt; multa scire et nil facere. In vanum mirantur potentiam, qui non amant misericordiam. Hos ergo quid aliud agere dicam, quam præconia divina in fabulas commutare? Sic theatralibus ludis, sic scenicis carminibus intendere solemus, ut scilicet auditum pascamus, non animum. Hujusmodi tamen non tam confundi quam adjuvari oportere censeo, quorum voluntas non utique maligna est, sed improvida. Alii vero idcirco sacram Scripturam legunt ut secundum Apostoli præceptum parati sint omni poscenti reddere rationem de ea fide in qua positi sunt (*I Petr. iii*), ut videlicet inimicos veritatis fortiter destruant; minus eruditos doceant, ipsi perfectius viam veritatis agnoscant, et altius Dei secreta intelligentes, arctius amant; quorum nimirum devotio laudanda est, et imitatione digna. Tria igitur sunt genera hominum. sacram Scripturam legentium, quorum quidem primi miserandi sunt, secundi juvandi, tertii laudandi; nos vero quia omnibus consulere intendimus, quod bonum est in omnibus augeri cupimus et quod perversum, commutari. Omnes intelligere volumus quod dicimus, omnes facere quod hortamur.

LIBER SEXTUS,

Cujus hæc sunt capitula :

CAP. I. *Quomodo legenda sit sacra scriptura a quærentibus scientiam in ea.* — CAP. II. *De ordine qui est in disciplinis.* — CAP. III. *De historia et libris in ea legendis.* — CAP. IV. *De allegoria.* — CAP. V. *De tropologia et moralitate.* — CAP. VI. *De ordine librorum.* — CAP. VII. *De ordine narrationis.* — CAP. VIII. *De ordine expositionis.* — CAP. IX. *De littera.* — CAP. X. *De sensu.* — CAP. XI. *De sententia.* — CAP. XII. *De modo legendi.* — CAP. XIII. *De meditatione cur nunc sit prætermittendum.* — CAP. XIV. *Diffinitio trium remediorum philosophiam concernentium contra totidem mala, et de philosophicæ altera divisione.* — CAP. XV. *De magica et partibus ejus.*

CAP. I. *Quomodo legenda sit sacra Scriptura a quærentibus scientiam in ea.*

Duo tibi, lector, ordinem scilicet et modum, propono, quæ si diligenter inspexeris, facile tibi iter legendi patebit. In horum vero consideratione nec omnia tuo ingenio relinquam, neque per meam diligentiam satis tibi fieri promitto; sed sic quædam breviter prælibando transcurram, ut et posita aliqua quibus erudiaris, et aliqua prætermissa quibus exercearis invenias. Ordinem legendi supra quadrifarium esse commemoravi; alium in disciplinis, alium in libris, alium in narratione atque alium in expositione. Quæ qualiter in divina Scriptura assignanda sint, nondum ostendi.

CAP. II. *De ordine qui est in disciplinis.*

Primum ergo hunc ordinem qui quæritur in disciplinis inter historiam, allegoriam, tropologiam divinorum lectorem considerare oportet, quæ harum aliam ordine legendi præcedat. In quo illud ad memoriam revocare non inutile est, quod in ædificiis fieri conspicitur, ubi primum quidem fundamentum ponitur, dehinc fabrica superædificatur; ad ultimum consummato opere domus colore superducto vestitur.

CAP. III. *De historia, et libris in ea legendis.*

Hoc nimirum in doctrina fieri oportet, ut videlicet prius historiam discas, et rerum gestarum veritatem a principio repetens, usque ad finem, quid gestum sit, a quibus gestum sit, et ubi gestum sit, diligenter memoriæ commendes. Hæc enim quatuor præcipue, et in historia requirenda sunt, persona, negotium, tempus et locus. Neque ego te perfecte subtilem posse fieri puto in allegoria, nisi prius fundatus fueris in historia. Noli contemnere minima hæc. Paulatim deficient, qui minima contemnunt. Si prima alphabetum discere contempsisses, nunc intergrammaticos tantum nomen non haberes. Scio quosdam esse qui statim philosophari volunt, fabulas pseudoapostolis relinquendas aiunt. Quorum scientia formæ asini similis est. Noli hujusmodi imitari.

Parvis imbutus tentabis grandia tutus.

Ego affirmare audeo nihil me unquam quod ad eruditionem pertineret contempsisse, sed multa

sæpe didicisse, quæ aliis joco, aut deliramento similia viderentur. Memini me dum adhuc scholasticus essem elaborasse, ut omnium rerum oculis subjectarum, aut in usum venientium vocabula scirem, perpendens libere rerum naturam illum non posse prosequi, qui earundem nomina adhuc ignoraret. Quoties sophismatum meorum, quæ gratia brevitatis una vel duabus in pagina dictionibus signaveram, a memetipso quotidianum exegi debitum, ut etiam sententiarum, quæstionum et oppositionum omnium fere quas didiceram, et solutiones memoriter tenerem et numerum. Causas sæpe informavi, et dispositiones ad invicem controversiis; quod rhetoris, quod oratoris, quod sophistæ officium esset, diligenter distinxi. Calculos in numerum posui, et nigris pavementum carbonibus depinxi; et ipso exemplo oculis subjecto, quæ ampligonii, quæ ortogonii quæ oxigonii, differentia esset, patenter demonstravi; utrumne quadratum, æquilaterum duobus in selateribus multiplicatis embadum impleret utrobique procurrente podismo didici. Sæpe nocturnus horoscopus ad hiberna pervigilia excubavi. Sæpe ad numerum protensum in ligno Magadan ducere solebam, ut et vocum differentiam aure perciperem, et animum pariter meli dulcedine oblectarem. Hæc puerilia quidam fuerant, sed tamen non inutilia. Neque ea nunc scire stomachum meum onerant. Hæc autem non tibi replico, ut vel meam scientiam, quæ vel nulla est, vel parva est, jactitem; sed ut ostendam tibi ullum incedere aptissime, qui incedit ordinate, neque ut quidam, qui dum magnum saltum facere volunt, in præcipitium incidunt. Sicut in virtutibus ita et scientiis quidam gradus sunt, sed dicis: Multa invenio in historiis, quæ nullius videntur esse utilitatis, quare in hujusmodi occupabor? Bene dicis. Multa siquidem sunt in Scripturis, quæ in se considerata nihil expetendum habere videntur, quæ tamen si aliis quibus cohærent, comparaveris, et in toto suo trutinare cœperis, necessaria pariter, et competentia esse videbis. Alia propter se scienda sunt, alia autem quamvis non propter se videantur nostro labore digna, quia tamen sine ipsis illa enucleate sciri non possunt, nullatenus de-

bent negligenter præteriri. Omnia disce, videbis A postea nihil esse superfluum. Coarctata scientia jucunda non est.

De libris autem qui ad hanc lectionem utiles sunt, si quid mihi videatur, quæris ; hos magis frequentandos existimo : Genesim, Exodum, Josue, librum Judicum, et Regum, et Paralipomenon. Novi vero Testamenti primum, quatuor Evangelia, dehinc Actus apostolorum. Hi undecim magis ad historiam pertinere mihi videntur, exceptis his quos historiographos proprie appellamus. Si tamen hujus vocabuli significatione largius utimur, nullum est inconveniens, ut scilicet « historiam » esse dicamus, « non tantum rerum gestarum narrationem ; sed illam primam significationem cujuslibet narrationis, quæ secundum proprietatem verborum exprimitur. « Secundum quam acceptionem omnes utriusque Testamenti libros eo ordine, quo supra enumerati sunt ad hanc lectionem secundum litteralem sensum pertinere puto. Et fortasse nisi puerile videretur, in hoc loco aliqua de modo construendi præcepta interponerem ; quia novi divinam Scripturam magis cæteris omnibus in textu suo esse concisam ; quibus tamen idcirco supersedere volo, ne interpositione nimia propositum extendam. Sunt quædam loca in divina pagina, quæ secundum litteram legi non possunt, quæ magna discretione discernere oportet, ne vel per negligentiam aliqua prætereamus, aut per importunam diligentiam ad id, ad quod scripta non sunt, violenter intorqueamus. Hoc ergo, o lector, quod tibi proponimus : hic campus tui laboris vomere bene sulcatus, multiplicem tibi fructum referet. Ordine cuncta gesta sunt ; ordine incede, per umbram venitur ad corpus. Figuram disce, et invenies veritatem. Nec hoc nunc dico, ut prius Veteris Testamenti figuras labores evolvere, et mystica ejus dicta scruteris, quam ad Evangelii fluentia potanda accedas. Sed sicut vides, quod omnis ædificatio fundamento carens stabilis esse non potest ; sic est etiam in doctrina. Fundamentum autem et principium doctrinæ sacræ historia est, de qua quasi mel de favo veritas allegoriæ exprimitur. Ædificaturus ergo primum fundamentum historiæ pone ; deinde per significationem typicam D in arcem fidei fabricam mentis erige ; ad extremum ergo per mortalitatis gratiam quasi pulcherrimo superducto colore ædificium pinget. Habes in historia quo Dei facta mireris, in allegoria quo ejus sacramenta credas, in moralitate quo perfectionem ipsius imiteris. Lege ergo et disce quod *in principio fecit Deus cælum et terram (Gen. I)*. Lege quod *in principio plantavit paradisum voluptatis, in quo posuit hominem quem formaverat (Gen. II)* ; peccantem expulit, et in ærumnas hujus sæculi dejecit. Lege qualiter ab uno homine universa humani generis propago descendit, qualiter deinde peccantes unda diluvii obruit, qualiter Noe justum cum filiis suis in mediis aquis divina clementia servavit, qualiter deinde Abraham fidei signaculum suscepit, post

A vero Israel in Ægyptum descendit ; quomodo deinde Deus filios Israel de Ægypto in manu Moy- si et Aaron per mare Rubrum eduxit, in deserto pavit, legem dedit, in terra promissionis locavit, et cætera multa quæ fecit. Ad extremum vero nutante jam sæculo filium in carnem misit, vitam æternam pœnitentibus, missis in mundum universum apostolis promisit, venturum se in fine sæculorum ad judicium prædixit, reddere unicuique secundum opera sua, peccatoribus scilicet ignem æternum, justis autem vitam æternam, et regnum cujus *non erit finis (Luc. I)*. Vide quod ex quo mundus cœpit, usque ad finem sæculorum non deficient miserationes Dei.

CAP. IV. De allegoria.

B Post lectionem historiæ reliquum est allegoriarum mysteria investigare, ubi mea exhortatione opus esse non puto, cum ipsa res satis per se digna appareat. Nosse tamen te volo, o lector, hoc studium non tardos et hebetes sensus, sed matura ingenia expetere ; quæ sic investigando subtilitatem teneant, ut in discernendo prudentiam non amittant. Solidus est cibus iste, et nisi masticetur, transglutiri non potest. Tali ergo te moderamine uti oportet, ut dum inquirendo subtilis fueris, in præsumendo temerarius non inveniaris, recolens quod ait Psalmista : *Arcum suum tetendit, et paravit illum ; et in eo paravit vasa mortis (Psal. VII)*. Meministi, ut autumo, supra me divinam Scripturam ædificio similem dixisse, ut primum fundamento posito structura in altum levetur, plane ædificio similem ; nam et ipsa structuram habet. Non ergo pigeat, si hanc similitudinem paulo diligentius prosequamur : respice opus cæmentarii. Collocato fundamento lineam extendit in directum, perpendicularum demittit, ac deinde lapides diligenter politos in ordinem ponit ; alios atque alios deinde quærit : et si forte aliquos primæ dispositioni non respondentes invenerit, accipit limam, præeminentia præcidit, aspera planat, et informia ad formam reducit ; sicque demum reliquis in ordinem dispositis adjungit. Si vero aliquos tales invenerit, qui nec comminui valeant, nec congrue coaptari, eos non assumit, ne forte dum silicem frangere laborat, limam frangat. Intende : rem tibi proposui intuentibus contemptibilem, sed intelligentibus imitatione dignam. Fundamentum in terra est, nec semper politos habet lapides. Fabrica super terram, et æqualem quærit structuram. Sic divina pagina multa secundum naturalem sensum continet, quæ et sibi repugnare videntur, et nonnunquam absurditatis aut impossibilitatis aliquid afferre.

Spiritualis autem intelligentia nullam admittit repugnantiam, in qua diversa multa, adversa nulla esse possunt. Quod etiam primam seriem lapidum super fundamentum collocandorum ad protensam lineam disponi vides ; quibus scilicet totum opus reliquum innititur et coaptatur, significatione non caret. Nam hoc quasi aliud quoddam fundamentum est, et totius fabricæ basis. Hoc

fundamentum et portat superposita, et a priori A fundamento portatur. Primo fundamento insident omnia, sed non omni modo coaptantur. Huic insident et coaptantur reliqua. Primum fabricam portat, et est sub fabrica. Hoc portat fabricam, et non est solum sub fabrica sed in fabrica. Quod sub terra est fundamentum figurare diximus historiam, fabricam quæ superædificatur allegoriam insinuare. Unde et ipsa basis fabricæ hujus ad allegoriam pertinere debet. Multis ordinibus consurgit fabrica, et quisquis suam basim habet; et multa sacramenta in divina pagina continentur, quæ singula sua habent principia. Vis scire qui sunt ordines isti? Primus ordo est, sacramentum Trinitatis, quia et hoc Scriptura continet, quod ante omnem creaturam trinus et unus fuerit Deus. Hic de nihilo omnem fecit creaturam, visibilem scilicet et invisibilem: ecce secundus ordo. Rationali creaturæ liberum dedit arbitrium, et gratiam præparavit, ut mereri posset æternam beatitudinem; deinde sponte labentes punivit, et persistentes ut amplius labi non possint, confirmavit. Quæ origo peccati, et quid sit peccatum, et quid sit pœna peccati: ecce tertius ordo. Quæ sacramenta primum sub naturali lege ad reparationem humani generis instituerit: ecce quartus ordo. Quæ scriptura sub lege: ecce quintus ordo. Sacramentum incarnationis Verbi: ecce sextus ordo. Sacramenta Novi Testamenti: ecce septimus ordo. Ipsius denique resurrectionis: ecce octavus ordo. Hæc est tota divinitas, hæc est illa spiritualis fabrica, quæ quot continet sacramenta, tot quasi ordinibus constructa in altum extollitur. Vis et ipsas bases agnoscere. Bases, ordinum, principia sunt sacramentorum. Ecce ad lectionem venisti, spirituale fabricaturus ædificium. Jam historiæ fundamenta in te locata sunt, restat nunc tibi ipsius fabricæ bases fundare. Linum tendis, ponis examussim, quadros in ordinem collocas, et circumgyrans quædam futurorum murorum vestigia figis. Linea protensa rectæ fidei trames est, ipsæ spiritualis operis bases quædam fidei sacramenta sunt, quibus initiaris. Debet siquidem prudens lector curare, ut antequam spatiosa librorum volumina prosequatur, sic de singulis quæ magis ad propositum suum et professionem veræ fidei pertinent, instructus sit, ut quæcunque postmodum invenerit, tuto superædificare possit. Vix enim in tanto librorum pelago, et multiplicibus sententiarum anfractibus, quæ et numero et obscuritate animum legentis confundunt, aliquid unum colligere poterit, qui prius summam in unoquoque, ut ita dicam genere, aliquod certum principium firma fide subnixum, ad quod cuncta referantur, non agnovit. Vis ut doceam te qualiter fieri debeant bases istæ? Respice ad ea quæ paulo ante tibi enumeravi. Est sacramentum Trinitatis; multi jam de illo libri facti sunt, multæ datæ sententiæ difficiles ad intelligendum, et perplexæ ad solvendum. Longum tibi et onerosum est adhuc omnes prosequi, cum multa fortassis

invenias, in quibus magis turberis quam ædificeris. Noli instare; sic nunquam ad finem venies. Disce prius breviter et dilucide, quid tenendum sit de fide trinitatis; quid sane profiteri et veraciter credere debeas.

Cum autem postea legere cœperis libros, et multa obscure, et multa aperte, multa ambigue scripta inveneris, adijunge basi suæ quæ aperta invenis, si forte conveniant; quæ ambigua sunt ita interpretare ut non discordent, quæ vero sunt obscura, resera si potes. Quod si ad intellectum eorum penetrare non vales, transi: ne dum præsumere conaris, quod non sufficis, periculum erroris incurras. Noli ea contemnere, sed potius venerare, quia audisti quod scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum* (Psal. xvii). Quod si etiam aliquid inveneris contrarium illi, quod tu jam firmissima fide tenendum esse didicisti: non tamen expedit tibi quotidie mutare sententiam, nisi prius doctiores te consulueris, et maxime quid fides universalis, quæ nunquam falsa esse potest, inde jubeat sentiri agnoveris. Sic de sacramento altaris; sic de sacramento baptismatis, confirmationis, conjugii, et omnibus quæ tibi enumerata sunt supra, facere debes. Vides multos Scripturas legentes, quia fundamentum veritatis non habent, in errores varios labi, et toties fere mutare sententias, quot legerint lectiones. Rursum alios vides, qui secundum illam veritatis agnitionem, qua intus firmati sunt quaslibet Scripturas ad congruas interpretationes flectere noverunt, et quid a sana fide discordet, aut quid conveniat judicare. In Ezechiele legis, quod rotæ animalia sequuntur, non animalia rotas: *Cum ambularent, inquit, animalia, ambulabant pariter et rotæ juxta ea. Et cum elevarentur animalia de terra elevabantur simul et rotæ* (Ezech. i). Sanctorum quippe mentes quantum virtutibus vel scientia proficiunt, tantum sanctarum Scripturarum arcana profunda esse conspiciunt, ut qui simplicibus et adhuc stantibus in terra jace-re videbantur, erectis sublimes appareant. Nam sequitur: *Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu; et rotæ pariter levabantur sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis* (ibid.). Vides quod rotæ hæc animalia sequuntur, et sequuntur spiritum. Rursum alibi dicitur: *Littera occidit, Spiritus autem vivificat* (II Cor. iii); quia nimirum oportet divinum lectorum spiritualis intelligentiæ veritate esse solidatum, ut eum litterarum apices, quæ et perversæ nonnunquam intelligi possunt, ad quælibet diverticula non inclinent. Quare antiquus ille populus, qui legem vitæ acceperat, reprobatus est, nisi quia sic solam litteram occidentem secutus est, ut spiritum vivificantem non haberet? Hæc vero non ideo ut quibuslibet ad voluntatem suam interpretandi Scripturas occasionem præbeam; sed ut ostendam eum qui solam sequitur litteram, diu sine errore non posse incedere. Oportet ergo ut et sic sequamur litteram, ne nostrum sensum divinis auctoribus præferamus; et sic non sequamur, ut

in ea totum veritatis iudicium pendere credamus. Non litteratus, sed *spiritualis omnia dijudicat* (I Cor. 11). Ut ergo secure possis iudicare litteram, non de tuo sensu præsumere, sed erudiri prius, et informari oportet, et quasi quamdam inconcussæ veritatis basim, cui tota fabrica innitatur fundare. Neque a teipso erudiri præsumas, ne forte dum te introducere putas, magis seducas; a doctoribus et sapientibus hæc introductio quærenda est quæ et auctoritatibus sanctorum Patrum, et testimoniis Scripturarum, eam tibi, prout opus est, et facere, et aperire possint. Cumque jam introductus fueris, testimoniis Scripturarum legendo singula quæ docuerint confirmare. Sic mihi videtur; qui me in hoc imitari placuerit, libens accipio; cui visum fuerit non ita oportere fieri faciat quod placuerit, non contendam. Scio enim plures hunc morem in discendo non servare. Sed quomodo quidam proficiant rursus non ignoro. Si quæris qui libri magis ad hanc lectionem valeant, ego puto principium Genesis de operibus sex dierum, tres ultimos libros Moysi de legalibus sacramentis, Isaiam, principium et finem Ezechielis, Job, Psalterium, Cantica canticorum, duo præcipue Evangelia, scilicet Matthæi et Joannis; Epistolas Pauli, canonicas Epistolas, et Apocalypsim, præcipue tamen Epistolas Pauli, quæ etiam ipso numero designant utriusque Testamenti perfectionem se continere.

CAP. V. De tropologia et moralitate.

De tropologia nihil aliud in præsentī dicam, quam, quod supra dictum est, excepto quod ad eam magis rerum quam vocum significatio pertinere videtur. In illa enim naturalis justitia est, ex qua disciplina morum nostrorum, id est positiva justitia nascitur. Contemplando quid fecerit Deus; quid nobis faciendum sit, agnoscimus. Omnis natura Deum loquitur. Omnis natura hominem docet. Omnis natura rationem parit, et nihil in universitate infecundum est.

CAP. VI. De ordine librorum.

Non idem ordo librorum in historica et allegorica lectione servandus est. Historia ordinem temporis sequitur, ad allegoriam magis pertinet ordo cognitionis; quia, sicut supra dictum est, doctrina semper non ab obscuris, sed a perspicuis, et ab iis quæ magis nota sunt exordium sumere debet. Unde consequens est, ut Novum Testamentum, in quo manifesta prædicatur veritas, in hac lectione Veteri præponatur, ubi eadem veritas figuris adumbrata occulte prænuntiatur. Eadem utrobique veritas, sed ibi occulta, hic manifesta; ibi promissa, hic exhibita. Audisti cum legeretur in Apocalypsi, quia signatus est liber; et *nemo inveniri poterat, qui solveret signacula ejus, nisi leo de tribu Juda* (Apoc. 5). Signata erat lex, signatæ erant prophetiæ; quia occulte tempora redemptionis venturæ prænuntiabantur. Nonne tibi ille liber signatus fuisse videtur, qui dixit: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel* (Isa. 7). Et alius: *Tu, inquit, Bethelē Ephrata, parvulus es in millibus Ju-*

A du: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel; egressus ejus ab initio a diebus æternitatis (Mich. 5). Et Psalmista: *Nunquid Sion dicet: Homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (Psal. LXXXVI). Et rursus: *Domini Domini, inquit, exitus mortis* (Psal. LXVII). Et iterum: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* (Psal. CIX). Et post pauca: *Tecum principium in die virtutis tuæ; in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te* (ibid.). Et Daniel: *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubilus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et dedit ei potestatem et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus et linguæ ipsi servient: potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur*. (Dan. VII). Quis putas hæc, antequam complerentur, intelligere poterat? Signata erant, et nemo poterat solvere signacula, nisi leo de tribu Juda. Venit ergo Filius Dei, et induit naturam nostram: natus est de Virgine, crucifixus, sepultus, resurrexit, ascendit ad cælos, et implendo quæ promissa erant, aperuit quæ latebant. Lego in Evangelio, quod angelus Gabriel ad Mariam Virginem mittitur, parituram prænuntiat (Luc. 1). Recordor prophetiæ quæ dicit: *Ecce virgo concipiet*. Lego quod cum esset Joseph in Bethlehem, cum Maria uxore sua prægnante, venit tempus ejus pariendi, et peperit filium suum primogenitum, quem angelus prædixerat regnaturum in throno David patris sui (ibid.). Recordor prophetiæ Bethlehem Ephrata: *Parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel*. Lego rursus: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1). Recordor prophetiæ quæ dicit: *Egressus ejus ab initio a diebus æternitatis*. Lego: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. 1). Recordor prophetiæ quæ dicit: *Vocabitur nomen ejus Emmanuel, id est nobiscum Deus*. Et ne forte singula prosequendo fastidium tibi faciam, nisi prius nativitatem Christi, prædicationem, passionem, resurrectionem atque ascensionem; et cætera, quæ in carne per carnem gessit, agnoveris, veterum figurarum mysteria penetrare non valebis.

CAP. VII. De ordine narrationis.

De ordine narrationis illud maxime hoc loco considerandum est, quod divinæ paginæ textus, nec naturalem semper, nec continuum loquendi ordinem servat, quia et sæpe posteriora prioribus anteponit; sicut cum aliqua enumeraverit, subito ad superiora quasi subsequentiâ narrationis sermo recurrat. Sæpe etiam ea quæ longo distant intervallo, quasi mox sibi succedentia connectat, ut videantur nullum disjunxisse temporis spatium, illa quæ discernit nullum intervallum sermonis.

CAP. VIII. De ordine expositionis.

Expositio tria continet: litteram, sensum, sententiam. In omni narratione littera est. Nam ipsæ voces etiam litteræ sunt, sed sensus et sententia non in omni narratione simul inveniuntur. Quæ-

dam habet litteram et sensum tantum. Quædam A habet litteram et sententiam tantum. Quædam omnia hæc tria simul continet. Omnis autem narratio ad minimum duo habere debet. Illa narratio litteram et sensum tantum habet, ubi per ipsam prolationem sic aperte aliquid significatur, ut nihil aliud relinquatur subintelligendum. Illa vero litteram et sententiam tantum habet, ubi ex sola pronuntiatione nihil concipere potest auditor, nisi addatur expositio. Illa sensum et sententiam habet, ubi aperte aliquid significatur, et aliquid aliud subintelligendum relinquatur, quod expositione non aperitur.

CAP. IX. *De littera.*

Littera aliquando perfecta est, quando ad significandum id quod dicitur, nihil præter ea quæ B posita sunt, vel addere, vel minuere oportet. Ut, *Omnis sapientia a Domino Deo est (Eccli. i)*. Aliquando imminuta, quando subaudiendum aliquid relinquatur, ut : *Senior electæ dominæ (II Joan. ii)*. Aliquando superflua, quando vel propter inculcationem, vel longam interpositionem idem repetitur, vel aliud non necessarium adiungitur, ut Paulus in fine Epistolæ ad Romanos dicit : *Ei autem; et postea multis interpositis infert : cui est honor et gloria (Rom. xvi)*. Aliquid hic superfluum esse videtur, superfluum dico, id est non necessarium ad enuntiationem faciendam. Aliquando talis est littera, ut nisi in aliam resolvatur, nihil significare, vel incongrua esse videatur, ut est illud : *Dominus in cælo sedes C ejus (Psal. x)*, id est sedes Domini in cælo; et *fili hominum, dentes eorum arma et sagittæ (Psal. lvi)*, id est filiorum hominum dentes; et : *Homo sicut fenum dies ejus*, id est dies hominis (*Psal. cii*). Nominativus scilicet nominis, et genitivus pronominis, prout genitivo nominis positi, et multa alia similiter. Ad litteram constructio et continuatio pertinet.

CAP. X. *De sensu.*

Sensuum, alius congruus, alius incongruus. Incongruorum alius incredibilis, alius impossibilis, alius absurdus, alius falsus. Multa hujusmodi invenies in Scripturis, ut illud : *Comederunt Jacob (Psal. lxxviii)*. Et illud : *Sub quo curvantur hi qui portant orbem (Job. ix)*. Et illud : *Elegit sus D pendium anima mea (Job. vii)*; et multa alia. Sunt loca quædam in divina Scriptura, ubi licet aperta sit verborum significatio; nullus tamen sensus esse videtur, sive propter inusitatum modum loquendi, sive propter aliquam circumstantiam, quæ legendis intelligentiam impedit. Ut est, verbi gratia, illud quod dicit Isaias : *Apprehendent septem mulieres virum unum in illa die dicentes : Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur, tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum (Isa. iv)*. Plana sunt et aperta verba. Intelligis satis : Apprehendent septem mulieres virum unum; intelligis : Panem nostrum comedemus; intelligis : Vestimentis nostris operiemus, intelligis, Tantummodo invocetur nomen tuum

super nos; intelligis, Aufer opprobrium nostrum. Sed fortasse quid hoc totum simul significare velit, intelligere non potest. Quid dicere voluerit propheta, bonum promiserit, an malum minatus fuerit, ignoras. Unde evenit, ut spiritualiter tantum intelligendum credas, quod qualiter ad litteram dictum sit, non vides. Dices igitur septem mulieres, septem esse dona Spiritus sancti, quæ unum virum apprehendent, id est Christum, in quo omnem plenitudinem gratiæ placuit inhabitare, quia ipse solus sine mensura Spiritum sanctum accepit. Qui solus earum opprobrium aufert, ut inveniant in quo requiescant; nullo alio vivente, ut Spiritus sancti dona poscebant. Ecce spiritualiter interpretatus es, et quid sit dicere ad litteram non intelligis. Potuit tamen propheta per hæc verba etiam ad litteram aliquid significare. Quia enim supra de intentione populi prævaricatoris locutus fuerat, subjungit nunc tantam in eodem populo cladem futuram; et usque adeo virorum genus delendum, ut vix septem mulieres virum unum inveniant, cum modo una unum habere soleat. Et cum mulieres nunc a viris rogari soleant, tunc converso more mulieres viros rogabunt. Et ne forte unus vir septem mulieres ducere simul formidaret, cum unde eas pasceret et vestiret, non haberet, dicunt ei : Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur, non te oportet de nobis esse sollicitum : Tantummodo invocetur nomen tuum super nos; ut dicaris vir C noster, et sis : ne repudiata dicamur, et steriles, et sine semine moriamur, quod eo tempore magnum opprobrium fuit. Et hoc est quod dicunt : Aufer opprobrium nostrum. Multa hujusmodi invenies in Scripturis, et maxime in Veteri Testamento, secundum idioma illius linguæ dicta, quæ cum ibi aperta sint, nihil apud nos significare videntur.

CAP. XI. *De sententia.*

Sententia divina nunquam absurda, nunquam falsa esse potest; sed cum in sensu, ut dictum est, multa inveniantur contraria; sententia nullam admittit repugnantiam, semper congrua est, semper vera. Aliquando unius enuntiationis una est sententia, aliquando unius enuntiationis plures sunt sententiæ, aliquando plurium enuntiationum una est sententia, aliquando plurium enuntiationum plures sententiæ. Cum igitur divinos libros legimus, in tanta multitudine veterum intellectuum, qui de paucis eruuntur verbis, et sanitate Catholicæ fidei muniuntur id potissimum eligamus, quod certum apparuerit, eum sensisse quem legimus. Si autem hoc latet, id certe quod circumstantia scripturæ non impedit, et cum sana fide concordat. Si autem et Scripturæ circumstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quod potissimum scriptor senserit, non dignoscere, aliud a regula pietatis errare. Si utrumque vitetur, perfecte se habet fructus legentis. Si vero utrumque vitari non potest, etsi voluntas scriptoris incerta sit, sanæ fidei congruam non inutile est eruisse sententiam. Item in rebus obscu-

ris, atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam divina legimus, quæ possint salva fide aliis atque aliis parere sentiis; in nullam earum nos præcipiti affirmatione ita projiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam labefactaverit, corruamus; non pro sententia divinarum Scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus Scripturarum esse, quæ nostra est, cum potius eam quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus.

CAP. XII. *De modo legendi.*

Modus legendi in dividendo constat. Divisio fit et partitione et investigatione. Partiendo dividimus, quando ea quæ confusa sunt, distinguimus. Investigando dividimus, quando ea quæ occulta sunt, reseramus.

CAP. XIII. *De meditatione cur nunc sit præmittendum.*

Ecce jam quæ ad lectionem pertinent, quanto lucidius et compendiosius potuimus, explicata sunt. De reliqua vero parte doctrinæ, id est meditatione aliquid in præsentis dicere omitto, quia res tanta speciali tractatu indiget; et dignum magis est omnino silere in hujusmodi, quam aliquid imperfecte dicere. Res enim valde subtilis est, et simul jucunda, quæ et incipientes erudit, et exercet consummatos, inexperta adhuc stylo, ideoque amplius prosequenda. Rogemus ergo nunc sapientiam, ut radiare dignetur in cordibus nostris, et illuminare nobis in semitis suis, ut introducat nos ad puram, et sine animalibus cœnam.

CAP. XIV. *Diffinitio trium remediorum philosophiam concernentium contra totidem mala, et de philosophiæ altera divisione.*

Tria sunt: sapientia, virtus, necessitas. Sapientia est comprehensio rerum, prout sunt. Virtus est habitus animi in modum naturæ rationi consentaneus. Necessitas est, sine qua vivere non possimus, sed felicius viveremus. Hæc tria remedia sunt contra mala tria, quibus subjecta est vita humana. Sapientia contra ignorantiam, virtus contra vitium, necessitas contra infirmitatem; propter ista tria mala extirpanda quæsita sunt ista tria remedia; et propter hæc tria remedia inveniendâ, inventa est omnis ars, et omnis disciplina. Propter sapientiam inventa est theoria, propter virtutem inventa est practica, propter necessitatem inventa est mechanica. Istæ tres usu primæ fuerunt, sed postea propter eloquentiam inventa est logica. Quæcum sit inventionem ultima, prima tamen esse debet in doctrina. Quatuor igitur sunt principales scientiæ, a quibus omnes aliæ descendunt: theoria, practica, mechanica, logica.

Theoria dividitur in theologiam, physicam, mathematicam. Theologia tractat de invisibilium visibilium causis; mathematica de invisibilium visibilium formis. Et hæc mathematica dividitur in quatuor scientias. Prima est arithmetica, quæ tractat de numero, id est de quantitate discreta per se. Secunda est musica, quæ tractat de proportionem, id est de quantitate discreta ad aliquid.

A Tertia est geometria, quæ tractat de spatio, id est de quantitate continua immobili. Quarta est astronomia, quæ tractat de motu, id est de quantitate continua mobili. Elementum arithmetice est unitas. Elementum musicæ est unisonum. Elementum geometriæ est punctum. Elementum astronomiæ est instans. Practica dividitur in solitariam, privatam, publicam. Solitaria docet, quomodo unusquisque propriam vitam honestis moribus instituat, virtutibus exornet. Privata docet, quomodo regendi sint familiares, et qui per carnis affectum sunt affines. Publica docet, qualiter populus totus, et gens à suis rectoribus gubernari debeat. Solitaria pertinet ad singulos, privata ad patres familias, publica ad rectores civitatum.

B Mechanica tractat de operibus humanis, et hæc dividitur in septem. Prima est lanificium, secunda armatura, tertia navigatio, quarta agricultura, quinta venatio, sexta medicina, septima theatrica. Logica dividitur in grammaticam et in orationem disserendi. Ratio disserendi dividitur in probabilem, et necessariam, et sophisticam. Probabilis dividitur in dialecticam et rhetoricam. Necessaria pertinet ad philosophos, sophistica ad sophistas. In his quatuor partibus philosophiæ talis ordo in doctrina servari debet, ut prima ponatur logica, secunda ethica, tertia theoria, quarta mechanica. Primum enim comparanda est eloquentia, deinde, ut ait Socrates in Ethica, per studium virtutis oculus cordis mundandus est, ut deinde in theoria ad investigationem veritatis perspicax esse possit. Novissime mechanica sequitur, quæ per se omni modo inefficax est, nisi ratione præcedentium fulciatur.

CAP. XV. *De magica et partibus ejus.*

D Magicæ repertor primus creditur Zoroastres, rex Bactrianorum, quem nonnulli asserunt ipsum esse Cham, filium Noe, sed nomine mutato. Hunc postea Ninus, rex Assyriorum, bello victum interfecit, ejusque codices artibus maleficiorum plenos igne cremari fecit. Scribit autem Aristoteles de hoc ipso, quod usque ad bis et vicies centum millia versuum ejus de arte magica ab ipso dictatos, libri ejus usque ad posteritatis memoriam traduxerunt. Hanc artem postea Democritus ampliavit, tempore quo Hippocrates in arte medicinæ insignis habebatur. Magica in philosophia non recipitur; sed est extrinsecus falsa professione, omnis iniquitatis et malitiæ magistra, de vero mentiens, et veraciter lædens animos, seducit a religione divina, culturam dæmonum suadet, morum corruptionem ingerit, et ad omne scelus ac nefas mentes sequacium impellit. Hæc generaliter accepta, quinque complectitur genera maleficiorum. Manticen, quod sonat divinationem; et mathematicam vanam, sortilegia, maleficia, præstigia. Mantice autem quinque continet species sub se. Primam necromantiam, quod interpretatur *divinatio in mortuis*; *νεκρῶν* enim Græce *mortuus* Latine, et *νεκρῶν* *cadaver* dicitur. Unde divinatio, quæ fit per sacrificium sanguinis humani, quem dæmones sitiunt, et in eo delectantur

effuso. Secunda est gæomantia, id est *divinatio in terra*. Tertia hydromantia, id est *divinatio in aqua*. Quarta est aerimantia, id est *divinatio in aere*. Quinta est *divinatio in igne*, quæ dicitur pyromantia. Varro enim quatuor dixit esse, in quibus divinatio constaret, terram, aquam, aerem, ignem. Prima ergo, id est necromantia, ad infernum videtur pertinere, secunda ad terram, tertia ad aquam, quarta ad aerem, quinta ad ignem. Mathematica dividitur in tres species: in aruspicinam, in augurium, in horoscopicam. Aruspices sunt dicti quasi horuspices, id est horarum inspectores, qui observant tempora in rebus agendis; vel haruspices quasi haras inspicientes: qui in extis et fibris sacrificiorum futura considerant. Augurium vel auspiciam aliquando ad oculum pertinet, et dicitur auspiciam quasi avispicium; quia in motu et volatu avium attenditur, aliquando ad aures pertinet, et tunc dicitur augurium quasi garritus avium, qui aure percipitur. Horoscopia, quæ etiam constellatio dicitur,

A est quando in stellis facta hominum quærentur, sicut genethliaci faciunt, qui natiuitates observant, qui olim specialiter magi nuncupabantur, de quibus in Evangelio iegimus. Sortilegi sunt, qui sortibus divinationes quærent. Malefici sunt qui per incantationes dæmoniacas, sive ligaturas, vel alia quæcunque execrabilia remediorum genera, cooperatione dæmonum atque instructu nefanda perficiunt. Præstigia sunt, quando per phantasticas illusiones circa rerum immutationem sensibus humanis arte dæmoniacâ illuditur. Sunt ergo omnes simul undecim mantice, quinque, id est, necromantia, gæomantia, hydromantia, aerimantia, pyromantia. Sub mathematica, tres, id est aruspiscina, auspiciam, horoscopia. Postea tres aliæ, id est sortilegium, maleficiam, præstigiâ. Præstigia Mercurius dicitur primus invenisse. Auguria Phryges invenerunt. Aruspicinam et sortilegia Tages primus Etruscus tradidit: hydromantia primum a Persis venit.

LIBER SEPTIMUS.

Hunc in Didascalico non comperi, sed quasi illius appendicem: tractat enim de meditatione, qua ex visibilium cognitione ad invisibilis etiam divinæ Trinitatis assurgimus agnitionem. Hæc sunt capitula:

CAP. I. De tribus invisibilibus Dei, a quibus emanant omnia, quæ sunt potentia, sapientia, benignitas. — CAP. II. De immensitate divinæ potentiae, quomodo eam perspiciamus ex creaturarum multitudine. — CAP. III. De creaturarum magnitudine. — CAP. IV. De earumdem pulchritudine in quatuor. — CAP. V. De situ et dispositione rerum in loco. — CAP. VI. De dispositione temporum. — CAP. VII. De ordine qui in unaquaque re consideratur ex dispositione partium. — CAP. VIII. De omnifario rerum motu. — CAP. IX. De specie figurisque rerum. — CAP. X. De iis quæ, quia rara, miranda sunt. — CAP. XI. De iis quæ, quia pulchra, sunt mirabilia. — CAP. XII. De rerum variis coloribus. — CAP. XIII. De sensibilibus rerum qualitatibus. — CAP. XIV. De rerum utilitate quadruplici. — CAP. XV. De tribus similibus: et quanta sit divini opificii supra humanum excellentia. — CAP. XVI. Quod inter tria invisibilia Dei sapientia sit prima investiganda. — CAP. XVII. Quomodo per rationem creaturam ostenditur rerum Creator esse æternus. — CAP. XVIII. Ex motu rerum quadruplici Creatoris quoque æternitatem comprobari. — CAP. XIX. Quod rerum Creator unus est et immutabilis. — CAP. XX. Mutationem secundum quantitatem aut qualitatem Deo competere non posse. — CAP. XXI. Ex anima rationali divinam ostendi posse Trinitatem. — CAP. XXII. Quod in divinis Pater suam sapientiam propter seipsam diligit. — CAP. XXIII. In Trinitate mutuam esse dilectionem. — CAP. XXIV. Summi Patris ad homines ut Filium suum audiant exhortatio, et per eam antedictorum probatio. — CAP. XXV. Quod ordo conditionis et cognitionis rerum e diverso se habeat. — CAP. XXVI. De tribus diebus invisibilis lucis. — CAP. XXVII. Quod dicti dies mystici prius in genere humano completi sint, et in nobis compleri debeant, et quomodo.

CAP. I. De tribus invisibilibus Dei, a quibus emanant omnia, quæ sunt potentia, sapientia, benignitas.

Verbum bonum et vita sapiens, quæ mundum fecit, contemplato mundo conspicitur. Et verbum ipsum videri non potuit; et fecit quod videri potuit, et visum est per id quod fecit. *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* (Rom. 1). Tria sunt invisibilia Dei, potentia, sapientia, benignitas. Ab his tribus procedunt omnia, in his tribus consistunt omnia, et per hæc tria reguntur omnia. Potentia creat, sapientia gubernat, benignitas conservat. Quæ tamen tria sicut in Deo ineffabiliter unum sunt, ita in operatione omnino separari non possunt. Potentia per benignitatem sapienter creat. Sapientia per potentiam benigne gubernat. Benignitas per sapientiam potenter conservat. Potentiam manifestat creaturarum im-

C mensitas, sapientiam decor, benignitatem utilitas. Immensitas creaturarum in multitudine et magnitudine. Multitudo in similibus, in diversis in permistis. Magnitudo in mole et spatio. Moles in massa et pondere. Spatium est in longo, et lato, et profundo, et alto. Decor creaturarum est in situ, et motu, et specie, et qualitate. Situs est in compositione et ordine. Ordo est in loco, et tempore, et proprietate. Motus est quadripartitus, localis, naturalis, animalis, rationalis. Localis est ante et retro: dextrorsum et sinistrorsum, sursum, et deorsum, et circum. Naturalis est in cremento, et decremento. Animalis est in sensibus et appetitibus. Rationalis est in factis et consiliis. Species est forma visibilis, quæ oculo discernitur, sicut colores, et figuræ corporum. Qualitas est proprietas interior, quæ cæteris sensibus percipitur, ut melos in sono auditu aurium, dulcor in sapore gustu faucium, fragrantia in

e olfactu narium, lenitas in corpore tactu
uum. Utilitas creaturarum constat in grato
sto, et commodo, et necessario. Gratum est
placet, aptum quod convenit, commodum
prodest, necessarium sine quo quid esse
potest. Nunc propositas partitiones a princi-
epetamus; et in unoquoque divisionis gene-
ialiter vel ex universitate creaturarum Cre-
s manifestetur potentia, vel ex decore sa-
ia, vel ex utilitate benignitas, perquiramus.
ia immensitas prima fuit in partitione, pri-
sse debet in prosecutione.

II. De immensitate divinæ potentiae quam
aspicimus ex creaturarum multitudine.

ligenter igitur audite, et considerate quæ dic-
sum. Quando nihil erat facere, ut aliquid
, qualis potentia erat. Quis sensus potest
prehendere, quæ virtus sit de nihilo, etiam
n aliquid facere, quamvis exiguum. Si ergo
n aliquid, quamlibet parvum, de nihil fa-
lanta potentia est, ut comprehendi non pos-
uanta existimanda est potentia tam multa
e? Quam multa? Quot sunt? Numera stel-
cæli, arenam maris, pulverem terræ, guttas
æ, pennas volucrum, squammas piscium,
animalium, gramina camporum, folia sive
us arborum, et cæterorum innumerabilium
merabilia numera. Innumerabilia in simili-
Innumerabilia in diversis, innumerabilia in
istis. Quæ sunt similia? Quæ sub eodem ge-
continentur: ut homo unus et alter; leo u-
t alter; aquila una et altera; honoruscopa:
et altera: hæc singula, et cætera talia in
generibus similia sunt. Quæ sunt diversa?
dissimilibus differentiis informantur, ut ho-
t leo. Leo et aquila. Aquila et honoruscopa
Invicem diversa sunt. Quæ sunt permista?
ia simul considerata. Quomodo ergo in si-
nus infinita? Quomodo in diversis infinita
modo in permistis infinita? Audi. Homo
n genus est, sed unus homo non est.
eos numerare potest? Leo unum ge-
st, sed unus leo non est. Quis eos numerare
st? Aquila unum genus est, sed aquila una
est; quis eas numerare potest? et ita in cæ-
innumerabilibus innumerabilium rerum ge-
us, infinita, rerum genera et in singulis ge-
us infinita similia. Simul vero omnia infini-
numerabilia.

AP. III. De creaturarum magnitudine.

l fortassis qui tot fecit, parva fecit, multa
l et magna facere non potuit, quanta tamen?
re moles montium, tractus fluminum, spa-
mporum, altitudinem cæli, profunditatem
si. Miraris, quia defleis; sed melius deficiendo
ris. Meditantibus de creaturarum immensitate
i seminarium quoddam jecimus; nunc ad con-
landam earum pulchritudinem transeamus.
[V. De earumdem pulchritudine in quatuor
amvis multis ac variis modis creaturarum
ritudo perfecta sit, quatuor tamen præcipue
in quibus earumdem decor consistit. Hoc

A est in situ, in motu, in specie, in qualitate. Quæ
quidem si quis investigare sufficeret, mirabilem
in eis sapientiæ Dei lucem inveniret. Et hoc uti-
nam ego tam possem subtiliter perspicere, tam
competenter enarrare, quam possum ardentem
diligere. Delectat enim me quia valde dulce et ju-
cundum est de his rebus frequenter agere, ubi
simul et ratione eruditur sensus, et suavitate de-
lectatur animus, et æmulatione excitatur affectus,
ita ut cum Psalmista stupeamus, et admirantes
clamemus: *Quam magnificata sunt opera tua,
Domine! omnia in sapientia fecisti (Psal. ciii);*
et alibi: *Delectasti me in factura tua, et in
operibus manuum tuarum exsultabo. Quam
magnificata sunt opera tua, Domine? nimis
profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir in-
sapiens non cognoscet, et stultus non intelliget
hæc (Psal. xci).* Universus enim mundus iste
sensibilis quasi quidam liber est scriptus digito
Dei, hoc est virtute divina creatus, et singulæ
creaturæ quasi figuræ quædam sunt non huma-
no placito inventæ, sed divino arbitrio institutæ
ad manifestandam invisibilium Dei sapientiam.
Quemadmodum autem si illiteratus quis apertum
librum videat, figuras aspicit, litteras non cog-
noscit: ita stultus et *animalis homo*, qui *non
percipit ea quæ Dei sunt (I Cor. ii)*, in visibili-
bus istis creaturis foris videt speciem, sed intus
non intelligit rationem. Qui autem spiritualis est
et omnia dijudicare potest, in eo quidem quod
foris considerat pulchritudinem operis, intus con-
cipit quam miranda sit sapientia Creatoris. Et
ideo nemo est cui opera Dei mirabilia non sint,
dum insipiens in eis solam miratur speciem; sa-
piens autem per id quod foris videt profundam
rimatur divinæ sapientiæ cogitationem, velut si
in una eademque Scriptura alter colorem seu for-
mationem figurarum commendat; alter vero lau-
det sensum et significationem. Bonum ergo est
assidue contemplari et admirari opera divina, sed
ei qui rerum corporalium pulchritudinem in u-
sum novit vertere spiritualem. Nam et ideo Scrip-
tura tantopere nos ad desideranda mirabilia Dei
excitat, ut per ea quæ foris credimus intus ad
agnitionem veritatis veniamus. Unde Psalmista,
quasi pro magno aliquo se jam et hoc fecisse
commemorat, et adhuc facturum promittit, di-
cens: *Memor fui dierum antiquorum, medita-
tus sum in omnibus operibus tuis, et in adin-
ventionibus tuis exercebor (Psal. cxlii).* Hinc
est etiam quod quibusdam ignorantibus Creato-
rem suum, et cultum Deo debitum idolis exhi-
bentibus in Isaia dicitur: *Quis mensus est pu-
gillo aquas, et cælos palmo ponderavit? Quis
appendit tribus digitis molem terræ, et libra-
vit in pondere montes, et colles in statera?
Qui sedet super gyrum terræ, et habitatores
ejus sunt sicut locustæ. Qui extendit velut ni-
hilum cælos, et expandit eos sicut tabernacu-
lum (Isa. xl).* Et Psalmista iterum in quodam
loco cum argueret idolorum cultores, ait: *Omnes
dii gentium dæmonia; Dominus autem cæ-*

los fecit (*Psal.* xcv). Quid est ergo putatis, quod in assertionem veræ divinitatis opera Dei ita in medium deducuntur, et dicitur : Dominus autem cœlos fecit, nisi quia creatura recte considerata homini Creatorem suum ostendit? Consideremus et nos quanta sint mirabilia Dei, et per pulchritudinem rerum conditarum quæramus pulchrum illud, pulchrorum omnium pulcherrimum; quod tam mirabile et ineffabile est, ut ad ipsum omnis pulchritudo transitoria, etsi vera sit, comparabilis esse non possit. Et quia superius omnem pulchritudinem visibilium in quatuor constare diximus; nunc ordine per singula currentes, qualiter ex ipsis invisibilis Dei sapientia clarescat videamus. Scio quidem quod minus erit quidquid dixerimus, sed tamen decens non est ut ideo omnino taceamus, ibi præcipue, ubi si fieri posset, maxime decenter loqui deberemus.

Quatuor diximus, situm, motum, speciem et qualitatem. Primum ergo primo discutiamus. Situs est in compositione et ordine, id est in compositione et dispositione. Compositio duo habere debet: aptitudinem et firmitatem hoc est ut componenda apte et competenter coeant; et composita firmiter cohæreant: laudabilis est compositio talis. Aptitudo consideratur in quantitate et qualitate. In quantitate ne nimis tenuia et exilia grossis et corpulentis. In qualitate, ne nimis humida siccis, nimis calida frigidis, nimis levia ponderosis; et si qua sunt talia, inordinate jungantur. Vide si pulchritudini divinorum operum aliquid horum desit, et si nihil deesse videris, jam aliquid habes unde etiam in hac parte mireris. Et primum quidem si universitatis hujus machinam intuitus fueris: invenies quam mirabili ratione et sapientia compositio rerum omnium perfecta sit, quam apta, quam congrua, quam decora, quam cunctis partibus suis absoluta, in qua non solum concordiam servant similia, sed etiam quæ creante potentia diversa atque repugnantia adesse prodierunt, dictante sapientia in unam quodammodo amicitiam et fœderationem conveniunt. Quid repugnantius esse potest aqua et igne? quæ tamen in rerum natura ita Dei contemperavit prudentia, ut non solum ad invicem commune societatis vinculum non dissipent, verum etiam nascentibus cunctis ut subsistere possint vitale nutrimentum subministrent. Quid de humani corporis compage loquar, ubi omnium membrorum juncturæ tantam adinvicem servant concordiam, ut nullum omnino possit inveniri membrum, cujus officium alteri non videatur præstare adminiculum? Sic omnis natura se diligit, et miro quodam modo plurium dissimilium et in unum redactorum concordia unam in omnibus harmoniam facit. Aptæ est ergo et conveniens rerum omnium compositio, sed quomodo est firma? Quis non videat? quis non miretur? Ecce cœli qui ambitu suo concludunt omnia, quomodo solidi sunt, et quasi ex ære fusiles desuper circumquaque oppansi. Terra vero in medio, suo pondere librata, semper im-

A mobilis perseverat, ut cætera in medio fluctuantia, hinc soliditas cœlorum, illinc terræ stabilitas in unum coarctent et constringant, citra legitimos terminos diffusa concordiam universitatis dirumpant. Ecce quomodo per viscera telluris intrinsecus tracones aquarum sparsi et foris per alveos suos in diversa deducti, intus fatiscentem ne dissolvatur conglutinant, et foris ne fatiscat arentem rigant. Ecce quomodo in humani corporis fabrica juncturas ossium vincula nervorum ligant, et medullis intus per fistulas tibiæ diffusis, canales etiam vitalem venarum sanguinem per omne corpus deducunt, ac deinde teneritudinem carniæ cutis tegmen involvit, ut et rigor ossium intrinsecus corpus sustineat, et pellis munimen foris defendendo custodiat. Quis duritiam lapidum, quis soliditatem metallorum, quis nodositatem roborum, quis tenacitatem glutinum quis cætera innumerabilia enumerare queat? Ex quo claret quam sint firma rerum vincula, cum singula quæque condita tanto nisu naturam et esse suum defendant, simul vero omnia a concordia societatis suæ dissolvi omnino non queant. **CAP. V. De situ et dispositione rerum in loco.**

Post compositionem sequitur ut de dispositione rerum qualis sit consideremus. Neque enim minima flet admiratio, si quis diligenter attendat, quod sic singulis locis, singulis temporibus, singulis rebus, divina providentia causas suas distribuit, ut in nullo penitus ordo rerum perturbetur. Ecce cœlum sursum est, et terra deorsum. In cœlo stellas et luminaria collocavit, ut subjecta omnia illustrarent. In aere ventis et nubibus viam fecit, ut cogitationibus suis dispersæ pluviam deorsum funderent. In gremium telluris moles aquarum recipi jussit, ut per gurgites suos huc illucque quo nutus ferret jubentis discurrerent. Volucres in aere suspendit, pisces aquis immersit, terram bestiis et serpentibus et aliorum reptilium vermiumque generibus replevit. Quasdam regiones ditavit ubertate frugum, quasdam opulentia vinearum, alias fertilitate olerum, alias fecunditate pecorum, alias potentibus herbis, alias gemmis pretiosis, alias animalibus et bestiis monstruosis, alias coloribus variis, alias diversarum artium studiis, alias metallorum, alias thimiamatum diversis generibus, ut nulla prorsus regio sit, quæ non aliquid præ cæteris novum et speciale possideat; nulla item quæ non aliquid novum et speciale ab aliis accipere queat. Quid quod etiam ea quæ humanis usibus necessaria sunt, in communi hominum frequentia ipsa Creatoris providentia constituit; ea vero quæ non natura propter necessitatem, sed cupiditas expetit propter speciem; in abditis terrarum sinibus abscondit, ut quem amor virtutis ab immoderato appetitu non castigat saltem laboris tædio victus conquiescat.

CAP. VI. De dispositione temporum.

Hæc de dispositione locorum diximus, quid de dispositione temporum dicemus? Quis satis admirari potest, quam mira ratione providentia di-

cursus temporum distinxit? Ecce post nocent dies, ut torpentes in otio labor exerceat post diem sequitur nox, ut fessos ad refectum quies excipiat. Non semper dies, non semper nox, non semper æqualis dies et nox, ne immoderatus labor debilitatos frangat, vel continuata naturam inficiat, vel identitas tua animo tædium gignat. Item quemadmodum vicissitudo dierum ac noctium animantia at, ita quatuor tempora anni ordine sibi lentia, totius mundi speciem immutant. Verum per teporem veris quadam innovatione nascitur. Deinde per fervorem æstatis, in juventutem roboratur. Post hæc superante autumno ad maturitatem conscendit. Deinde succedente hieme, ad defectum vergit. Verum semper deficit, ut semper post deum renovari possit, quia nisi prius a statu efficerent vetera, quasi illis locum occupant non valerent exurgere nova. Hoc quoque mirabile in hac dispositione cernitur, quod tempora ita immutabili lege suæ mutabilitates custodiunt, ut nec aliquando ab explenisterio suo deficient, neque secus currentinem primæ institutionis confundant.

VII. *De ordine qui in unaquaque re consideratur ex dispositione partium.*

De dispositione temporum exempli causa sufficiant. Nunc illum ordinem prosequamur qui in unaquaque re consideratur, secundum congruam dispositionem partium. Hic vero secus est; alii, scilicet secundum locum et ætatem, extrinseci sunt. Et hic quoque non miranda est sapientiæ efficacia, quæ ita congruam universitate singula distribuit ut nusquam omnino junctura partium generet repugnantiam qualitatum. Ecce, ut exempli causa de homine pauca ponamus, in compositione humani corporis, quanta elucet sapientia Creatoris? Superius homo uniformis, deorsum bifariam divisa et uniforme est principale mentis, id est ratio quæ invisibilia respicit; et ut gemina mensuræ qualitas, ita et concupiscentia quæ ad terrena descendit. Item brachiis in latum extenditur, tibiis deorsum figitur statura inferior corporis; quia et intentio operationis in latum extendit, et affectus desideriorum figitur. Secundum latitudinem hinc inde per digitos manus in quinque finitur humani corporis proportio; quia sive in latum tendatur animus per rationem operis, sive deorsum figatur, per desiderium affectionis, quinque sensus sunt per quos mensuratur. Item digiti ternis articulorum interdistinguantur, qui de una palma in manus in pedibus de una planta prodeunt; de una sensualitate quinque sensus sunt, in quibus prima distinctione principis sensus, deinde sentire, postmodum sensum invenitur. Postremo in singulis digitis extremum articulorum capita superpositis unguibus, quasi galeata cernuntur, ut quocumque, manus extensa, seu pes promotus offendicqu-

alum invenerit, ipsi suo munimine protecti, illæsi permanere possint. Similiter terrena illa ad similitudinem unguium foris sensibus inhærentia, quasi in necessitate nos muniunt; sed quantum non pertinent ad necessitatem, quasi extra carnem sine sensu præcidi possunt. Ecce in humana facie quam rationabili distinctione instrumenta sensuum collocata sunt. Supremum locum obtinet visus in oculis. Deinde auditus in auribus; post hunc in naribus olfactus, atque post hunc in ore gustus. Scimus autem quod reliqui omnes sensus foris intro veniunt, solus visus intus foras exit, et eminens posita mira præ cæteris agilitate percipit. Bene ergo quasi speculator, eminentiorem cunctis locum obtinuit, ut quæ cæteris sensibus superventura sunt, ante periculum prævidere possit. Post hunc auditus, et loco et nobilitate secundus est. Deinde olfactus. Gustus autem qui nil sentire potest nisi id quod tangit, merito (tardior cæteris sensibus) in imo resedit. Tactus specialem sedem non habet, qui ideo universalis est, quia cunctis cooperatur sensibus. Unde et in digitis pollex, qui tactum significat, coadunatis in unum digitis solus omnibus respondet, quia sine tactu nullus sensuum esse potest. Vide etiam quomodo in humano corpore ossa intrinsecus collocata sunt, quatenus robur eorum corpus sustineat; deinde caro ossa vestit, ut duritia eorum molliter tactum excipiat. Ad ultimum pellis carnem induit, ut sua quodammodo tenacitate ab incommodis foris accidentibus corpus muniat. Attendite quomodo illud quod molle est et infirmum, in medio quasi in loco tutiore ponitur; ne vel intrinsecus fulcimento carens concidat, vel extrinsecus munimentum non habens fatiscat. Quod autem in uno exemplificatum est, in cunctis generibus rerum inveniri potest. Sic enim cortex munit arborem, sic pennæ et rostra volucres, sic squammæ pisces, rebusque singulis secundum competentiam naturæ suæ, providentia Creatoris munimenta instituit. Hucusque de situ locuti sumus nunc ad motum transeamus.

GAP. VIII. *De omnifario rerum motu.*

Motus est quadrifarius. Localis, naturalis, animalis, rationalis. De quibus quia per singula multa dicere non possumus, breviter singula perstringamus. Vide quomodo in motu locali sapientia Conditoris appareat. Cogita nunc unde defluentibus semper aquis indeficiens semper vena ministratur, unde motus ventorum educitur, quis infatigabilem astrorum cursum moderatur, quis solem per hiberna descendere signa præcipit, quis rursum per æstiva eum signa ascendere facit, quis eum ab oriente in occidentem ducit, et iterum ab occidente ad orientem revehit. Hæc cuncta mirabilia, et soli Deo possible sunt. Quid etiam de naturali motu dicam? Quis putas nascentibus cunctis incrementum tribuit, et quasi de quodam occulto naturæ sinu in apertum germinantia educit, rursumque eadem marcentia illuc unde venerant reverti facit? Satis

diligenter intuentibus mirabilia apparebunt. Deinde sequitur motus animalis, qui est in sensibus et appetitibus. Cogita ergo qualis esse possit, qui sensus omnium viventium fabricat, appetitus creat et in singulis quibusque animantibus quid appetere et quantum appetere debeant, ordinat. Denique motus rationalis qui est in factis et consiliis satis admirationis tibi ingerit, si attendere volueris, quam ineffabilis sit sapientia quæ omnia hominum facta, omnes voluntates, omnes denique cogitationes cordium; ita ad suæ voluntatis arbitrium intorquet, ita imperat et moderatur ut nihil in universitate possit fieri quod non ipsa ad decorem operum suorum aut præcipiendo aut permittendo fieri velit.

CAP. IX. *De specie figurisque rerum.*

Hæc de motu pro brevitate dicta sufficiant. Deinde sequitur species. Species est forma visibilis, quæ continet duo, figuras et colores. Figuræ autem rerum multis modis apparent mirabiles. Aliquando ex magnitudine, aliquando ex parvitate, aliquando quia raræ, aliquando quia pulchræ, aliquando ut interim ita loquar, quia quodammodo convenienter ineptæ, aliquando quia in multis una, aliquando quia in uno diversa, singula ordine suo prosequamur. Figura secundum magnitudinem attenditur, quando res quælibet sui generis modum in quantitate excedit; sic miramur gigantem inter homines, cetum inter pisces, gryphonem inter volucres, elephantem inter quadrupedes, draconem inter serpentes. Figura secundum parvitatem consideratur quando res quælibet sui generis quantitati æquari non potest, ut est succerio in capillo, tinea in indumento, vermes et sciniphes, et similia, quæ inter cætera quidem animalia vivunt, sed cæteris omnibus corporis exiguitate dispares sunt. Vide ergo quid magis mireris, dentes apri, an tineæ, alas gryphis an sciniphis? caput equi an locustæ? crura elephantis an culinis? rostrum suis an succerionis? aquilam an formicam? leonem an pulicem? tigridem an testudinem? Ibi miraris magnitudinem, hic miraris parvitatem; corpus parvum magna sapientia conditum. Magna sapientia cui nulla subrepat negligentia. Illis dedit oculos, quos vix comprehendere potest oculus; et in tam exiguis corporibus sic omnifariam lineamenta naturæ suæ congrua plenissime distribuit, ut nihil videas deesse in minimis eorum omnium quæ natura formavit in magnis.

CAP. X. *De iis quæ, quia rara sunt, miranda sunt*

Restat nunc dicere de iis quæ rara sunt, et ob hoc magis mira videntur. Sunt quædam in rebus conditis quæ idcirco cum videntur magis mirasunt quia ad hominum notitiam raro perveniunt, vel ob hoc quod in suo genere pura creata sunt, vel quia remotis sedibus et in abditis naturæ sinibus abscondita. Hæc autem idcirco Creatoris providentia seorsum collocare voluit, ut illorum consortio quæ noxia sunt non lædatur humana societas, eorum quæ pretiosa sunt specie probetur humana cupiditas, eorum quæ rara sunt novitate excitata

A admirari discat humana tarditas; postremo ut hæc bona simul et mala quasi eminus posita quodammodo alloquantur hominem, ut attendat quanto studio mala æterna fugere et bona æterna appetere debet, si pro his temporalibus bonis adipiscendis et malis evitandis tantos labores sustinet

CAP. XI. *De iis quæ, quia pulchra sunt, mirabilia*

Sequitur de iis quæ mirabilia sunt propter pulchritudinem. Quarumdam rerum figurationem miramur quia speciale quodam modo decoræ sunt et convenienter coaptatæ, ita ut ipsa dispositio operis quodammodo innuere videatur specialem sibi adhibitam diligentiam Conditoris. Rursus alia idcirco miramur quia monstruosa sunt vel ridicula; quorum quidem psalmatio quantum ab humana ratione aliena est, tanto facilius humanum animum in admirationem compellere potest. Quare crocodilus manducans inferiorem molam non movet? et quomodo salamandra in igne illæsa permanet? quis dedit ericio spinas, et docuit eum, ut se pomis turbine discussis involvat, quibus onustus incedens stridet quasi plaustrum? et formicam quæ hiemis superventuræ præscia granis horrea sua replet? araneam quæ de visceribus suis laqueos nectit unde prædam capiat? isti sunt testes sapientiæ Dei. Est adhuc aliud verum et evidens divinæ sapientiæ argumentum, quod omne genus simile sibi procreat, et in tam multis similitudo una propagata primæ originis formam non mutat; non ovis vitulum, non vacca agnum, non cerva leporem, non leo vulpem, sed in sibi simile propaginem suam extendit omne quod est. Hoc quoque insensibilis natura custodit, aliud genus arboris est tilia, aliud fagus, aliud quercus, unumquodque speciem suam habet, et unumquodque generis sui servat similitudinem. Vide folium quomodo ferratis dentibus per gyrum distinguitur, quomodo intrinsecus productis costulis huc illucque intexitur. Numera unum, numera aliud. Omne quod est unius generis, unius invenies et multitudinis et similitudinis, tot dentes in uno quot dentes in alio, tot costulas in uno quot costulas in alio, talem formam in uno qualem formam in alio, talem colorem in uno qualem colorem in alio. Ecce quomodo mora, quomodo fraga, quibusdam granulis ad invicem compactis circumquaque distinguuntur; tale unumquodque quale alterum, et omnis natura quasi cujusdam intrinsecus dictantis præceptum acceperit, nusquam terminos suos excedere præsumit. Hoc quoque mirabile est quod in uno corpore tot constituuntur membra, tot membrorum formæ, tot loca, tot officia. Ecce in uno hominis corpore quot membra? Aliud auris, aliud oculis, aliud lingua, aliud nasus, aliud pes, aliud manus; singulis sua forma, sua loca, sua officia, et cum sint ita diversa in se, singula invicem tamen cooperantur omnia.

CAP. XII. *De rerum variis coloribus.*

Post figuram sequitur color. De colore rerum multum disserere opus non est, cum ipse visus probet quantum naturæ decoris additur, cum tam

variis distincta coloribus adornatur. Quid luce pulchrius, quæ cum colorem in se non habeat, omnium tamen colores rerum ipsa quodammodo illuminando colorat? Quid jucundius ad videndum cælo cum serenum est, quod splendet quasi sapphirus; et gratissimo quodam suæ claritatis temperamento visum excipit et demulcet aspectum? Sol sicut aurum rutilat, luna pallet quasi electrum, stellarum quædam flammeo aspectu radiant; quædam luce rosea micant, quædam vero alternatim nunc roseum, nunc viridem, nunc candidum fulgorem demonstrant. Quid de gemmis et lapidibus pretiosis narrem? quorum non solum efficacia utilis, sed aspectus quoque mirabilis est. Ecce tellus redimita floribus, quam jucundum spectaculum præbet, quomodo visum delectat, quomodo affectum provocat? Videmus rubentes rosas, candida lilia, purpureas violas, in quibus omnibus non solum pulchritudo sed origo quoque mirabilis est. Quomodo scilicet Dei sapientia de terræ pulvere talem producit speciem. Postremo super omne pulchrum viride, quomodo animos intuentium rapit; quando vere novo, nova quadam vita germina prodeunt, et erecta sursum in spiculis suis quasi deorsum morte calcata ad imaginem futuræ resurrectionis in lucem pariter erumpunt. Sed quid de operibus Dei loquimur? cum etiam humanæ industriæ fucos adulterina quadam sapientia fallentes oculos tantopere miramur?

CAP. XIII. *De sensibilibus rerum qualitatibus.*

Post speciem de qualitate rerum disserere debemus, ob hoc providentia Creatoris tam diversas qualitates rebus indidit, ut omnis sensus hominis sua oblectamenta inveniat. Aliud percipit visus, aliud auditus, aliud odoratus, aliud gustus, aliud tactus. Visum pascit pulchritudo colorum, suavitas cantilenæ demulcet auditum, fragrantia odoris olfactum, dulcedo saporis gustum, aptitudo corporis tactum. Et quis omnes delicias sensuum enumerare queat? Quæ tam multiplices sunt in singulis, ut si quis quemlibet sensum per se consideret quemlibet per se ditatum putet. Quot enim oblectamenta oculorum in diversitate colorum monstravimus, tot oblectamenta aurium in varietate sonorum invenimus. Inter quæ prima sunt dulcia sermonum commercia, quibus homines ad invicem suas voluntates communicant; præterita narrant, præsentia indicant, futura nuntiant, occulta revelant, adeo ut si his careat vita humana, bestiis comparabilis videatur. Quid autem concentus avium? quid humanæ vocis melos jucundum? quid dulces modos sonorum omnium commemorem? Quia tam multa sunt harmoniæ genera, ut ea nec cogitatus percurrere, nec sermo facile explicare possit, quæ tamen cuncta auditui serviunt, et ad ejus delicias creata sunt, sic est de olfactu. Habent thimiama odorem suum, habent unguenta odorem suum, habent rosaria odorem suum, habent rubeta prata, tesqua, nemora, flores odorem suum, et cuncta quæ suavem præstant fragrantiam et dulces spirant odores, olfactui serviunt, et in ejus delicias creata sunt. Eodem modo gustus et tactus varia habent oblectamenta, quæ ex similitudine priorum satis perpendi possunt.

CAP. XIV. *De utilitate rerum quadruplici.*

De immensitate creaturarum et de pulchritu-

dine earum quomodo potuimus non quomodo debuimus locuti sumus, nunc restat ut ad considerandam earumdem utilitatem transeamus. Utilitas rerum quatuor complectitur: necessaria, comoda, congrua et grata. Necessarium unicuique rei est, sine quo ipsa subsistere commode non potest, utpote in victu hominis panis et aqua, in vestitu lanea sive pellicea, aut quælibet ejusmodi indumenta. Commodum est quod, licet aliquando amplius delectet, sine ipso tamen vita duci potest, utpote in victu hominis, poculum vini et esus carniæ; in vestitu byssus et sericum, vel quodlibet aliud mollius indumentum. Aptum et congruum est quod, licet utentibus non prosit, ad utendum tamen convenit, quales sunt tincturæ colorum, pretiosi lapides, et quæcunque ejusmodi censentur. Gratum est ejusmodi, quod ad usum quidem habile non est; et tamen ad spectandum delectabile, qualia sunt fortasse quædam herbarum genera et bestiarum, volucrum quoque et piscium, et quævis similia. Sed dignum valde inquisitione est, quare Deus hæc creare voluit, quæ usui hominis (propter quem omnia fecit) non necessaria fore prævidit? Sed hoc citius cognoscetur, si causa et modus humanæ conditionis attendatur. Deus hominem propter se fecit, cuncta alia propter homines condidit. Propter se fecit hominem, non quod ipse indigeret homine, sed ut homini quia melius dare nil potuit, seipsum fruendum daret; alia vero creatura sic facta est, ut et subjecta homini esset per conditionem, et deserviret ad utilitatem. Homo ergo quasi in quodam medio collocatus, habet super se Deum, sub se mundum, et corpore quidem deorsum mundo conjungitur; spiritu autem sursum ad Deum sublevatur. Necesse autem fuit ut visibilium conditio ita ordinaretur, quatenus homo in eis foris agnosceret, quale esset invisibile bonum quod intus quærere deberet; hoc est, ut sub se videret, quid supra se appeteret. Non igitur decebat ut rerum visibilium copia in parte aliqua defectum sentiret, quæ ob id maxime instituta est, ut inestimabilem æternorum bonorum affluentiam nuntiaret. Hoc est quod diximus cur Deus illa etiam creare voluit, quæ humanis usibus necessaria non esse prævidit. Si enim sola necessaria tribueret; bonus quidem esset, sed dives non esset. Cum vero necessariis etiam comoda adjungit, divitias bonitatis suæ ostendit, cum autem comoda congruis superadditis cumulantur, abundantia divinæ bonitatis ejus demonstratur. Sed dum postremo congruis etiam grata et jucunda adjicit; quid aliud quam superabundantes divitias bonitatis suæ notas facit?

CAP. XV. *De tribus similibus et quanta sit divini opificii supra humanum excellentia.*

Hæc de utilitate Scripturarum breviter dicta sufficiant; sed libet adhuc ad cumulum divinæ laudis paulisper attendere, quam mire tria hæc simul in opere suo conservaverit Deus. Quod quanta admiratione dignum sit; sic facilius fortasse cognoscemus; si prius hæc qualiter in opere humano simul esse non possint consideremus. Certa

homo cum multa facere desiderat; magna facere non potest, quia tanto minus prævalet in singulis quanto plura sunt per quæ intentionis suæ conatus dividit. Rursus cum ad magnitudinem innititur, a multitudine retardatur, quia multis præstare non sufficit vires quas ad unius effectum specialiter effundit. Simili modo minor diligentia decori operis impenditur, quoties ad multitudinem solam sive ad magnitudinem perficiendam animus occupatur. Videmus quod scriba eas figuras quæ exiles sunt, promptius format, in magnis figurandis propensius desudat, et calamus quanto velocius trahitur, tanto deformiores sunt litteræ quæ exprimentur. Nam et in formandis vestibus, ii qui nimis pulchritudinem diligunt, sæpe utilitatem perdunt; et qui utilitatem conservare cupiunt, pulchritudinem habere non possunt. Sed in opere Dei nec multitudine magnitudinem minuit, nec magnitudine multitudinem stringit, neque simul vel multitudo vel magnitudo pulchritudini officit, neque pulchritudo utilitatem tollit, sed sic facta sunt omnia, quasi facta sint singula, ut cum universa aspexeris, singula mireris. Hæc de visibilibus dicta alicui fortassis quantum ad compendium tractandi pertinuit plurima videbuntur, sed attendere debet quod tam operosa materia non facile paucis verbis explicatur. Nam, cum dicat Apostolus, quod per ea quæ sunt in mundo, manifestantur ea quæ invisibilia sunt in Deo (*Rom. 1*), necesse est ut quisquis per visibilia ad agnitionem invisibilium pervenire desiderat, prius ipsa visibilia agnoscat. Propter quod et ego cum hæc pro posse meo investigare proponerem, tribus invisibilibus in exordio enumeratis; et tribus itidem visibilibus contra hæc dispositis, ratus sum hunc esse competentissimum ordinem narrandi, ut prius ipsorum visibilium aliquam notitiam in medium afferrem; ac sic deinde quasi reserato contemplationis aditu, per investigationem invisibilium procederem. Postquam igitur iis quæ de visibilibus dicenda erant finem fecimus, nunc quomodo vel quo ordine per hæc ad invisibilia ascendatur, considerare debemus.

CAP. XVI. Quod inter tria invisibilia Dei, sapientia sit prima investiganda.

Tria diximus invisibilia, potentiam, sapientiam benignitatem. Quærendum est ergo quod horum cæteris prius contemplantibus in agnitione occurrat. Et credo quod illud invisibile prius in contemplatione comprehenditur, quod in suo visibili simulacro expressius et manifestius declaratur. Simulacra autem invisibilium ipsa visibilia dicuntur, utpote invisibilis potentiae simulacrum est, creaturarum immensitas. Invisibilis sapientiae simulacrum est, creaturarum immensitas. Invisibilis sapientiae simulacrum est, creaturarum decor, benignitatis simulacrum est, creaturarum utilitas. Omnis autem creatura quanto vicinius similitudini Creatoris appropinquat, tanto evidentius Creatorem suum declarat. Illud ergo visibile simulacrum, invisibile exemplar prius ostendere

A debet, quod divinæ similitudinis imaginem perfectius in se expressam retinet. Immensitas autem creaturarum magis ad essentiam; decor vero creaturarum magis pertinet ad formam. Essentia vero absque forma considerata, informitas est. Quod autem informe est, in hoc quidem quod est, Deo simile est; sed in hoc quod forma caret, a Deo dissidet. Quod ergo formatum est, magis Deo simile est, quam id quod formam non habet. Unde constat quod plus evidens simulacrum est decor creaturarum, quæ ad solam spectat essentiam. Item decor creaturarum propter formam naturalem pertinet ad habitum, utilitas vero ad actum; quia in hoc creaturæ utiles sunt, quod subjectæ homini serviunt et obsequium reddunt.

B Quod ad habitum pertinet, magis proprium est; et magis certum quam id quod pertinet ad actum quia habitum natura indidit, actum vero institutio adjunxit. Simulacrum ergo decoris immensitatem pariter et utilitatem in cognitione præcedit, et propterea in cognitione prius est, quia in manifestatione est evidentius. In hoc igitur simulacro primum vestigium contemplationis ponere debemus, ut, dum primum inquisitionis ingressum recte tenuerimus, ipso quem quærimus duce pede inoffenso ad reliqua procedamus. Pulchre autem in inquirenda sapientia ab ipso sapientiae simulacro inquisitionis exordium sumitur, quia per sapientiam suam Pater manifestatur, non solum quando sapientiam suam in carnem misit, sed tunc quoque quando per sapientiam suam mundum creavit. Decor creaturarum quem simulacrum sapientiae Dei esse diximus, quatuor complectitur, situm, motum, speciem, qualitatem. Sed in his quatuor, motum excellentiorem locum habere dubium non est, quia viciniora vitæ sunt mobilia, quam ea quæ moveri non possunt. Motus autem quadripartitus est, localis, naturalis, animalis, rationalis. Sed motus naturalis localem motum superat, quia in naturali motu, non solum imago vitæ exprimitur, sed ipsa quodammodo vita inchoatur. Rursus animalis motus tantum naturali præcellit, quantum in sensibili id quod sentit. Postremo rationalis cunctis superponitur, quia in eo non solum sensus ad animandum, sed ratio quoque ad intelligendum movetur. Hoc simulacro nullum in creaturis esse potest evidentius, quia invisibilem sapientiam ostendit cunctis manifestius id quod sapit.

CAP. XVII. Quomodo per rationalem creaturam ostenditur rerum Creator esse æternus.

Primum ergo est ac principale sapientiae sacramentum sapientia creata, id est rationalis creatura quæ, quia secundum aliquid visibilis est, secundum aliquid invisibili janua contemplationis facta est pariter et via. In quantum visibilis, est janua; in quantum invisibilis, est via. Janua est, quia ingrediendi ad contemplationem animo primum aditum pandit. Via est, quia currentem in contemplationem ad finem animam perducit. Janua est, quia quodammodo invisibilia visibiliter ostendit. Via est, quia de visibilibus per invi-

euntes usque ad visibilia pariter et in-
 um Creatorem videndum perducit. Hoc in
 oso potest agnoscere homo. Nemo enim est
 piens, qui se esse non videat. Et tamen
 si vere quod ipse est attendere cœperit,
 n quæ in se vel videntur, vel videri pos-
 ihil se esse intelligit. Illud namque quod in
 rationis capax est, quamvis, ut ita dicam,
 a et commistum carni sit ; ipsum tamen se
 antia carnis propria ratione secernit, et alie-
 sse intelligit. Cur ergo homo invisibilia esse
 , qui id ipsum quod vere homo est de cujus
 tia nequaquam dubitat, invisibile esse vi-
 lanua ergo contemplationis homini aperi-
 ando ipse sua se ratione ducente ad se
 cendum ingreditur. Ingresso autem via
 id finem currenda restat, ut scilicet quisque
 sideratione propria ad agnitionem Creatoris
 veniat. Illud namque in nobis quod carnis
 bet essentiam, a carne non potest habere
 um ; sed sicut diversum est a carne, ita alie-
 e sentit a carnis origine. Initium tamen se
 in hoc verissime agnoscit, quod cum se in-
 esse, semper se fuisse non meminit, cum
 rescians intellectus [*al.* intelligens] esse non
 Si ergo intellectus esse non potest, nisi
 ens, restat ut quem non semper intellexisse
 cimus, non semper fuisse, ac per hoc ali-
 e cœpisse credamus. Sed, sicut jam dictum
 od spiritalem habet essentiam, non potest
 m habere corpoream, quia quidquid ex
 e præjacentem traducitur, corporeum esse
 obatur. Si igitur invisibile nostrum initium
 it, superest ut non de præjacenti materia,
 nihilo factum sit. Quod autem nihil est, esse
 re non potest : et idcirco quidquid initium
 it, dubium non est quin ab alio esse acce-
 quod autem a semetipso non est, esse aliis
 on potest. Igitur quisquis ille est qui rebus
 ntulit, ab alio esse non accepit. Quod inde
 : liquido comprobatur, quia, si quidquid
 eaturam esse credimus ; nullum in rebus
 invenimus. Nostra ergo nos natura instruit
 reatorem habemus æternum, cui suum et
 orium est quod subsistit ; quia si ab alio
 cepisset, prima rerum origo veraciter dici
 sset. Si enim aliquando non erat a seipso
 non habuit, sed nec primus dici potest, si
 esse accepit. Igitur, si Creator est, semper
 em quod a semetipso est, non esse non po-
 idquid enim a semetipso est, huic idem est
 id quod est et constat, quia nulla res a se-
 a dividi aut separari potest. Cui igitur idem
 e, et id quod est, necessario semper est ;
 semetipso separari nihil potest. Si igitur
 id a semetipso est, huic idem est esse ; et id
 est, qui aliunde esse non accepit, sequitur
 urio ut semper sit, utque aliunde auferri non
 quod aliunde datum non sit. Necesse est
 : quem Creatorem credimus, hunc nec prin-
 , nec finem habere posse confiteamur. Prin-

A cipium enim non habet quod semper fuit ; nec
 finem, quod nunquam desinit. Neque ergo æternus
 præter solum Creatorem est, neque Creator nisi
 æternus esse potest.

CAP. XVIII. *Ex motu rerum quadruplici Creatoris
 quoque æternitatem comprobari.*

Hanc cognitionem in rationali motu invenimus,
 quod scilicet Creatorem æternum habemus, qui
 principio caret, quia semper fuit ; finem non pati-
 tur, quia semper erit. Huic autem cognitioni cæteri
 quoque motus attestantur : hoc est animalis, natu-
 ralis, localis. In animali namque motu sunt sensus
 et appetitus. Omnis autem naturalis appetitus in
 rebus explementum invenit, neque aliquis est
 ordinatus affectus, quem suus effectus consequi
 non possit. Verbi gratia : Esuriunt animantia, in-
 veniunt quod comedant ; sitiunt, inveniunt quod
 bibant ; algent, inveniunt quo calefiant. Constat
 ergo quod providentia præcessit, cujus consilio hoc
 tunc cautum est, ne quod nunc indigentis rerum
 necessarium præsidium desit. Qui enim appetitus
 instituit, ipse appetitibus alimenta præparavit. Ne-
 que ullo modo fieri posset, si rerum eventus for-
 tuiti essent, ut sic per omnia cunctis affectibus sui
 effectus responderent. Idem motus naturalis pro-
 bat. Sicut enim impossibile est, ut per se aliquid
 de nihilo fiat, sic omnino impossibile est ut per se
 aliquid augmentum accipiat : hoc est quod sibi
 ipsi dare non potest initium, sibi ipsi dare non
 potest incrementum. Quidquid enim crescenti in
 augmentum venerit, præter id esse comprobatur,
 quod per se prius solum sine incremento fuit. Si
 ergo nil crescere potest nisi addatur ei quod prius
 non habuerit, Pater quod nulla res crescens per se
 incrementum sumit. Qui ergo crescentibus dat cre-
 mentum, ipse non existentibus dedit initium. Idem
 motus localis probat. Quosdam namque creaturas
 perpetuo motu agitari cernimus, quasdam vero
 secundum tempus moveri videmus ; et alias sic
 atque alias sic. Et licet ita dissimiliter res movean-
 tur, nusquam tamen ordo rerum confunditur. Unde
 non est dubium quin intus sit dispositio præside-
 ntis, qui certa lege cuncta moderatur. Qua ratione
 ergo negamus providentiam si omnis rationalis
 appetitus naturaliter sibi præparatam invenit ali-
 moniam ; neque unquam omnino hoc fieri contin-
 gat, ut quod in uno natura appetit, in altero natura
 non habeat ? Similiter cum motus et incrementum
 ita varie et dissimiliter foris currentia, nunquam
 tamen confundant ordinem ; quomodo negare pos-
 sumus intus esse dispositionem ? Dubitari igitur
 non potest quin invisibilis intus rector præsideat,
 qui rerum omnium eventus et providentia sua
 prævenit, et sapientia disponit.

CAP. XIX. *Quod rerum Creator unus est immu-
 tabilis.*

Unus inquam. Nam et hoc quoque natura ipsa do-
 cet : unum scilicet esse rerum omnium opificem ;
 unum esse rectorem. Nam si diversa intus consilia
 præsentium essent, ipsi se foris rerum cursus ab
 invicem aliquando dividerent. Nunc autem omnia

dum sic concorditer ad unum finem currunt, profecto indicant quod unus est fons et origo unde procedunt. Sed quia unum diversis modis accipitur, considerandum est quomodo Creator rerum unus esse dicatur. Nam est unum collectione, et unum compositione, et unum similitudine, et unum essentia, et unum identitate. Unum collectione est quemadmodum cum gregem dicimus unum in quo multa sunt animalia. Unum compositione, quemadmodum cum corpus unum dicimus, in quo multa sunt membra. Unum similitudine, quemadmodum cum vocem unam dicimus quæ a multis est prolata. Sed horum omnium nihil vere unum est. Secundum aliquem tamen respectum unum dicta sunt, quia quodammodo ad unitatem accedunt. Fas ergo non est ut existimemus Creatorem rerum, aut collectione diversorum, aut compositione partium, aut similitudine plurium unum esse, cum illud etiam quod in nobis rationale est, horum omnium in semetipso nihil possit invenire. Illud enim nostrum quod partium multitudine compositum cernitur, non rationale sed rationali conjunctum esse ipsa nostra ratione comprobatur. Si ergo nostrum rationale vere unum est, quanto magis Creator ejus vere unus esse credendus est? Vere autem unum est, quod essentialiter unum est, cui totum est unum esse, et simplex esse quod est. Quidquid igitur vere unum est simplex est, et in partes omnino aliquas separari non potest, et ideo sectionem partium non admittit, quia partium compositionem non recipit. Creatori igitur rerum ideo unum est esse quod est, quia totum unum et simplex est esse quod est. Sed adhuc considerare nos oportet quod quædam res inveniuntur, quæ vere unum sunt, et tamen summe unum non sunt, sicut animæ quæ unum sunt essentialiter, sed unum non sunt invariabiliter. Quod autem vere et summe unum est, essentialiter et invariabiliter unum est. Restat ergo ut si Deum vere unum esse credimus, utrumne etiam summe unus dici possit, inquiramus. Quod tunc veraciter ostendimus, si eum omnino invariabilem esse comprobamus. Sed quia scire non possumus quomodo Deus invariabilis sit, nisi prius agnoscamus quomodo res quælibet variari possit, primum nos oportet omnes mutabilitatis modos describere; ac deinde per singulas qualiter a Deo removeantur ostendere.

Tribus modis fit omnis mutabilitas, loco, forma, et tempore. Localiter mutatur res quælibet quando de loco ad locum transit, hoc est esse desinit ubi fuit, et ubi non fuit esse incipit. Et est extrinseca hæc mutatio, nihilque variat de ipsius rei essentia, quia si esse desinit ubi fuit, non tamen quod fuit esse desinit, etsi esse incipit ubi non fuit, non tamen quod non fuit esse incipit. Formaliter mutatur res quælibet, quando vel secundum suam essentiam in eodem persistens loco, vel secundum augmentum aliquid accipit quod prius non habuit, vel secundum detrimentum aliquid quod prius habuit amittit, vel secundum alterationem aliquid quod prius

A habuit aliter habere incipit, quam prius habuit. Mutatio secundum tempus, ex duobus præcedentibus nascitur, quia nihil temporaliter mutari potest, quod vel formaliter non mutetur, vel localiter. Unde evidenter colligitur quod immutabile omnino est quidquid neque forma neque loco mutari potest. Si igitur Deum neque forma neque loco mutari posse constiterit, immutabilem omnino esse dubium non erit. Localem autem mutationem facile ab eo removemus, si cum ubique esse ostendimus. Quod enim ubique est, in omni loco est. Quod autem in omni loco est, de loco ad locum transire non potest. Deum autem ubique esse multa sunt indicia. Primum ipsa anima nostra, quam et ratio simplicem essentiam esse non dubitat, et sensus per omne quod vivificat corpus, diffusum esse probat. Quæcumque enim animatis corporis pars læditur, unus est ad quem sensus omnis doloris retorquetur, quod omnino non fieret, si unus et idem ubique non diffusus esset. Si ergo rationalis spiritus hominis cum sit simplex, per omne quod regit corpus diffunditur, dignum non est ut ille Creator qui omnia regit et possidet, uno aliquo in loco coarctari, et non omnia potius implere credatur. Nam et ipsi rerum motus, qui tam certo et tam rationabili ubique moderamine currunt, vitam intrinsecus moventem esse ostendunt. Nec tamen ullo modo credendum est quod sicut sensus hominis cum corpore quod sensificat personaliter conjungitur, ita quoque Creator ille spiritus cum corpore hujus sensibilis mundi personaliter cunjungatur, quia aliter implet mundum Deus, et aliter anima corpus. Anima implet corpus et eo continet, quia circumscriptibilis est; Deus implet mundum, sed mundo non concluditur quia ubique præsens nusquam comprehendi potest. Præterea cum divinæ virtutis effectus nusquam deesse cernimus, cur eandem Dei virtutem omnibus inesse rebus dubitemus? Si autem Dei virtus ubique est, cum alia non sit Dei virtus quam Deus, constat quod nusquam Deus deest. Neque enim ut homo ad operandum aliena virtute Deus indiget, quia homo sæpe alieno adminiculo perficit, quod facere propria virtute non valet. Unde secundum quamdam loquenti consuetudinem, illic homo aliquando operari dicitur, ubi per semetipsum absens esse non dubitatur, quemadmodum cum rex in civitate sua residens procul cum hostibus conflare, vincere, vel superari perhibetur; quia milites ejus, volente ipso et jubente, confligunt, vincunt, vel vi superantur. Tale est cum quis in rem eminus positam, vel virgam extendit, vel lapidem jacet, et tangere dicitur quidquid vel lapis, vel virga tetigerit. Multa quidem sunt talia, sed horum omnium nihil proprie dicitur, quia alteri tribuitur quod alter operatur. Deus autem qui per semetipsum cuncta propria virtute facit, ubicunque præsens est opere, præsens etiam necesse est ut sit deitate. Quod si quis forte quærat, quomodo divina essentia quæ simplex est ubique esse possit, sciat quod aliter spiritus simplex dicitur, aliter corpus. Corpus enim propter parvitate simplex dici-

n autem spiritus simplex dicitur, non par-
l unitas significatur. Creator igitur et sim-
ia unus est, et ubique est, quia Deus est.
loco existens nusquam comprehenditur;
versa replens continet non continetur. Quia
omni loco est, mutari localiter non potest;
a nullo comprehenditur, localis non est.

*Mutationem secundum quantitatem aut
ualitatem Deo competere non posse.*

equae illa quae secundum formam est mu-
in ipsum cadere potest. Quidquid enim
m formam mutatur, vel secundum aug-
i, vel secundum diminutionem, vel secun-
erationem mutatur; sed horum omnium
natura nihil recipit, quod facile videre est
gula. Non autem augetur. Quidquid enim per
ntum crescit, amplius aliquid semetipso ac-
idquid autem praeter id quod in semetipso
aliquid accipit, aliunde accipiat necesse est,
lla res sibi ipsi quod non habet dare po-
ator autem rerum a quo aliquid quod non
accipiat, cum omne quod existit ab ipso
at? Non potest igitur crescere qui semet-
ipsum nil potest recipere, neque minui po-
idquid enim semetipso minus fieri potest,
um non est, quia id quod in separatione
lit, in conjunctione idem non fuit. Deus igitur
totum unum est esse quod est, nullo modo
iso minor fieri potest. Neque igitur perfectio
neque unitas minui, neque immensitas
hendi, neque qui praesens utrumque est lo-
potest variari. Nunc de sola alteratione restat,
idamus qualiter divinae naturae non conve-
quia alio est alteratio corporum, alia spiri-
um ex supradictis constet Deum non cor-
l spiritum esse; cum de Deo loquimur, non
est de alteratione corporum multa disse-
reviter tamen eam attingimus, ut compe-
ad alterationem spirituum perveniamus. Al-
corporum fit in transpositione partium, et
udine qualitatum. Alteratio spirituum per
onem et affectum. Secundum affectum mu-
spiritus, ut nunc tristes, nunc hilares. Se-
gnitionem, ut nunc minus, nunc amplius
es. Duo vero sunt praecipua quae affectum
tis mutare solent, id est, sive quia aliquid
ndum fecerit in praeterito, sive aliquid inor-
n proponat de futuro. Sed quod Deus de
on pœniteat satis evidenter ostendit immu-
iste cursus rerum omnium, qui sic lege per-
primae institutionis modum non deserit.
vero nil inordinatum proponat rationabilis
eventus, qui in tanto corpore naturae nus-
ubi contradicit. Semper ergo immutabilis est
as Dei qui nec consilium mutat de praeterito,
opositum de futuro. Sic quoque cognitione
abilis esse credendus est. Tribus enim modis
ilitati subjacet humana cognitio, per augmen-
per diminutionem, per vicissitudinem. Per
ntum, ut quando dicimus quod nescimus. Per
ationem, quando quod scimus obliviscimur.

A Vicissitudo autem quadripertita est, in essentia, in
forma, in loco, in tempore. In essentia vicissitudi-
nem patitur humana cognitio, quando nunc hoc,
nunc illud cogitamus; quia simul omnia nostro
sensu comprehendere non possumus. In forma,
quando id ipsum nunc tale, nunc vero tale atten-
dimus; quia utrumque simul non valemus. In loco,
quando nunc huc, nunc illuc cogitationem duci-
mus, quia simul ubique esse cogitatione non valemus.
In tempore, quando nunc praeterita, nunc
praesentia, nunc futura consideramus. Tunc etiam
tempore cognitio variatur, quando nunc habitam
cognitionem intermittimus, nunc intermissam ite-
rum resumimus; quia eam sine intermissione te-
nere non possumus. Sed has omnes mutabilitates
divina cognitio non recipit. Non augetur, quia
plena est. Neque enim nescire potest omnia qui
creat, qui gubernat, qui penetrat, qui portat omnia.
Et qui omnibus praesens est deitate, absens esse
non potest visione. Minui non potest qui aliunde
non est quidquid est, sed idem ipsum quidquid
est, ab ipso est, ab uno et unum totum quod est.

Quid de vicissitudine dicam? Quomodo vicissitudi-
nem recipere possit sapientia, quae omnia simul et
semel sub uno visionis radio comprehendit? Simul,
quia omnem essentiam, omnem formam, omnia
loca, omnia tempora. Semel, quia visionem nec in-
termissam recipit, nec habitam intermittit; sed
quod semel est semper est, et quod semper est, to-
tum est. Omnia videt, et de omnibus omnia videt,
et semper videt, et ubique videt. Nihil enim no-
vum, nihil alienum advenit, nihil suum. Quando fu-
turum est praevidet, quando praesens est videt,
quando praeteritum est retinet. Nec aliud quam quod
in ipso est praevidet, videt et retinet; sed quod
advenit in tempore, fuit in visione, et quod praeter-
rit in tempore, permanet in visione. Quemadmodum
si totum corpus tuum esset oculus, nec aliud tibi
esset esse et aliud videre, quocumque se res ver-
teret, praesens tibi non esse non posset, et sub uno
visionis ictu immobilis permanens comprehende-
res quidquid quoquo versum in conspectu haberes;
imo non nisi ante te cerneres quidquid circum-
quaque contra te positum haberes. Res transiret
et staret visio, et quocumque sua se mobilitate ver-
teret, stanti non nisi praesens esset. Nunc autem
quia ex parte vides, mutabiliter non vides, et cum
res videnti transit, aut videri desinit, aut secum
mutabiliter visionem trahit. Quod si totus oculus
esses, sic mutabiliter non videres. Quidquid igitur
ex parte est, mutabile est; et quidquid ex parte
non est, mutabile non est. Deus autem cui idem
est esse, vivere et intelligere, cum per essentiam
ex parte non sit, nec per sapientiam ex parte
esse poterit; sed sicut immutabilis est essentia,
ita quoque immutabilis est sapientia. Hoc jam
de cognitione divina dictum sufficiat. Sed scien-
dum est quo l haec cognitio et visio dicitur, et sa-
pientia dicitur, et praescientia dicitur, et provi-
dentia dicitur. Visio est quia aspicit, sapientia est
quia intelligit, praescientia quia praevent, pro-

videntia quia disponit. De quibus multæ difficiles et perplexæ quæstiones oriuntur, quas huic compendio interpolare timemus. Igitur ad ea quæ restant transeamus.

CAP. XXI. *Ex anima rationali divinam ostendi posse Trinitatem.*

Ex quo pridem de visibilibus ad invisibilia oculo contemplationis ingressi sumus, ad hoc usque via investigationis penetravimus, ut jam Creatorem rerum omnium sine principio, sine fine, sine mutabilitate esse non dubitemus, et hoc quidem non extra nos, sed in nobismetipsis invenimus. Consideremus ergo si adhuc amplius aliquid eadem ipsa natura nostra de Creatore nostro nos doceat, quia fortassis non solum unum, sed et trinum ostendat. Certe mens rationalis una est, et generat de se intellectum una unum. Quem nonnunquam dum conspicit quam subtilis, quam verus, quam conveniens, quam jucundus sit, mox diligit eum, et complacet sibi in ipso. Videt pariter et stupet, et se tale aliquid invenire potuisse miratur. Vehementer libet semper illud aspicere. semper habere, semper illo perfrui, semper in illo delectari. Ipsum per se placet, ipsa propter se placet, nec aliquid est quod extra illud quæritur, quia in illo totum amatur. In illo contemplatio veritatis ad videndum delectabilis, ad habendum suavis, ad fruendum dulcis. Cum illo secum mens requiescit, nec unquam secreti sui tædio afficitur, qua unico quidem, non tamen solitario consorte lætatur. Considera ergo tria hæc, mentem, intellectum, amorem. De mente intellectus nascitur, de mente pariter et intellectu amor oritur. De sola mente intellectus, quia mens de se intellectum gignit. Amor vero nec de sola mente, quia nec de solo intellectu, quia ab utrisque procedit. Prius mens, deinde mens et intellectus, postea mens et intellectus et amor. Et hoc quidem in nobis sic est. Verum in Creatore esse longe aliter suadet ratio. Quia enim ipsum fuisse semper credimus, semper quoque sapientiam habuisse oportet confiteamur. Nam, si aliquando sine sapientia fuisse dicitur, quis eum postmodum sapientem fecerit, aut a quo sapientiam acceperit nullo modo invenitur, cum et hoc absurdissimum sit, et ab omni ratione alienum credere, cum qui est fons et origo sapientiæ, aliquando sine sapientia exstitisse. Semper ergo in illo sapientia, semper ab illo sapientia, semper cum ipso sapientia fuit. Semper cum illo sapientia, quia semper sapientiam habuit; semper sapiens fuit. Semper ab illo sapientia, quia sapientiam quam habet, ipse genuit. Semper cum illo sapientia, quia genita se a gignente non dividit. Semper genita est, et semper gignitur nec cum gignitur inchoans, nec cum genita est cessans; semper gignitur, quia æterna; semper genita est, quia perfecta. Et ergo qui genuit, et est qui genitus est. Qui genuit, Pater est; qui genitus est, Filius est. Et quia qui genuit, semper genuit, æternus Pater est. Et quia qui genitus est, semper genitus est, æterno Patri

A Filius coæternus est. Item qui semper sapientiam habuit, semper sapientiam dilexit. Qui vero semper dilexit, semper amorem habuit. Itaque æterno Patri et Filio coæternus amor est. Et tamen Pater a nullo est, Filius a Patre solo est, amor vero a Patre simul et filio est. Sed quia superius Creatorem omnium summe et vere unum esse asseruimus, hæc tria in Deo unum esse substantialiter oportet confiteamur. Quia item ille qui genitus est, non potest esse ille a quo genitus est, neque item ille qui a gignente et genito procedit, ille esse potest, qui est gignens vel genitus; inexpugnabili ratione veritatis cogimur in deitate personarum trinitatem et substantiæ unitatem cognoscere. Tribus ergo in deitate una communis est, et æqualis æternitas, et æterna æqualitas, quia non potest esse singularis dissimile, quod omnibus facit deitas una commune. Tres ergo unum sunt, quia in tribus personis est una substantia, sed tres unus non sunt, quia sicut distinctio personarum unitatem deitatis non dividit, ita et unitas deitatis distinctionem personarum non confundit.

CAP. XXII. *Quod in divinis Pater suam sapientiam propter eam ipsam diligit.*

Sed libet adhuc paulo attentius considerare quomodo dictum sit quod Pater diligit sapientiam suam. Homines enim sæpe solent diligere scientiam suam propter opus, non opus propter scientiam. Sicut est scientia colendi; scientia texendi, scientia pingendi, et cæteræ hujusmodi, ubi prorsus peritia judicatur inutilis, nisi consequatur in opere fructus utilitatis. Quod si de sapientia Dei dicitur, jam nimirum opus factori suo antefertur. Propterea dicendum est sapientiam semper pretiosorem esse opere suo, et semper propter se amandam esse sapientiam. Quod si quando forte sapientiæ opus suum antefertur, non hoc est ex iudicio veritatis, sed ex errore hominis. Sapientia enim vita, et amor sapientiæ est felicitas vitæ. Quapropter, cum dicitur quod Pater sapientiæ complaceat sibi in illa, absit ab intellectu nostro ut credamus quod Deus sapientiam suam propter opera quæ per illam facit diligit, quia potius omnia opera sua non nisi propter illam amet! Propterea enim dixit: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (Matth. III); non in terra aut in cælo; non in sole aut in luna et stellis; non etiam in angelis, et quæ excellentissima sunt in creaturis; quia et ista si suo modo placita sunt, tamen nisi in ipso et per ipsum placere non possunt. Tanto enim amplius amore suo digna sunt, quanto vicinius ad ejus similitudinem accedunt. Non ergo propter opera sapientiam, sed propter sapientiam opera sua diligit Deus. In illa enim omne pulchrum et verum; et ipsa tota est desiderium. Lux invisibilis et vita immortalis, cujus aspectus est tam desiderabilis, ut oculos Dei delectare possit; simplex et perfecta non redundans et plena, sola, non tamen solitaria, una et continens omnia.

XXIII. *In summa Trinitate mutuum esse dilectionem.*

quia tres personas in deitate una credimus, est ut quod de qualibet harum dicitur, utrum de aliis dici possit inquiratur. Dictum est quod Pater amat Filium. Restat ergo ut eremus, an pari modo dici possit, quod Patris et Filii amet Filium, quod Filius amet Patrem. Item quod Pater amet se, quod Filius amat Patrem, quod amor Patris et Filii amet Patrem quod amor Patris et Filii amet se, quod amet amorem suum et Filii, quod Filius amorem suum et Patris. Postremo utrum unus et idem amor est quo quisque amat Patrem, vel ad invicem quisque alium. Sed hæc non inveniemus, si ea quæ jam dicta sunt ad

prædictis enim rationibus asserimus, quod prima causa et origo bonorum omnium. Item qui fons est et principium omnium virtutum bonum nullum esse potest. Summum igitur bonum Deus est. Beatitudo autem magis rectius quam in summo bono collocanda. Deus igitur solus et proprie et principium beatus est. Beatus autem quomodo esse, cui id ipsum non placet quod est? Quis igitur beatus est, et seipsum diligit, et id ipsum diligit. Si igitur Pater et Filius, et amor Patris et Filii unum sunt, et Deus unus cum in solo Deo vera beatitudo sit, necesse est ut et quisque amet seipsum, et ad invicem alterum. Neque beatitudo veraciter consistet, imo potius summa infelicitas foret; si contrariam voluntatem se dividerent, et per se ipsam naturam ab invicem separari non possent, sicut igitur natura unum sunt Pater et Filius, et amor Patris et Filii, ita quoque voluntate et amore unum non esse non possunt. Uno amore utuntur, quia unum sunt; nec aliud est quod quisque amat in altero, quam quod quisque amat in seipso; quia non aliunde est quod quisque est, quam quod alter est. Quod Pater diligit in Filio, et Filius diligit in seipso; et quod amor Patris et Filii diligit in Filio, hoc idem Filius diligit in seipso. Item quod Filius diligit in seipso, hoc diligit in Filio, et quod amor Patris diligit in Patre, hoc Pater diligit in se. Item Pater et Filius diligunt in amore suo, hoc amor Patris et Filii diligit in seipso. Item quod Filius diligit in seipso, hoc diligit in Filio, et quod amor Patris diligit in Patre et in amore suo. Et quod amor Patris et Filii diligit in se, hoc diligit in Filio et in amore suo.

XIV. *Summi Patris ad homines ut Filium non audiant exhortatio, et per eam antedictio et probatio.*

Et utrum vox Patris huic quod loquimur dicit. Hic est, inquit, Filius meus dilectus, mihi complacui (Matth. III). Non dixit separatim ego mihi complacui; neque dixit separatim,

A ille mihi placuit; neque vero simul dixit, ego mihi complacui, et ille mihi complacui, sed dixit: Ego mihi complacui in ipso, hoc est quod mihi de me placet in ipso est; extra ipsum non est, quia quod ego sum ipse est. Quia enim aliud quam ipse non sum, extra ipsum mihi placere non possum. Hic est ergo Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quidquid mihi placet, in ipso et per ipsum placet. Ipse est enim sapientia per quam feci omnia, in ipso æternaliter disposui, quidquid temporaliter feci. Et tanto amplius unum quoque opus meum diligo, quanto perfectius illud primæ dispositioni concordare video. Nolite putare quod ipse tantum sit mediator in reconciliacione hominum, quia per ipsum etiam commendabilis et placita fit aspectui meo conditio omnium creaturarum. In ipso examino cuncta opera mea quæ facio, et non amare nequeo quod intueor simile illi quem amo. Solus ille me offendit, qui ab ejus similitudine recedit. Si ergo vultis mihi placere, ei similes estote, ipsum audite. Et si forte ab ejus similitudine male agendo discessistis, ipsum imitando ad ipsum redite. In ipso datur præceptum, in ipso datur consilium. Præceptum ut persistatis, consilium ut redeatis. Utinam tenuisset præceptum, sed quia transgressi estis præceptum, saltem audite consilium, ipsum audite! Magni consilii Angelus nobis mittitur, et qui conditis datus fuit ad gloriam, idem perditis veniat ad medelam. Ipsum audite. Ipse conditor, ipse est et redemptor; ipse Deus mecum vos condidit, qui vobiscum homo, solus ad vos venit. Ipsum audite. Ipse est forma, ipse medicina, ipse exemplum, ipse et remedium. Ipsum audite. Felicius fuisset semper tenuisse ejus similitudinem, sed jam minus gloriosum non erit, ad ejus redire imitationem. Ipsum audite. O homo, quid causaris ignorantiam tuam? Ecce ipsa natura tua te arguit, ipsa te convincit. Nosti qualis sis, unde venias, quem factorem habeas, quo mediatore egeas, et tu adhuc impudenter te defendendo contra Deum clamas. Nosti quod malus es, et quod a bono opifice malus factus non es, et cessas, et non clamas ad eum, qui te fecit ut veniat et reficiat, qui creavit ut redimat. Noli dubitare de potentia ejus, vide opera illius quanta sint. Noli dubitare de sapientia, vide opera ejus quam pulchra sint. Noli dubitare de benevolentia, vide opera ejus quomodo ad utilitatem tibi serviant. Monstrat ergo tibi suo opere quantum possit in tui redemptione. Monstrat item tibi quam formidandum expectare possis judicem, si nolueris habere redemptorem. Nemo resistere ei potest, quia omnipotens est; nemo eum declinare potest, quia sapientissimus est; nemo eum corrumpere potest, quia optimus est; nemo eum declinare potest, quia ubique est; nemo eum tolerare potest, quia æternus est; nemo eum flectere potest, quia incommutabilis est. Si ergo nolumus talem sentire judicem, ipsum quæramus redemptorem.

CAP. XXV. *Quod ordo conditionis et cognitionis rerum e diverso se habeant.*

Quando pridem de visibilibus ad investiganda invisibilia progredi cœpimus, primo a corporea creatura ad incorpoream, hoc est rationalem creaturam transivimus; ac deinde a rationali creatura usque ad sapientiam Dei pervenimus; nunc vero redeuntes primo a sapientia Dei ad rationalem creaturam; deinde a rationali creatura ad creaturam corpoream habita consideratione procedemus. Ille ordo est cognitionis, iste conditionis, quia primum corporea creatura, quæ visibilis est in cognitione occurrit; deinde a corporea creatura ad incorpoream cognitio transit; postremo via investigationis aperta, usque ad conditorem utriusque pervenit. In conditione vero primo gradu ad imaginem Dei rationalis creatura facta est; deinde creatura corporea, ut creatura rationalis in ea foris agnosceret quid a Creatore intus accepisset. In sapientia Dei est veritas, in rationali creatura imago veritatis, in corporea creatura umbra imaginis. Rationalis creatura facta est ad Dei sapientiam. Corporea creatura facta est ad rationalem creaturam. Propter quod omnis motus et conversio corporeæ creaturæ est ad rationalem creaturam, et omnis motus et conversio rationalis creaturæ esse debet ad Dei sapientiam, ut dum quodque suo semper superiori adhæret per conversionem, nec primæ conditionis ordinem, nec primi exemplaris in se perturbet similitudinem. Quisquis ergo via investigationis de visibilibus ad invisibilia transit, primum a corporea creatura ad rationalem creaturam, deinde a rationali creatura ad considerationem sui Creatoris mentis intuitum ducere debet. Revertens autem de invisibilibus ad visibilia primum a Creatore ad rationalem creaturam, deinde a rationali creatura ad corpoream creaturam descendit. Ordo autem cognitionis in mente humana semper præcedit ordinem conditionis; quia nos qui foris sumus redire ab intimis non possumus, nisi prius oculo mentis intima penetremus. Sequitur autem semper ordo conditionis ordinem cognitionis; quia, etsi aliquando humana infirmitas ad interna contemplanda vel tenuiter admissa fuerit, diu tamen ibidem stare hanc suæ mutabilitatis fluxus non permittit.

CAP. XXVI. *De tribus diebus invisibilis lucis.*

Postquam igitur nos quantum Deus largiri dignatus est de visibilibus ad invisibilium cognitionem pervenimus, nunc jam mens nostra ad semetipsam redeat et quid sibi ex hac cognitione utilitatis provenire possit attendat. Quid enim nobis prodest, si in Deo cognoscimus majestatis celsitudinem, et nullam nobis inde colligimus utilitatem? Sed ecce, dum de illo intimo divinæ contemplationis secreto revertimur, quid nobiscum afferre poterimus? quid nisi lucem de regione lucis venientes? Hoc enim decens et necessarium est, ut si a lucis regione venimus, ad fugandas nostras tenebras nobiscum lucem ap-

portemus. Et quis scire poterit quod ibi fuimus, si illuminati non redimus? Appareat ergo quod ibi fuimus, appareat quod ibi vidimus. Si ibi vidimus potentiam, apportemus lucem divini timoris. Si ibi vidimus sapientiam, apportemus lucem veritatis. Si ibi vidimus benignitatem, apportemus lucem dilectionis. Potentia torpentes ad amorem excitet; sapientia ignorantiam tenebris cæcatorum illuminet; benignitas frigidus calore charitatis inflamet. Videte, quæso, quid lux sit, nisi dies; et quid tenebræ nisi nox. Et sicut oculus corporis habet diem suam et noctem suam, ita quoque oculus cordis habet diem suam et noctem suam. Tres ergo dies sunt invisibilis lucis, quibus interius spiritualis vitæ cursus distinguitur. Primus dies est timor, secundus est veritas, tertius est charitas. Primus diem solem suum habet, potentiam; secundus diem solem suum habet, sapientiam; tertius diem solem suum habet, benignitatem. Potentia ad Patrem, sapientia ad Filium, benignitas pertinet ad Spiritum sanctum. Alii sunt dies nostri quos habemus exterius, alii quos interius habemus. Dies nostri exteriores, etiam cum nolumus, transeunt; dies vero interiores, si volumus, permanere in æternum possunt. Nam de timore Domini dicitur quod in sæculum sæculi permanet (*Psal. xviii*). De veritate quoque dubium non est quin permaneat in æternum; quia, etsi in hac vita incipiat, tunc tamen plena et perfecta in nobis erit, cum ipse qui est veritas post hujus vitæ terminum manifestus apparebit. De charitate item dictum est: quia *charitas nunquam excedit* (*I Cor. xiii*). Boni dies isti qui nunquam transeunt. Nam illi dies mali sunt, qui non solum non permanent semper, sed nec ad modicum stare possunt. De his diebus per Prophetam dicitur: *Homo sicut fenum, dies ejus sicut umbra declinaverunt* (*Psal. cii*). Isti sunt dies quos meruit culpa; illi dies quos dedit gratia. De illis diebus dixit Propheta: *In diebus meis invocabo* (*Psal. cxiv*), qui alibi dixit: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi* (*Psal. cxviii*). Sed illos dies suos vocat, quia alios dies non amat. Sicut Jeremias dicit: *Domine, diem hominis non desideravi, tu scis* (*Jer. xvii*). Isti sunt dies quibus plenus fuit Job, de quo scriptum est, quia *mortuus est senex et plenus dierum* (*Job xlii*). Nam de aliis diebus plenus esse, non poterat, qui transacti jam non erant. Illos dies qui foris sunt, solos mali noverunt; boni vero qui jam internos dies videre meruerunt, eos qui foris sunt non solum non diligunt, sed etiam maledicunt. *Pereat*, inquit beatus Job, *dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Conceptus est homo. Dies ille vertatur in tenebras, et non requirat eum Deus desuper, et non illustret lumine* (*Job iii*). Illos ergo dies qui intus sunt potius debemus amare, ubi lucem non sequuntur tenebræ, ubi æterni Solis splendore illuminantur oculi interiores cordis mundi. De his diebus Psalmista cecinit: *Annuntiate de die in diem salutare ejus* (*Psal. cx*). Quid est salutare ejus, nisi Jesus ejus? Sic enim interpretatur Jesus, hoc est

ris. Quid ideo salutaris dicitur, quia per A
homo ad salutem reformatur. De ipso autem
ies loquens : *Lex, inquit, per Moysen data est,*
et veritas per Jesum Christum facta est
(1). Item Paulus apostolus vocat Christum
Dei virtutem et Dei sapientiam (1 Cor. II),
itur Dei sapientia Jesus Christus est; et per
lum Jesum veritas facta est, constat quod per
ntiam Dei veritas facta est. Dies ergo sapien-
t veritas. De hoc die suo ipsa sapientiæ loqui-
dæis, dicens : *Abraham pater vester exulta-*
t videret diem meum, vidit et gavisus est
(viii). Veritas enim Dei redemptio est generis
ni. Hanc enim prius promiserat. Quam ni-
n, dum postmodum exhibuit, quid aliud
seipsum veracem ostendit? Recte autem per B
ntiam hæc veritas impleta est, a quo omnis
s est. Nec alius ad implendam veritatem mit-
s fuit, nisi is in quo omnis veritatis plenitudo
stat. Bene ergo Abraham ad diem veritatis
t, quia impleri veritatem desiderat. Quam
to diem tunc per spiritum vidit, quando
ilium ad redemptionem humani generis in
n venturum agnovit; dicatur ergo : Annun-
le die in diem salutare ejus. Diem secundum
primo in diem tertium; diem veritatis de
noris, in diem charitatis. Primum unus dies
ies timoris, venit dies alter, dies veritatis.
sit non successit, quia prior non discessit.
tuos dies; iterum est in diem tertium, in
charitatis, sed et ille cum venit, priores non C
t. Beati dies isti. Istis diebus homines im-
possunt, ubi futuris supervenientibus præ-
non transeunt. Ubi numerus cum augetur,
s multiplicatur.

XVII. *Quod dicti dies mystici prius in gene-*
humano completi sint, et in nobis compleri
vant, et quomodo.

rum homines sub peccato constituti, per le-
eparati sunt, et cœperunt Deum timere judi-
quia cognoverunt iniquitatem. Ipsum ergo ti-
ioc jam erat agnoscere; quia profecto nequa-
timere possunt, si nullo modo agnoscerent.
iquid lucis erat ipsa agnitio; jam dies erat,
edum clarus; quia peccati adhuc tenebris ca-
t. Venit ergo dies veritatis, dies salutis, qui D
um destrueret, claritatem prioris diei illumi-
et timorem non tolleret, sed in melius com-
et. Sed necdum plena erat claritas donec ad-
etur veritati charitas. Nam ipsa Veritas dicit :
habeo vobis dicere, sed non potestis portare
Cum autem venerit ille Spiritus veritatis,
et vos omnem veritatem (Joan. XIV). Omnis
eritas ut et mala tolleret, et bona reformaret.
es dies sunt: dies timoris, qui manifestat
; dies veritatis, qui aufert malum; dies cha-
qui restituit bonam. Dies veritatis clarificat
moris; dies charitatis clarificat et diem ti-
et diem veritatis; donec perfecta fuerit cha-
t perfecte manifestetur omnis veritas, et timor

pœnæ transeat in timorem reverentiæ. *Annuntiate*
ergo de die in diem salutare ejus (Psal. xcv). De
his diebus locutus est Osee propheta, dicens : *Vi-*
vificabit nos post duos dies : in die tertia suscitabit
nos (Osee. vi). Nam qualiter Dominus noster Jesus
Christus tertia die surgens, a mortuis in se nos vi-
vificaverit et suscitaverit, audivimus, et gavisu-
mus. Sed dignum valde est, ut recompensemus ei
beneficium suum; et quedmadmodum nos in ipso
tertia die resurgente resurreximus, ita et nos pro
ipso et per ipsum tertia die resurgentes, eum re-
surgere in nobis faciamus. Nec credendum est
quin a nobis sibi ipse velit retribui, quod prior ipse
nobis voluit impertiri. Sicut ergo ipse ut nostram
in se et per se salutem operaretur, tres dies habe-
re voluit, ita et nobis ut nostram in nobis per ipsum
salutem operemur, tres dies dedit. Sed quia illud
quod in ipso gestum est non tantum remedium,
sed etiam exemplum fuit et sacramentum, oportuit
ut visibiliter foris fieret; quatenus illud quod in
nobis invisibiliter fieri debuit significaret. Dies er-
go ejus extrinsecus fuerunt, nostri dies intrinsecus
quærendi sunt. Tres ergo dies habemus intrinse-
cus, quibus illuminatur anima nostra. Ad primum
diem mors pertinet, ad secundum sepultura, ad
tertium resurrectio. Primus dies est timor, secun-
dus est veritas, tertius est charitas. Dies timoris est
dies potentiæ, dies Patris; dies veritatis est dies
sapientiæ, dies Filii; dies charitatis est dies beni-
gnitatis, dies Spiritus sancti. Dies quidam Patris, et
dies Filii, et dies Spiritus sancti, in claritate divini-
tatis unus dies; sed in nostræ mentis illuminatione
quasi alium diem Pater, alium Filius, atque alium
habet Spiritus sanctus; non quod ullatenus cre-
dendum sit Trinitatem, quæ inseparabilis est na-
tura in operatione posse separari; sed ut discretio
personarum in distinctione operum valeat intelligi.
Quando ergo omnipotentia Dei considerata in
admirationem cor nostrum excitat, dies Patris est.
Quando vero sapientia Dei inspecta agnitione ve-
ritatis cor nostrum illuminat, dies Filii est. Quan-
do autem benignitas Dei intenta ad amorem cor
nostrum inflamat, dies Spiritus sancti est. Po-
tentia terret, sapientia illuminat, benignitas læti-
ficat. In die potentiæ per timorem morimur. In die
sapientiæ per contemplationem veritatis a strepitu
hujus mundi sepelimur. In die benignitatis per
amorem et desiderium æternorum bonorum resur-
gimus. Ideo enim Christus sexta die mortuus est,
septimo die in sepulcro jacuit, octavo die resurre-
xit, ut simili modo primum potentia in die suo per
timorem nos a carnalibus desideriis fortis occidat,
deinde sapientia in die suo intus in abscondito
contemplationis sepeliat; postremo benignitas in
die suo per desiderium divini amoris vivificatos
exurgere faciat; quia sextus dies ad laborem,
septimus ad requiem, octavus pertinet ad resur-
rectionem.